

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE
KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİ**

SERKAN ARSLAN

TEZ DANIŞMANI:

Dr. Öğretim Üyesi ABÜSSELAM SAĞIN

EYLÜL – 2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Serkan ARSLAN'ın "1980 Sonrası Türkiye'de Eğitim ve Kalkınma İlişkisi" başlıklı tezi 27/09/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Yasin ÇAKIREL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Rengin AK

İktisat Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

Dr. Öğretim Üyesi Abdüsselam SAĞIN

Tez Danışmanı

Jüri üyeleri:

Doç.Dr. Murat USTAOĞLU

İstanbul Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Abdüsselam SAĞIN

Kırklareli Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Furkan YILDIZ

Kırklareli Üniversitesi

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Serkan ARSLAN

27.09.2019

ÖZ

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Serkan ARSLAN

Yüksek Lisans, İktisat

Tez Yöneticisi: Dr. Öğretim Üyesi Abdüsselam SAĞIN

Eylül 2019

Kalkınma olgusunu geniş anlamda ele aldığımızda gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerin beşerî sıkıntılarının minimize edilebilmesi ve bireyin refahının artırılması noktasında gerekli dinamiklerin çalıştırılma çabası olarak ifade edilebilir. Bu kavramı sadece ekonomik temelli bir olgu olarak ele almak doğru olmaz. Tabii olarak kalkınma olgusunun iktisat dışı alanlarla da bu bağlamda ilişkilerinin olması kaçınılmazdır. Bu bizi kalkınma kavramının ekonomi harici alanlarda da izah edilebileceği yönünde fikir sahibi yapar.

Eğitim kurumu nitelikli işgücü sağlanması noktasında kalkınmada kilit rol oynamaktadır. Aynı zamanda eğitim kurumları beşeri sermayenin de kaynağıdır. Başka bir açıdan ele alacak olursak eğitim kurumları, bireyin yaşam seviyesini yükseltici rolü vasıtası ile sosyal refaha, insani gelişmeye olumlu yönde etki etmektedir. Daha önce yapılmış araştırmalar ışığında yapılan bu çalışmanın amacı, 1980 sonrası Türkiye'de eğitim ve kalkınma ilişkisini 1980-2018 yılları arası mevcut yıllık veriler ışığında incelemek ve değerlendirmektir. Çalışma sonucunda, eğitimin kalkınmaya olan etkisinin yanında kalkınmanın belirleyicileri ile olan ilişkisi temsili seriler ile Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri yardımıyla incelenerek aralarında bağ olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, eğitim, beşerî sermaye.

ABSTRACT

RELATIONSHIP BETWEEN EDUCATION AND DEVELOPMENT IN TURKEY AFTER 1980

Serkan ARSLAN

Master of Arts, Economy

Supervisor: Dr. Abdüsselam SAĞIN

September 2019

When we consider the phenomenon of development in a broad sense, it can be expressed as an effort to minimize the human problems of the underdeveloped or developing countries and to employ the necessary dynamics in order to increase the welfare of the individual. It is not right to consider this concept as an economic-based fact. Of course, it is inevitable that the phenomenon of development will have relations with non-economic areas in this context. This gives us the idea that the concept of development can also be explained in non-economic areas.

The education institution plays a key role in the development of qualified labor force. Educational institutions are also the source of human capital. On the other hand, educational institutions have a positive impact on social welfare and human development through the role of raising the individual's level of life. The aim of this study have been made in the light of earlier research, education and development in Turkey is after 1980 to examine the relationship between the current year in light of the data and evaluate the 1980-2018 year. At the end of the study, the relationship between the determinants of development and development as well as the effect of education on development were examined by means of Johansen cointegration and Granger causality tests.

Keywords: Development, education, human capital.

ÖNSÖZ

Bu çalışma; Eğitim ve Kalkınma kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesi ile Türkiye’de ne şekilde karşılık bulunduğunu gözlemlemek üzere hazırlanmıştır.

Bu amaçla hazırlamış olduğum tezde, değerli zamanlarını, yardım ve katkılarını esirgemeyen, çalışmanın şekillenmesini sağlayan kıymetli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Abdüsselam SAĞIN’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Serkan Arslan

Eylül, 2019

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iii
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xiii
TABLolar.....	xv
ŞEKİLLER.....	xvii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.1. EĞİTİM.....	5
1.1.1. Eğitim Kavramı	5
1.1.2. Eğitimin Önemi ve Amacı.....	6
1.1.3. Geçmişten Günümüze Eğitim Politikaları.....	9
1.1.4. Eğitimin Planlanması.....	11
1.1.4.1. Dünyada eğitimin planlanması	13
1.1.4.2. Türkiye’de eğitimin planlanması	16
1.1.4.3. Eğitim yatırımları.....	17
1.1.4.4. Eğitimin maliyeti	18
1.2. KALKINMA	19
1.2.1. Kalkınma Kavramı ve Tanımı	19
1.2.2. Kalkınma ve Büyüme İlişkisi	22
1.2.3. Kalkınmanın Sınıflandırılması	24
1.2.3.1. Dengeli kalkınma	25
1.2.3.2. Dengesiz kalkınma.....	27
1.2.3.3. Sürdürülebilir kalkınma	29
1.2.4. Kalkınma Kuramları	32

1.2.4.1. Ortodoks kuramlar	34
1.2.4.2. Bağımlılık kuramları	36
1.2.4.3. Neo-liberal yaklaşımlar.....	37
1.3. EĞİTİM-KALKINMA İLİŞKİSİ.....	39
1.3.1. Eğitim Kalkınma İlişkisinin Teorik Temelleri	39
1.3.1.1. Beşeri sermaye modeli (Lucas Modeli)	40
1.3.1.2. AK modeli.....	43
1.3.1.3. Ar-Ge modeli	44
1.3.2. Eğitimin Makro İktisadi Değişkenler Üzerindeki Etkileri	46
1.3.2.1. Gelir ve refah artışıdaki etkisi.....	46
1.3.2.2. İstihdam yaratıcı etkisi.....	47
1.3.2.3. Üretim üzerindeki etkisi.....	48
1.3.2.4. Teknoloji üzerindeki etkisi	50
1.3.2.5. Verimlilik üzerindeki etkisi	51

2. BÖLÜM

2.1. TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ.....	53
2.1.1. 8 Yıllık Zorunlu Eğitim	57
2.1.2. 8 Yıllıktan 12 Yıllık Zorunlu Eğitime Geçiş	58
2.1.3. Her İl'e Bir Üniversite Projesi.....	61
2.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK KALKINMA ..	62
2.2.1. 24 Ocak Kararları	62
2.2.2. 1994 Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkisi.....	68
2.2.3. Gümrük Birliği Antlaşması ve Ekonomik Etkileri.....	70
2.2.4. Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizleri ve Ekonomik Etkileri .	74
2.2.5. 2002-2008 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü	76
2.2.6. 2008 Küresel Ekonomik Krizi.....	80

3. BÖLÜM

3.1. LİTERATÜR TARAMASI.....	85
3.2. AMAÇ ve YÖNTEM.....	88
3.2.1. Veri Seti.....	88

3.2.2. Metod ve Yöntem	89
3.1.3. Ampirik Analiz ve Elde Edilen Bulgular	92
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	109
KAYNAKÇA.....	113

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AKP** : Adalet ve Kalkınma Partisi
- ANAP** : Anavatan Partisi
- BIST** : Borsa İstanbul
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
- DYP** : Doğru Yol Partisi
- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYİH** : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- IMF** : International Money Foundation
- MHP** : Milliyetçi Hareket Partisi
- PISA** : Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
- RP** : Refah Partisi
- TCMB** : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
- TIMSS** : Trends in International Mathematics and Science Study

TABLolar

Tablo 1: Genel Ortaöğretim Bilgileri Tablosu.	60
Tablo 2: Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Verileri Tablosu.....	61
Tablo 3: Düzeyde trend ve sabit seçili ADF test istatistiği sonuçları tablosu.	93
Tablo 4: Logaritması alınmış serilerin birinci fark düzeyde test istatistiği sonuçları tablosu.....	94
Tablo 5: VAR Modeli için uygun gecikme değerleri belirleme tablosu.	95
Tablo 6: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları.	96
Tablo 7: Jarque-Bera Normallik Testi.....	97
Tablo 8: Jarque-Bera Normallik, Breusch-Godfrey LM ve Heteroskedasticity Testi Sonuçları.....	97
Tablo 9: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.	99
Tablo 10: Kişi Başı Milli Gelir için Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	102
Tablo 11: İhracat Miktarı için Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	103
Tablo 12: Elektrik Kullanımı için Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	104
Tablo 13: Doktor Sayısı için Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	105
Tablo 14: Okullaşma Oranları için Varyans Ayrıştırması Sonuçları	106
Tablo 15: Granger Nedensellik Çoklu İlişki Tablosu.	107

ŞEKİLLER

Şekil 1: Küreşelleşme, eğitim ve teknoloji döngüsü şekli.	44
Şekil 2: 1980-1990 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$). .	64
Şekil 3: 1980-1990 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.	65
Şekil 4: 1980-1990 Yılları Türkiye Dış Ticaret Verileri.	66
Şekil 5: 1990-1996 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.	68
Şekil 6: 1990-1996 yılları arası Türkiye Dış Ticaret verileri.	69
Şekil 7: 1990-1996 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$). .	70
Şekil 8: 1996-2000 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.	71
Şekil 9: 1996- 2000 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$).	72
Şekil 10: 1996-2000 yılları arası Türkiye Dış Ticaret verileri.	73
Şekil 11: 2002-2008 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.	77
Şekil 12: 2002-2008 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$).	78
Şekil 13: 2002-2008 yılları arası Türkiye Dış Ticaret verileri.	79
Şekil 14: 2008-2018 yılları arası Türkiye Dış Ticaret verileri.	81
Şekil 15: 2008-2018 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.	82
Şekil 16: 2008-2018 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$).	83
Şekil 17: Logaritması alınmış serilerin düzeydeki grafikleri.	93
Şekil 18: Logaritması alınmış serilerin birinci fark düzeydeki grafikleri....	95
Şekil 19: Etki-Tepki Sonuçları.	100

GİRİŞ

Kalkınma kavramı geçmişten günümüze ülkelerin belki kavramsal olarak ele almadıkları, adlandırmadıkları bir olgu olmakla beraber özellikle son yüzyılda daha da ciddi olarak üzerinde durdukları bir kavramdır. Eğitim ise insanlık tarihi kadar derin bir geçmişe sahiptir. İnsanoğlu doğduğu günden ölene kadar devamlı bir öğrenme ortamı içerisinde. Günümüz dünyasında bu öğrenme ortamının devamlılığını sağlayabilen, beraberinde sürdürülebilir kalkınma için gerekli adımları cesurca atabilen ülkeler küresel bazda ciddi mesafe kat edebilmişlerdir. Temelde ülkeler kalkınma düzeylerine göre bu tarz mefhumlar göz önünde bulundurulmak suretiyle gelişmiş, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde ifade edilmektedir. Kalkınmada öncü olmayan, emsallerine göre daha yavaş kalkınma davranışı sergileyen ülkeler azgelişmiş ülkeler şeklinde ifade edilmektedir. Bu kapsamda da gelişmemiş ülke ekonomilerinin içinde buldukları kötü durumun sebepleri başta Keynes, Smith, Mill, Greenspan olmak üzere Lucas, Barro, Sab, Mushkin, O'Neill gibi pek çok iktisat bilimci tarafından ele alınmıştır. Kapitalizm kaynaklı azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin boyunduruğu altında olduğu, bu ülkeler tarafından sömürüldükleri, kapitalizmin bu duruma etken olduğu, bu ülkelerin gelirlerinin düşük olması dolayısıyla bir çıkmaz içine girdikleri gibi nedenler ortaya atılmıştır. Bu değerlendirmeler neticesinde az gelişmiş ülkelerin ne tür adımlar atması gerektiği üzerine çalışmalar yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada birbirleri ile ilişkisi olduğu düşünülen kavramlar ile ilgili literatürde yer alan bilgiler değerlendirildiği zaman eğitim ile kalkınma arasında anlamlı bir ilişki olması beklentisi doğrultusunda ve eğitim-kalkınma ilişkisi üzerinde iktisadi literatürde daha önce yapılmış çalışmalar ışığında bu ilişkinin durumu VAR analizi, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi ile beraber Varyans ayrıştırması, Etki-Tepki analizi sonuçları kullanılarak ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran en önemli özelliklerinden birisi de eğitim-kalkınma ilişkisi üzerine yapılmış çalışmalar içerisinde bir bağımlı

ve dört bağımsız değişken ile yapılan nadir çalışmalardan olmasının yanında kalkınmanın alt unsurlarını temsil eden daha çok seri kullanılarak zenginleştirilmiş olmasıdır. Serileri çoğaltılarak temsili arttırılmış bir analizde kalkınma ile alt unsurları arasındaki ilişki daha etkili bir şekilde ortaya konmaktadır. Çalışmanın amaçlarından birisi de eğitimin birey odaklı ve ülke odaklı etkileri hakkında çıkarımda bulunmaktır. Bu ilişkilerin doğru tespiti için var olan durumun iyi anlaşılması gereklidir. 1980 sonrası Türkiye'si üzerine bir değerlendirme yapacak olursak zamanın Planlama Müsteşarı Turgut ÖZAL ile özdeşleşen 24 Ocak 1980 kararları sonrasında DYP, ANAP, CHP, MHP ve RP'nin iktidar ortağı olduğu değişik dönemlerde 1994, 2000, 2001 ve 2008 krizleri ile 1996 Gümrük Birliği antlaşması Türkiye'nin ekonomik kırılma noktaları olmuştur. Bununla beraber 2002 yılından günümüze kadar ülke yönetiminde söz sahibi olan Adalet ve Kalkınma Partisi dönemine de değinmek gerekmektedir. Kalkınma kavramının daha net ortaya konulabilmesi için büyüme kavramı ile olan ilişkisinden bahsederken kalkınmanın sınıflandırılması ve ilgili kuramlar öne çıkmaktadır.

1980 sonrası dönemi eğitim açısından ele alacak alırsak eğitim yatırımlarına verilen önem, temel eğitim ve ortaöğretimde yapılan reform ve yenilikler, yüksek öğretim hamleleri ön plana çıkan hususlar olarak göze çarpmaktadır. Birinci bölümde eğitimde planlamanın önemi, nedeni ve amacı izah edilmeden yapılan değerlendirmeler eksik kalacaktır. Eğitim-Kalkınma ilişkisi ise bu ilişkinin teorik temellerinden yola çıkarak eğitimin makro iktisadi değişkenler üzerine etkileri incelenerek anlatılmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ise Türkiye'de 1980 sonrası yaşanan krizler, önemli ekonomik olaylar, dönüm noktaları ve ülkenin geleceğine yön vermiş önemli siyasi aktörlerin ekonomi üzerinde meydana getirdikleri etkiler anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde ise literatürde yer alan benzer çalışmalara yer verilmiş olup yapılan analiz tanıtılarak anlatılmaktadır. bilgiler değerlendirildiği zaman eğitim ile kalkınma arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Çalışmada ihracat miktarı, kişi başı elektrik kullanımı, 1000 kişiye düşen doktor sayısı, okullaşma oranı değişkenlerinin %5

anlamlılık düzeyinde kişi başi milli gelirin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar arasında okullaşma oranlarından kişi başi milli gelire doğru bir Granger nedenselliği tespit edilmiştir. Bu bağlamda eğitimin toplumsal ve iktisadi bŸyŸme ile ilişkisinin doğru şekilde değerlendirilebilmesi var olan durumun doğru olarak belirlenebilmesi ile yakından ilişkilidir. Bu kapsamda yapılan araştırmada ise 1980 sonrasında gŸnŸmŸze TŸrkiye’de eğitim ile kalkınma arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlamaktadır.

1. BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE’DE EĞİTİM VE KALKINMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.1. EĞİTİM

Eğitimin tanımı farklı yazarlarca oldukça farklı açılardan ele alınarak izah edilmeye çalışılmıştır. Konuya ilişkin yapılan çeşitli tanımlar ele alındığında; eğitim temel amaç olarak fiziksel, mental ve sosyal açıdan katkı sunmayı, bireyi kendine ve etrafına faydalı bir insan haline getirmeyi amaç edinmiştir (Taş ve Yenilmez, 2008: 158).

1.1.1. Eğitim Kavramı

Çakmak (2008)’e göre eğitimde amaç, kültür ve bilgi düzeyi yüksek bir toplumun yetiştirilmesidir. Akçacı (2013)’e göre eğitim; kişileri öngörülen amaca yönlendiren, bireye bilgi, yetenek ve tutum değişikliği aşıl原因an bir süreçler bütünüdür.

Eğitim; bireyin ve toplumun gelişimine katkıda bulunan, ekonomik kalkınmaya yardımcı, toplumsal kültürü koruyan ve sağlıklı aktarabilecek, vazgeçilmesi veya ertelenmesi mümkün olmayan bir süreçtir. Buradan yola çıkarak ülkelerin eğitim sistemlerinin kendilerine bakış açılarını, kendilerini nasıl gördüklerini ifade ettiklerini ortaya koydukları ve gelecek ile ilgili beklentilerinin bir yansıması olduğu söylenebilir (Çetin, 2014: 28).

Konuya ilişkin birçok tanım değerlendirildiğinde; eğitim esas olarak bireye zihinsel, fiziksel ve sosyal açıdan yarar sağlamasını, bireyin çevresine ve kendisine faydalı olmasını amaçlamaktadır (Taş, 2007: 3). Adem (1997) ise eğitimin hedeflerini öncelik sırasına göre kültürel, ekonomik ve siyasal olarak sıralamıştır.

Kavram olarak eğitim psikolojik, sosyolojik, siyasal ve ekonomik olmak üzere çeşitli boyutlardan ele alınmaktadır. Esas olarak eğitim birey ile başlar ve tüm topluma etki edecek bir kavram olarak karşımıza çıkar. Zira bir bireyin eğitim serüveni boyunca üretkenliği vasıtasıyla bilgilerini

geliştirerek ortaya koyması ve öncelikle ait olduğu topluma ve genelde tüm dünya toplumlarına katkıda bulunması söz konusudur (Çetin, 2014: 28).

1.1.2. Eğitimin Önemi ve Amacı

Eğitimin toplum üzerinde sosyal yansımalarının yanında ekonomik etkilerinin de önemi aşikardır. Buradan yola çıkarak, eğitim-kalkınma arasında karşılıklı etkileşim olduğu ve bu ilişkinin yüksek düzeyde bir etkileşim ihtiva ettiği söylenebilir. Bu da bize kalkınmışlık ile ilgili pek çok ölçütün eğitimin etkisi altında kaldığı sonucuna götürmektedir (Taş ve Yenilmez, 2008: 158). Eğitimin siyasi, sosyal, kültürel faktörlerle olan ilişkisinin yanında ekonomik kalkınma kavramıyla da olumlu bir ilişkisinin var olduğu aşikardır. Dünya çapında ele alındığında zamanla yüksek derecede kalkınmışlık performansı sergileyen ülkeler eğitimlerine de son derece dikkat etmekte, öncelik vermektedirler. Eğitim ile ilgili önem verilen hususlara bakıldığında okur-yazarlıktan öte üretken ve yeniliklere açık beyinlere verilen ehemmiyet ve değer ön plana çıkmaktadır. Böylece ülkelerdeki ürün geliştirme düzeyinin artırılması ve bunun yanı sıra ülkelerin gerek iktisadi gerekse sosyo-kültürel ve siyasi bağlamda gelişim gerçekleştirmesine önemli katkı sağlamaktadır (Çetin, 2014: 2). Korkmaz (2010) eğitimin önemini aşağıdaki gibi açıklamıştır;

- i. Bilinç oranını artırır,
- ii. Olaylara karşı değişik bakış açıları kazandırır,
- iii. Hayat standardını yükseltir,
- iv. Tutumlarda olumlu açıdan gelişmeler yaratır,
- v. Demokrasiyi taçlandırır,
- vi. Tüketim giderlerine şekil verir,
- vii. Suç işleme oranlarının düşmesini sağlar,
- viii. Bilgi ve yetenek seviyesini yükseltir,
- ix. Problem çözme, düşünme, karar verme, yaratma ve uygulama becerilerini artırır,
- x. İşletmelerin verimliliğini artırır.

Eğitimin doğrudan etkilediği hususları Fırat, Aydın ve Ürün (2015) aşağıdaki gibi sıralamışlardır:

- i. Ekonomi,
- ii. Sağlık
- iii. Sosyo-kültürel gelişmişlik.

Bu noktada eğitim olgusu toplumsal değişim açısından da önemli bir unsur olarak nitelendirilmektedir. Eğitimin temel hedefi, bireyi gelecekte toplum içerisinde edineceği konuma, üstleneceği rollere karşı donanımlı hale getirerek ileriki yıllarda gelecek nesillere güzel bir ortam hazırlamaktır (Çetin, 2014: 30). Teknolojideki yüksek hızda gelişmeler ve yenilikler karşısında, bu yenilikleri yorumlayıp işleyebilecek bilgi-yetenek düzeyinde çalışan sayısını arttırmak ve üretime kazandırmak yalnızca az gelişmiş ülkelerin ana sorunu olmamakla birlikte bu husus gelişmişlik düzeyini diğer ülkelere oranla arttırmış tüm ülkelerin de problemidir. Bu problemin ancak eğitimde yapılacak yerinde yönlendirmeler, alınacak tedbirler ile önüne geçilebilir. Bu bağlamda çalışanlara en doğru şekilde eğitim vermek ve geleceğe hazırlamak adına temel eğitimden yüksek öğrenime kadar ki süreçte örgün ve yaygın metotları uygulanmaktadır. İnsan gücünde niteliği arttırmak ve sürekli devam edecek şekilde gelişimini sağlamak, yenilemek eğitimin işidir. Yükseköğretim yüksek seviyede özelliklerle donatılmış insanları yetiştirme görevini üstlenmiş iken, mesleki ve teknik öğretim kurumları ve meslek yüksek okulları nitelikli ara eleman yetiştirmeyi görev edinmiş, yaygın eğitim kurumları ise gücüne sektörün gereksinim duyduğu yetilerin devam edecek şekilde kazandırılması fonksiyonlarını gerçekleştirmektedir. Ancak eğitim kalitesi, uygunluğu ve etkisi üzerine yoğunlaşılmalıdır (Taş ve Yenilmez, 2008: 164-166).

Eğitim ve işgücü piyasası denildiğinde akla ilk olarak gelen işgücü piyasasının talep ettiği özelliklerle eğitim sisteminin işgücü arzına kazandırdığı özellikler arasındaki uyumdur. Bu durum eğitimin işgücü piyasasında sahip olduğu rolün sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir.

Bahsedilen sorgulamalar bazı teorilere dayandırılmaktadır. Eğitimsel özelliklerin işgücü alanındaki rollerini ifade eden pek çok teori bulunmaktadır (Kılıç, 2015: 131). Eğitimi önemli kılan unsurlardan bir diğeri eğitimin üretime katkı sağlamasıdır. Bu bağlamda ekonomi ve eğitim arası etkileşimde eğitimin üretime sağladığı katkı daima öncelikle göze çarpan husus olmuştur. Bunun nedeni üretimin unsurlarından olan emek daima iktisatta oldukça yüksek öneme sahip olmuştur. İşgücünün niteliğinin yüksek tutulma arzusu, günümüzde dünyadaki toplumlarının hemen hepsinin elinde bulundurmaya istediği, ülkelerin eğitim alanında uyguladığı sistemlerin başlıca amaçları içinde yer alan taleplerden biri olarak ele alınmaktadır (Öz, 2014: 2).

Bununla birlikte eğitim üzerine gerçekleştirilen araştırmalar eğitim olgusunun üretimde bir unsur olmak kaydıyla, işgücü potansiyelini yetenekler ve üretkenlikler bağlamında geliştirmesi ile ulusal gelirdeki artışa katkıda bulunduğunu ortaya koymuştur (Akçacı, 2013: 65). Bu bağlamda araştırmacıları ilgilendiren hususlarda biri eğitimin ve gelirin aralarındaki bağıdır. Son 30 yılda bu konuda gerçekleştirilen araştırmalar artış göstermiş ve birbirleri ile çelişik sonuçlara varılmıştır. Bu konudaki çalışmaların hız kazanmasının asıl sebebi gerek ulusal gerekse küresel düzeyde gelirlerdeki eşitsizliğin ağırlığının her geçen gün artması ve tabii olarak daha da görünür olan yoksulluktur. Eğitimin geliri dengeleyici özelliği sebebiyle; fakirlik, yokluk ile mücadele ve gelir dağılımında dengelenme gerçekleştirilmesi çabasının en önemli faktörleri arasında sayabiliriz. Eğitime bu farklılığı sunan temel değer ise, eğitim kavramının mikro seviyede bireyin gelirini ve makro seviyede iktisadi büyümeyi ifade ederken gereksinim duyulan başlıca unsurlar arasında olmasıdır. Etik ve temel amaçları doğrultusunda toplumsal kural ve yasalara uymayı öğreten eğitim unsurunun suç oranlarını azaltıcı etkisi de vardır. Eğitilmiş insan araştırmacıdır. Toplumsal formal ve informal kuralları zaman içerisinde öğrenir ve özümser. İçselleştirdiği bu kurallar bireyleri tabii olarak suç ortamından uzak tutmaktadır. Yasaklar ile ilgili bilgi sahibi olan bireyler çoğunlukla doğru olmayan davranışlardan uzak durmaktadırlar. Eğitim düzeyi insanların yaşam kalitelerini arttırmaktadır.

Eğitim hayata kalitesine yansımaları sadece eğitimdeki düzeyin arttırılması ve toplumun her alanına yayımı ile mümkün olabilir. Eğitim, toplumun gelişim ve değişimine yardımcı olmak suretiyle toplumun kalkınmasına öncülük eder. Sürekli olarak kendini geliştirme gereksinimi hisseder. Dolayısıyla da ülkeler sadece toplumun gelişimine bütçelerinden yüksek oranlar ayırmalarından ziyade toplumu meydana getiren bireylerin eğitimine önem verdikleri için de kalkınırlar (Taş ve Yenilmez, 2008: 167-171).

Eğitim sistemindeki gelişmelerin ekonomik yararlarının yanı sıra, bireysel ve toplumsal yararları da mevcuttur. Birey odaklı bakıldığında eğitimin daha sağlıklı, ileri derecede bilgi-beceri seviyesine sahip bireyler yetiştirilmesine de katkı sağlamaktadır (Kızılkaya ve Koçak, 2014: 20). Eğitim yalnızca büyümeyi değil, buna etkide bulunan bireyin refahıyla alakalı süreçlerin çoğuna da olumlu katkılar yapmaktadır. Ancak eğitimin sebep olduğu bu yararlar ile ilgili yapılan araştırmalar miktar olarak az olmakla beraber eğitime atfedilebilecek somut bulguların miktarını ihtiva etmemektedir (Türkmen, 2002: 8).

Eğitimi önemli kılan diğer bir unsur ise insanların eğitim düzeylerinin artması ile toplumun sağlık düzeyinin de gelişmesidir. Yapılan çalışmalar insanların eğitim düzeyleri arttıkça sağlıklarına daha fazla dikkat ettiklerini, dolayısıyla eğitim düzeyindeki artış ile birlikte toplumun sağlık düzeyinin de geliştiğini ortaya koymaktadır (Altundemir, 2012: 95). Sağlığına dikkat eden bir toplumun yaşam süresi ve kalitesi iyileşeceğinden ülke kalkınmasına da olumlu yönde etki edeceği söylenebilir.

1.1.3. Geçmişten Günümüze Eğitim Politikaları

Dünya eğitim tarihinde çeşitli eğitim uygulamaları hayata geçirilmiştir. Her ülke kendi amaç ve felsefesi doğrultusunda insanı ve toplumu dizayn etme amacı ile hareket ederken bu ülkelerin nüfuslarındaki değişimler, savaşlar, siyaset, toplumsal olaylar vb. etkenler ile zaman içerisinde kendini geliştirmek ve yenilemek zorunda kalmıştır (Düşmez ve Bulut, 2015: 159).

Cumhuriyet dönemine genel olarak bakılacak olursa Osmanlı eğitim sisteminin izleri ortadan kaldırılmak suretiyle sekülerize edilmiş bir eğitim sistemi üzerine çalışmalar arttırılmıştır. Modern yönelimler olarak ifade

edilen kriterler Şimşek, Küçük ve Topkaya (2012) tarafından aşağıdaki gibi açıklanmıştır. Bu durum;

- i. İlkokul düzeyi ile yüksek öğretim kademesi arası devletin okul türlerini kontrolü altına alması,
- ii. Eğitimin halkın tümüne yayılmasının politika olarak benimsenmesi,
- iii. Öğretmen ve diğer teknik personelleri yetiştiren kurumların hayata geçirilmesi,
- iv. Eğitim dilinin tek olması,
- v. Ortak bir ulusal kültürün içeriği oluşturması, olarak ifade edilmektedir.

1960'lı yıllardan günümüze kadar zengin, fakir, orta ölçekli olarak genellenebilecek tüm devletlerin eğitime karşı ilgi ve ihtiyaçları her geçen gün daha da artmaktadır. Yurdusev (1988) bu durumu “Büyük Eğitim Açlığı” olarak isimlendirmiştir. Türkiye eğitim tarihinde mihenk noktalarından biri olan 1968 İlkokul Programı Türk Eğitim tarihinde iz bırakan çalışmalardan birisidir. 222 sayılı İlköğretim Kanunu, 7. Milli Eğitim Şurası kararları ve 1961 Anayasası doğrultusunda hazırlanan 1968 İlkokul Programı önce 14 ilde uygulandıktan sonra beşer yıllık periyotlarla tüm Türkiye’de hayata geçirilmiş ve 1968 yılı itibariyle Program olarak uygulanmaya başlanmıştır (Bavlı ve Gürol, 2015: 359-360).

Türkiye’de 1968 sonrası kademeler arası geçiş eğitim planlarında ön plana çıkmıştır. Kademeler arası geçişe dayalı örgün eğitim sistemlerini yıllara göre gruplandırarak olursak;

- i. İlk olarak 1923-1997 yılları arası dönemde ilkokul için beş yıl, ortaokul için üç yıl, lise için üç yıl ve üniversite için ise dört yıllık eğitim süresini öngören sistem hayata geçirilmiş,
- ii. Sonrasında ise 1997-2012 yılları arasında ilkokul ve ortaokul birleştirilmek suretiyle ilköğretim okulları sistemi uygulanmış, Bu sistemin hayata geçirildiği 1997 yılından itibaren mecburi eğitim süreci sekiz yıla yükseltilmiş,
- iii. Son olarak günümüzde halen uygulanan sistem 2012 yılında 12 yıla çıkarılarak yürürlüğe konmuştur. 4+4+4 olarak kısaca adlandırılan

bu sistem ilk, orta ve lise öğrenimi için 4 yıllık süreyi zorunlu kılmaktadır. Birinci ve ikinci sistemlerde ilkokuldan itibaren üniversiteden mezun oluncaya kadar ki süre toplamda 15 yıl, son sistemde ise bu süre 16 yıldır. Türkiye’de Cumhuriyet döneminin başlangıcından günümüze kadar geçen 96 yıllık sürede kademeler arası geçiş bu üç sistem ile hayata geçirilmiştir (Küçükler, 2017: 47-48).

1.1.4. Eğitimin Planlanması

Ülkemizde tabii olarak eğitim planlaması Cumhuriyetin ilk dönemleri ile başlar. 1923'ten günümüze kadar değişik zamanlarda eğitim seferberlikleri uygulanmıştır. Bu planlama 1963'ten günümüze kadar kalkınma planları adıyla yapılmıştır. Eğitim; 1963'ten günümüze kalkınma planlarının içinde gerek kaliteli iş gücü sağlayan gerekse toplumun genel eğitim düzeyini yükseltmeye çalışan bir sektör olarak yerini almış ve almaya devam edecektir (Küçükler, 2010: 153-156). Eğitim üzerine hazırlanan programların amaçlarından biri de bireysel potansiyeli topluma en iyi hizmet edecek şekilde geliştirmektir (Dinç, Uzun ve Çoban, 2014: 211).

İnsan hayatında planlama önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların çoğu düzen ihtiyacıyla gelecekte karşılaşacakları durumları planlama isteği içindedirler. Bu istek tabii olarak insan topluluklarında meydana gelen kasaba, şehir bölge, ülke gibi yerleşim birimlerinde de geçerlidir. Mikro düzeyde insanı örnek verecek olursak makro düzeyde ülkeler de geleceklerini planlama gerekliliğini hissederler. Bu kritik planlamaları yapmak ise politik aktörlerin işidir. Hükümetler piyasanın ihtiyaçlarına göre işgücü ve bunun niteliği bağlamında iş çevrelerinin ne tür iş gücüne ihtiyaç duyduğu gibi durumları da göz önüne alarak planlama yaparlar (Aydoğan, 2008: 166-167).

Ülkelerin eğitim planlamalarında ise bir diğer değinilmesi gerekli husus küreselleşmenin ülkelerin eğitim programlarına olan etkisidir. Bu noktada küreselleşmenin ülkeleri hem kurumsal hem de politik düzeyde etkilediği söylenebilir (Şişman, 2017: 111-116). Küreselleşme etkisindeki toplumlar

yeni teknoloji ve bilgiler vasıtası ile kaçınılmaz bir şekilde birbirleri ile etkileşmektedirler. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı bu etkileşimin faydalı yönleri olduğu gibi gerekli tedbirler alınmadığı takdirde zararlı olabilecek yönleri de vardır. Teknoloji kullanımının dünya genelinde hızla yayılmaya başlaması ile toplumların bilgiye erişimleri de doğru orantılı bir şekilde artmıştır. Toplumların geçmişten bugüne kadar beraberlerinde muhafaza ettikleri kültür mirasları vardır. Farklı ülkelerin, birbirinden farklı kültürlerin kendi aralarında etkileşimde bulunmaları her zaman olumlu sonuçlar vermemektedir. Toplumlar bu etkileşimler sonucunda kendine has özelliklerinden, geleneklerinden yavaş yavaş uzaklaşmaktadır. Esas olan bu toplumlar kendi aralarında gerçekleştirdikleri etkileşim sonucunda öz değerlerini kaybetmeden çağın gereklerine ve yeniliklere ayak uydurmalıdırlar (Aslan, 2004: 3). Politikacıların, bürokratların, karar alıcıların bu noktada alacağı tedbirlerin başında eğitim gelmektedir (Korkmaz, 2017: 169).

Öte yandan bir toplumun diğer toplumlar ile değişik din, dil, köken ve kültürlere sahip bireyler vasıtası ile etkileşimde buldukları sürede huzurlu ve mutlu bir birlikteliğin sağlanabilmesi için eğitime büyük görevler düşmektedir (Topçubaşı, 2016: 34-35). Kültürler arası etkileşimin olumsuz sonuçlarından korunmak gerekliliğinin yanında farklı kültürlerden oluşan eğitim ortamlarında ise uyum ve ahengin yakalanması da önem arz etmektedir. Küresel olarak yaşanan sıkıntılar, ticaret serbestliği, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri kendi aralarında göçlere sebebiyet vermektedir. Bu durum ülke düzeyine indirildiğinde bölgeler veya şehirler arası göçler olarak ta karşılık bulmaktadır. Çoğunlukla düzensiz ve kontrolü zor bir durum olarak karşı karşıya kalınan bireylerin değişik ülke, bölge veya şehirlere yerleşmeleri sonucunda kültürlerarası eğitim kavramı ortaya çıkmıştır. Farklı memleketlerden gelen birbirinden farklı kültürlere sahip bireylerin kendi aralarında oluşturdukları ayrımcı ve ön yargı davranışları azaltıcı bununla beraber azınlık olarak isimlendirilen toplulukları hoşgörülü bir şekilde karşılayan, bu gurupların sosyal ve ekonomik hayata eşit ölçüde katılım sağlamaları amaçlı yapılan eğitim öncü kültürler arası eğitim olarak ifade edilmektedir. Kültürler arası eğitimin görevlerinden biri de din, dil, kültür gibi ayrıcalıkları önemsemeyen çocukların okul ortamında birbirleri

arasında uyumlu bir şekilde kaynaşmalarına olanak sağlamaktır (Topçubaşı, 2002: 35-36).

Türkiye'de 5 yıllık kalkınma planlarının esnekliği de eğitim planlaması için olumsuz bir durumdur. Bu sadece Türkiye'de değil tüm dünyada karşılaşılan bir problemdir. Eğitim planları yaptırım güçlerini kaybetmeye başlamış, niyet mektubundan öteye geçemez olmuştur. Bu ve benzeri problemler ülkemizde stratejik plan kavramını daha çok gündeme gelmesi ile hem kamuda hem de özel sektörde daha ciddi bir şekilde kullanılması sonucunu doğurmuştur (Ergen, 2013: 151-152)

Milli; ülkenin, toplumun genlerine uygun bir eğitim sistemi planlaması çok önemlidir. Burada küreselleşmenin gereklilikleri ve yenilikleri de hesaba katılmalı, köklü aynı zamanda da dinamik bir eğitim sistemi uygulanmalı, planlaması da ona göre yapılmalıdır (Korkmaz, 2017: 168-169).

Günümüze kadar daha da bir ihtiyaç olarak güçlenerek gelen stratejik plan kavramı her kurumun bir üst kurumun stratejik planına göre kendi stratejik planın oluşturmasıyla uygulamada daha da güçlü etkili ve kalıcı bir hale gelmiştir (Arslan ve Küçüker, 2016: 840). Türkiye'deki tüm özel ve kamu kurumlarında uygulamaya konulan bu planlar eğitim alanında da oldukça etkili kullanılmaktadır.

1.1.4.1. Dünyada eğitimin planlanması

Uluslararası eğitim planlama Enstitüsü (IIEP) 1963 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Bu enstitü ve bilimsel açıdan gerçekleştirdiği çarpan etkisi ile 1963 yılından günümüze kadar geçen sürede eğitim planlaması ile alakalı büyük bir literatür oluşmuştur (Itaaga, 1998: 2-3). Hazırlanan planlarda aranacak en önemli özelliklerden birisi de günün şartlarına uygun hazırlanmış olmalarıdır. İyi bir eğitim planının literatürden bağımsız hayata geçirilmesi düşünülemez. Sadece çağa ayak uydurabilen eğitim programlarıyla bireylerin ihtiyacı olan güncel, yeni bilgi ve beceri kazanımlarına sahip olmaları sağlanabilir (İzci ve Göktaş, 2015: 317). Literatürü göz ardı etmeyen, aynı zamanda yenilikçi bir planlamanın

sonucunda gerçekleştirilen programlar değerlendirilerek aksayan yönler düzeltilmelidir. Bu sebeple ülkelerin eğitim tarihleri önem arz etmektedir. Dünyanın değişik kıtalarındaki birbirinden çok farklı ülkelerin eğitim uygulaması ile ilgili amaçları çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin;

- i. ABD, kısmen de olsa bireyin günlük yaşantısında karşılaşacağı sorunları çözmesini, duygusal sosyal fiziki ve mental gelişimlerini sağlayacak bir eğitim sistemi uygulamaya koymuştur (Şahin, 2013: 117).
- ii. Japonlar ise 2. Dünya savaşı etkileri doğrultusunda vatandaşlarını barış duygularıyla, fikirlerini açıkça ifade edebilen çalışkan ve sorumluluk sahibi bireyler olarak yetiştirmek için çaba göstermişlerdir (Erdoğan, 2003: 115).
- iii. Öğrenci yetiştirmede Finlandiya'nın önceliği ise bireye, doğaya ve topluma uyum sağlaması için gerekli becerilerin verilmesidir. Bu noktada bireylerin kişilik gelişimleri önem arz etmektedir (Erginer, 2006: 5-7).
- iv. 16. Yüzyıldan önceki dönemlerde Almanya'da kilisenin hakim olduğu bir eğitim sistemi kullanılmıştır. Kilise tarafından din adamı yetiştirmek için okullar kurulmuştur. Bu dönemde Alman eyaletleri kültürel ve eğitsel ihtiyaçlara aldırış etmemiştir (Assmann, 1967: 46-48).
- v. Almanya bireylerin ilgilerini eğilimlerine becerilerine kendi sorumlulukları altında olmak kaydıyla mesleki ve sosyal kişisel yaşamlarını kendi kararlarının altında oluşturmalarına yönelik kolaylaştırıcı ve ön açıcı bir eğitim sistemi sunmaktadır (Gülcan, 2016: 69-70). Velilere ve öğrencilere yönelik destek hizmetleri sağlanmaktadır. Eğitimde niteliğin artırılması amaçlı devamlı bir reformist davranış sergilenmektedir (Uçkaç, 2009: 5).
- vi. 1950 yılında başlayan ve 3 yıl süren savaş Güney Kore'yi dünya çapında en fakir ülkelerden birisi yapmıştır. ABD yardımları ile 1953 sonrası kendini toparlamaya çalışan Güney Kore bu süreçte temel iktisat politikası olarak eğitim yatırımlarına odaklanmayı

seçmiştir. Kamu ve Özel sektörün de katılım sağladığı bu eğitim yatırımları 1960 sonrası Güney Kore'nin emek yoğun endüstrileşmesin yolunu açmıştır (U. Çakmak, 2016: 151-152).

- vii. Ayrıca Fransa'da 1929'daki Tardieu planı ABD kaynaklı buhrandan Fransa'nın en az etkilenmesi için hayata geçirilmiş bir plandır. İhracat temelli bir dış ticarete sahip olan Fransız hükümeti devamlı kendi paralarını develüe ettikleri için diğer ülkelerce dışlanmışlar ve ticari olarak çok az miktarda dışa bağımlı hale gelmişlerdir. Ancak Fransa'da ihracat ile ayakta tutulmaya çalışılan ekonomik döngü için dış piyasaların sıkıntılı olması ve iç piyasalarda da üretilen malların tüketilememeye başlanması riskin habercisi olarak kendini göstermiştir. Artık Fransa için de tehlike çanları çalmaya başlamıştır. 1929 Buhranının etkisi Fransa'da ilk etapta çok büyük bir etki yaratmamakla birlikte uzun vadede etkisini sürdürmüştür. Tardieu planı ekonomide hızlı bir çöküntünün önüne geçmiş ve eğitim başta olmak üzere diğer sosyal imkanların Avrupa ülkelerine nazaran daha da desteklenmesi ve ayakta tutulmasının önünü açmıştır (Evans, 1985: 10).
- viii. 1932 tarihinde ABD'nin yeni başkanı olarak göreve başlayan Franklin ROOSEVELT "New Deal" programı ile olumlu bir rüzgar yakalamıştır. Roosevelt'in halk tarafından güvenilir bulunması ile plan Amerika halkı tarafından daha da sahiplenilmiştir. Felç olmuş ABD bankacılık ve kredi sistemi ile ilgili "New Deal" planı doğrultusunda acil tedbirler alınmaya ve uygulanmaya başlanmıştır. Federal Mevduat Sigortası kurumu (EDIC), bankalarda 5000\$'a kadar olan mevduatları sigorta altına alınmasını sağlamıştır. Ayrıca borsalara da ciddi düzenlemeler getirilmiştir. Ekonomik anlamada bir ülkenin tekrar ayağa kalkmasını hedefleyen bu program sayesinde eğitim yatırımları da planlanarak ilerleyen yıllarda hayata geçirilmiştir (Evans, 1985: 10).

Eğitimde planlamaya önem veren ülkelerden Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri zaman içerisinde diğer dünya ülkeleri ile ekonomik

alanda da arayı açmaya başlamışlardır. Yüksek teknolojili ürünlere yönelen bu ülkeler ekonomik kalkınma noktasında da ciddi mesafe kat etmişlerdir. Avrupa ve Afrika kıtalarının sanayi alanında daha geç ulaşmaları, emek yoğun üretim yapmaları zamanla özellikle AB ülkelerinde işsizlikte artışa büyüme oranlarında fark edilir azalışa sebep olmuştur. Birlik ülkelerinin Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri karşısında rekabet şanslarının azalması Avrupa Birliği'ni yeni stratejiler belirlemeye itmiştir (Tuzcu, 2002: 91-96).

Yukarıda saydığımız ülkelerin bir kısmı kendi aralarında savunma, eğitim sağlık, ticaret, bankacılık ve benzeri birçok alanda işbirliğine gitmeye başlamışlardır. Bu iş birliğinin en çarpıcı sonuçlarından birisi AB (Avrupa Birliği)'nin üye ülkelerinin eğitim alanında işbirliklerini geliştirmek suretiyle, toplumsal birikimlerini ve tecrübelerini birleştirerek etkileşimde bulunmalarını sağlayan bir durumun ortaya çıkmış olmasıdır. Ancak Avrupa Birliği üye ülkeleri zorlayıcı ve kısıtlayıcı bir eğitim politikasını da dayatmamıştır. Üye ülkelerin kullanacakları modelleri kendilerine bırakmış sadece birbirleri arasında uyum göstermeleri için aracılık etmiştir.

Temelde AB eğitim politikalarını ele alacak olursak birliğe üye ülke vatandaşlarını kendi aralarında anlayışlı, hoşgörülü olmaya davet ederken, onlara Avrupalılık bilinci aşlamaya yönelik çalışmaları da içerdiği söylenebilir. Eğitim noktasında Avrupalılık bilincini biraz açacak olursak asıl hedefin öğretmen ve öğrencilerin çağın gerekliliklerine cevap verecek düzeyde yetiştirilmeleri suretiyle yeni teknolojilerin araştırma geliştirme çalışmalarında aktif katılımlarının sağlanması olduğu söylenebilir.

1.1.4.2. Türkiye'de eğitimin planlanması

1739 Sayılı kanunda belirtilen haliyle öğrencilere eğitim verilmesinde planlamanın bir ayrıntıdan ziyade zorunluluk olduğu söylenebilir. Geçmişten günümüze kadar eğitim planlaması, eğitim alanında karşılaşılan problemlerin çözümü için bir araç olarak kullanılmasının yanında toplumdaki değişimin de bir aracı olarak ele alınmıştır. İktisadi planlama Türkiye'de ilk olarak 1930-1950 yılları arası uygulamaya konmuştur.

Türkiye’de 1950-1960 yılları arası plansız bir dönem olarak göze çarpmakta olup yaşanan 27 Mayıs darbesi sonrası planlı kalkınma benimsenmeye başlanmıştır. Türkiye’de eğitimde yaşanan problemlerin çözülmesi için planlama gerçekleştirilmesi düşüncesi 1960’lı yıllardan itibaren daha çok gündeme gelmeye başlamıştır (Küçükler, 2010: 153-154). Eğitim ciddi bir iştir ve şansa bırakılamaz. İş şansa bırakmamak ise bir hamle yapmadan önce bunun önceden planlanmasından geçer (Gürsoy, 2017: 69). Planlama sözcüğü günlük yaşamda sıklıkla karşılarız. Yakın dönemde gerek kamuda gerekse özel sektörde günlük hayattaki planlama sözcüğünün “Stratejik Planlama” olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahan, 2015: 2).

Türkiye’de eğitim alanında yapılan planlamalar kısa, orta ve uzun vadeli olarak ele alınmıştır. Türkiye’de 1980 yılından itibaren planlamanın ele alınış şeklindeki değişiklik göze çarpmaktadır. Önceki dönemlerde ekonometrik analizler, girdi-çıktı tabloları ile zenginleştirilen planlar 1980 sonrası yaşanan gelişmeler doğrultusunda hedeflerin belirlenmesinden ibaret kalmıştır. Planlar artık bir rehber olarak görülmeye başlanmıştır (Ergen, 2013:156-157).

Ülkelerin eğitim planlamalarında bir diğer değinilmesi gerekli husus ise küreselleşmenin ülkelerin eğitim programlarına olan etkisidir. Bu noktada küreselleşmenin ülkeleri hem kurumsal hem de politik düzeyde etkilediği söylenebilir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı bu etkileşimin faydalı yönleri olduğu gibi zararlı yönleri de vardır. Teknoloji kullanımının dünya genelinde hızla yayılmaya başlaması ile toplumların bilgiye erişimleri de doğru orantılı bir şekilde artmaktadır.

Küreselleşen dünyada bireyler ve toplumlar arasında sonuçta bir değişim ortaya çıkaran, süreklilik arz eden bir etkileşim söz konusudur (Dalkıran ve Erdener, 2018: 2118).

1.1.4.3. Eğitim yatırımları

Ayrangöl ve Tekdere (2014)’e göre, eğitim hizmeti gerek özel kesim gerekse kamu kesimince üretimi gerçekleştirilen mal ve hizmetlerin kısmi kamusalılığı bağlamında değerlendirilmektedir. Eğitimin dışsallığının

meydana getirdiği pozitif etki ve toplumların refah artışlarına katkı sağlaması sebebiyle dikkat çekici iktisadi ve toplumsal sonuçları vardır. 2000’li yıllardan sonra ülkeler sosyal adaleti sağlamak, toplumsal dengeye ulaşmak, bireyin üretkenliğinde ve verimliliğinde pozitif etki yaratmak ve iktisadi kalkınmada kat ettiği mesafeyi daha da ileriye götürmek için örgün ve yaygın eğitime yaptıkları yatırımları arttırarak daha da ağırlık vermektedirler. Eğitime yapılacak yatırımlarda isabetli karar alınabilmesi için net hayat boyu geliri, imkanların ortaya koyduğu eğitsel tercih marjini ile vergi oranı Kılıç tarafından imkanların ortaya koyduğu eğitsel tercih şedülü ile görselleştirilmiştir (Kılıç, 2015: 4-7). Kişinin kendine yaptığı yatırımların en başında eğitimin geldiğini ifade eden Schultz ilkököl eğitiminin geri dönüşünün hesaplanabileceğini ifade etmektedir. Yoksul ülkeler fiziksel yapılara, eğitime nazaran daha fazla önem vermişlerdir (Meinagh, 2011: 28).

Kalkınma kuramına göre gelişmekte olan ülkelerin, ekonomilerin kalkınmasını engelleyen en önemli faktörlerden bir tanesi fiziki sermaye birikiminin eksikliğidir. Fiziki sermayenin yanında, insan kaynakları da büyüme ve yapısal reformların sağlanması doğrultusunda kalkınmanın ana öğelerindedir. İnsan kaynağının geliştirilmesi adına yapılan sağlık, eğitim, beslenme ve diğer unsurlara dair planlanan yatırımlar makro ve mikro seviyede verimlilik ve kazançta etkide bulunmaktadır. Beşerî sermayeye yapılan yatırımlar uzun dönemde sosyo-ekonomik gelişim sürecinde olumlu etki bırakır. Eğitim yatırımlarına karar verme sürecinde eğitime yapılacak yatırımların getirileri bağlamında; insan, şirket ve kamu kesimi için yatırım kararları alınmaktadır (Tunç, 1998: 83).

1.1.4.4. Eğitimin maliyeti

Eğitimin maliyeti literatürde değişik yöntemlerle somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalar sırasında eğitimin maliyetinin birçok makro değişkenle ilişkili olduğuna rastlanılmıştır. Eğitimin maliyetlerinin ölçülmesinde eğitimin ülkenin gelirine veya bireyler arası gelir dağılımına olan etkisi bazı araştırmacılar tarafından kullanılmıştır. Gelir dağılımına etki

eden unsurlar birden fazladır. Buradan hareketle, eğitimin gelir dağılımı üzerine olan etkilerini ortaya koymak kolay değildir. Fakat gelişmiş ülkelerde işgücündeki verimlilik düzeyi, bireye yapılan yatırımların doğal bir sonucu olarak yüksek olduğu için bireyin eline geçen gelir de fazladır. Bu durumu örneklendirilecek olursak Türkiye’de 2000 yılı öncesi yıllarda okuma-yazma bilmeyenlerde kişi başına düşen gelir düzeyinin de düşük olduğu, üniversite ve yükseköğretim mezunu kişilerin gelirlerinin ortalamasının daha fazla olduğu görülmüştür (Günkör, 2017: 18-19).

Psacharopoulos’a göre eğitim maliyeti, geçmişte karmaşık bir konu olarak değerlendirildiği için ve ülkeler arasında farklılık gösterdiğinden uluslararası standartlarda bir terminoloji veya sınıflandırması bulunmamaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda iktisat bilimciler bazı temel ayrımların dışında kalan genel konularda fikir birliğine varmışlardır (Psacharopoulos ve Woodhall, 1995: 170).

1.2. KALKINMA

Kavram olarak kalkınma tarihsel bakımdan oldukça eski bir geçmişe sahip olsa da kalkınmanın öneminin daha da iyi anlaşılması 1940’lı yılların sonrasına rastlamaktadır. II. Dünya savaşının sona ermesinin ardından kalkınma, iktisadi çalışmalarda oldukça sık geçmeye ve tüm dünyada ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. İhtiyaçlar açısından ele alırsak kalkınma olgusu gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler göz önünde bulundurulduğunda sanayileşme, üretim ve insan kaynaklarının kalitesi açısından sağlam temeller üzerine oturtulmuştur.

1.2.1. Kalkınma Kavramı ve Tanımı

Ekonomik göstergeleri istikrarlı seyreden ülkeler açısından muhafaza edilmesi ve daha da ileriye götürülmesi şart olan bir süreç şeklinde değerlendirilen kalkınma kavramı, gelişmiş ülke performansı sergileyemeyen ve bu çitadan uzak olan ülkelerde elde edilmesi kolay olmayan bir güç şeklinde karşılık bulmuştur. Kalkınmayı iktisat çevreleri çeşitli bakış açılarına göre değişik biçimlerde yorumlamışlardır. Kalkınma; iktisadi, sosyal ve kültürel açılardan değerlendirilen geniş yelpazeye sahip

bir kavram olmasının yanı sıra günümüzden yarım asır önceye kadar salt ekonomik olgular üzerinden incelenmiş ve yorumlanmıştır. Kalkınma üzerine yapılan çalışmaların çoğunda; gelire, endüstrileşmeye, sermaye birikimine, yatırım ve pazar genişliğine odaklanılmış ve iktisat bilimi ile uğraşan çoğu kişi tarafından, kişi başına düşen milli gelir ile tespiti yapılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. 1970’li yıllardan sonra beşeri sermaye, sağlık, eğitim, yoksulluk, hayat standartları, eşitlik vb. kavramlar da değerlendirilmeye daha çok dahil edilmiş, kalkınma kavramının insani kalkınmışlık seviyesi ile ele alınması yoluna gidilmiştir (Fırat ve öte., 2015: 876).

Küreselleşme ile kalkınma olgusu tüm devletler için önemli bir kavram olmuştur. Tüm ülkelerin sürekli olarak devam eden bir kalkınma problemi yaşamaları kalkınmanın sonlu bir süreç olmamasından kaynaklanmaktadır. Lakin sürecin çok boyutluluğu ve kapsamının geniş olması bu sürecin izahını ve tam olarak anlaşılabilirliğini zorlaştırmaktadır. Kalkınma ve ekonomik büyüme kavramları arasındaki yakınlık, kalkınmanın tam olarak kavranmasını güçleştirmektedir. Çetin (2014)’e göre kalkınma; bir devletin milli gelirlerinin artışı ile beraber sosyo - kültürel durumun bu hareket ile birlikte ne derece etkilendiğini, bununla birlikte devletin vatandaşına sağladığı refah seviyesinin ne düzeyde artış gösterdiği konusunun nitel göstergelerle açıklanmasını ifade etmektedir.

Taş ve Yenilmez (2008)’e göre kalkınma; ekonominin temel görevi, devletlerin tüm alanlarda gelişmeleri adına ihtiyaç duyulan unsurları ortaya koymak suretiyle bu unsurlardan ne şekilde yararlanılacağını tespit etmektir. Yaşadığımız dönemde dünya nüfusunun neredeyse üçte ikisine yakını geliştirmekte olan ülkelerin toplumları meydana getirmektedir. Buradan yola çıkarak iktisadi olarak “az gelişmiş” veya “geliştirmekte olan ülkeler” şeklinde adlandırılan bu ülkelerin, kalkınma problemleri, dünya ekonomisinin en dikkat çekici problemleri olarak değerlendirilmektedir. Son günlerde devletlerin kalkınmalarının baş aktörleri arasında vatandaş, yani birey unsuru göze çarpmaktadır. İktisat literatüründe insan unsuru “beşeri sermaye” şeklinde yer almaktadır.

Özetle kalkınma; iktisadi gelişme anlamında kullanılır. Sosyo-kültürel evrim, toplumsal kalkınma, insani gelişim, toplumsal gelişimi içerir. Bunlar iktisadi kalkınma ile bağlantılı diğer sözcüklerdir (Çetin, 2014: 1).

Kalkınma'nın, tüm devletlerde eşzamanlı karşılaşılan veya bir devletin kendi alt bölgelerinde aynı anda görülebilen bir olgu olmadığı söylenebilir. Hatta bazı devletlerin veya devletlerin değişik merkezlerinin diğerlerinden daha ileri gelişimlerine bağlı olarak ortaya çıkan büyüme düzeylerindeki değişiklikler, bazı iktisat bilimciler tarafından iktisadi büyümede birincil şart şeklinde ele alınmaktadır (Vatansever Deviren ve Yıldız, 2014: 2).

Kalkınmayı sağlayan unsurlardan bazıları sermaye oluşumu, teknoloji gelişimi, hammadde, beşeri sermaye'nin kalitesinin yüksek olması, yönetimde istikrar, sosyo-kültürel koşulların uygunluğu, pazarlama hamleleri olarak ifade edilebilir.

Bunlardan bir kısmının bazı zaman aralıklarında ve değişik koşullarda diğer unsurlardan daha önde olduğu göze çarpmaktadır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kalkınmasına esas kademeler vardır: Ergün tarafından sıralanan bu kademeleri ilk kademe emek-yoğun üretim, ikinci kademe taklit yöntemiyle gelişmiş ülkelerin basit teknolojiye artık eskimiş denilebilecek makinelerini alarak üretimin gerçekleştirilmesi, üçüncü kademe ağır sanayiye ve teknolojiye mental olarak zihinlerde yeterince oturtulması, dördüncü kademe biçimsel ar-ge, bilimsel çalışmalara ayak uydurulması, elektronik gelişmeler, artık yeni teknolojiye ürünlerin geliştirebilmek, son kademe ise ar-ge çalışmalarında yoğunluk yaşanması, olarak ifade edilmektedir.

Bu beş kademenin sonucunda da bilimde, temel araştırmalarda ve yeni buluşlarda artış görülür (Ergün, 2011: 6). Kalkınma ile ilgili kuramsal bilgiler değerlendirildiği zaman kalkınmayı belirleyen nitelikler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- i. Ülke kaynaklarından toplumsal yapının şartlarına uygun olarak faydalanılmasını sağlayan uzun vadeli bir iktisadi planın belirlenmesi ve hayata geçirilmesi,
- ii. Verimlilikteki artışın üretim alanlarında gözlemlenmeye başlanması,

- iii. Altyapıya yapılan yatırımların diğer mecraların gelişimine imkân verecek şekilde ilerletilmesi,
- iv. Gelir dağılımındaki adaletin milli gelir dağılımında hayata geçirilmesi,
- v. Kişi başı kalori hesabının ötesinde sağlıklı beslenme şartlarına uygun bir beslenme politikası geliştirilmesi,
- vi. Eğitim probleminin geleneksel eğitim seviyesinden, ülkenin uzun vadeli insan gücü gereksinimine yanıt verecek şekilde teknolojik bilgiyi de içeren bir seviyeye çıkarılması,
- vii. Bireylerin sağlık, konut gibi problemlerinin belirli düzeylerde çözümlenmesi,
- viii. Bireylerin değişen teknoloji ve kültür basamaklarını kavrayarak, ulusal çıkarlarla bireysel çıkarların bağdaştırılabileceği bir dünya görüşüne ulaştırılmasıdır (Tolunay ve Akyol, 2006: 120).

1.2.2. Kalkınma ve Büyüme İlişkisi

Geçmişten bu yana ekonomistler iktisadi olarak büyümenin belirleyici unsurları, farklı devletler arasında değişiklik arz etmelerinin sebepleri üzerine araştırmalarını sürdürmektedirler. Son dönemlere kadar büyüme kavramına egemen olan neo-klasik görüş buradaki farklılıkların sebeplerini izah etmekte yeterli olamamaktadır.

Büyüme, yalnızca bir devletin milli gelirinde gerçekleşen pozitif hareketi anlatırken, kalkınma ise beraberinde politik, toplumsal ve kültürel durumları da dikkate almaktadır. Kalkınma olgusu nicel, nitel araştırmaları ve bu kapsamdaki gözlemleri ihtiva eder. Kalkınma, bir devletin milli gelirinde gerçekleşen artışın yanında toplumun refahındaki pozitifliği de bünyesinde barındırmaktadır.

Yeni ortaya konan büyüme modellerinde ekonomilere ait dış ticaret sermayesi, insan gücü, kamu giderleri ile kalkınmışlık seviyesinin iktisadi açıdan büyümeye etkisinin varlığı ortaya konmaktadır. Bu sayılanların içerisinde en dikkat çekici olanı ise birey temelli beşerî sermaye unsurudur. Beşerî sermaye, iktisadın bilim olarak gelişiminden itibaren üretim unsurları kapsamında en dikkat çekici husus olarak kabul edilmiştir (Afşar, 2009: 85).

Beşeri sermaye kavramını somutlaştırma adına çalışmalar yapan Schultz ve Denilson ABD ekonomisinin büyüme oranlarının neredeyse %65'inin üretim faktörlerinden olan emek ve sermaye artışları ile izah edilemeyeceğini ortaya koymuşlardır. Bu düşünce yapısına göre teknik ilerlemenin sonucu olan bir artık faktör vardır (Sarıaslan, 1992: 218).

Kalkınma kavramını büyümeden farklı olarak sosyo- kültürel değişimler ve beraberinde politik kararlar gibi unsurlardan etkilendiği bilgisinden yola çıkarak ülkelerin mevcut kaynaklarının yanlış yönetimi, sermayeyi elinde tutanların ülkenin geleceği açısından bazı kararların alınmasında baş aktörler arasında olmaları; beraberinde emek yoğun olan toplumun özgürlüklerinin kısıtlanmasını getirmektedir. Burada söz edilen özgürlük felsefi bakımdan salt siyasal kazanımların elde edilmesinden ibaret değildir. Bireylerin eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi ana gereksinimleri, siyasal kazanımlar, kültürel ve sosyal statü muhafaza edilerek bunların geliştirilme süreci, bireylerin haklar noktasında kendilerini ifade edebilmeleri bir arada düşünüldüğünde aslında bu kavramların tümü özgürlük kavramını ortaya koymaktadırlar. Dolayısıyla kalkınma ekonomisi doğduğu günden bu yana bireyin yaşamına giren bir kavramdır (Fırat ve öte., 2015: 876). Bunun yanı sıra kalkınma, bir ekonomide üretimi gerçekleştirilen ürün ve hizmetlerdeki reel artışın beraberinde, eğitim, hukuk, altyapı, sağlık ve kültürel etkinliklerdeki gelişmelerin tümüdür. Kalkınma ve büyüme kavramlarının farklılığı hala tartışma konusu iken, ekonomik büyümenin olmadığı bir dönemde kalkınmadan bahsetmek yanlıştır (Tunç, 2017: 21)

Ancak, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın farklı kavramlar olması göz önünde bulundurulduğunda ekonomik büyümenin, ekonomik gelişme sürecinde çok önemli olmasına rağmen sadece bir bileşen olduğu unutulmamalıdır (Chatterji, 2008: 4-5)

Kalkınmanın içerisinde yer alan unsurların başında ekonomik büyüme gelmekte olup, literatürde eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

- i. Eğitim teknik ve mesleki eğitim almış işçi sayısını artırır.

- ii. Bireyleri yeni gelişmelere karşı önyargısız, girişimci, sanayileşme destekçisi olarak eğitir.
- iii. Eğitilmiş birey, keşifler ve yeni icatları daha kolay kabullenir.
- iv. Eğitilmiş birey, makineleri daha verimli ve doğru kullanan, kaliteli işgücünün özünü oluşturur.
- v. Eğitilmiş kişi, icatları üretime daha hızlı adapte eder.
- vi. Eğitilmiş birey, yurtiçi ve yurtdışı dolaşımında daha hareketli işgücü oluşturur.
- vii. Eğitilmiş birey; ekonomik, teknik ve siyasi kararlar alırken daha sağlam ve doğru kararlar verir (Ergün, 2011: 8).

1.2.3. Kalkınmanın Sınıflandırılması

Kalkınma, dinamik bir terim olduğundan kalkınmanın paradigmaları zamanla değişime uğramıştır (Vatansever Deviren ve Yıldız, 2014: 1). Batılı ülkelerde kalkınmışlık önemli oranda modernleşme kuramları ile izah edilmeye çalışılmaktadır. Bu husus batı uygarlıklarının kendini ifade ediş şekli olarak da yorumlanabilir. Tarihsel açıdan kalkınmanın altyapısını oluşturan olaylar; kentleşme (1200'lü yıllardan itibaren), bilimsel bakış açısındaki değişim (Rönesans 1400'lü yılların ikinci yarısından itibaren), Aydınlanma Çağı, Sanayi İnkılabı, toplumsal inkılaplar, olarak ifade edilebilir (Ergün, 2011: 5).

1945'ten sonraki dönemde ekonomi biliminin bir alt dalı olarak ortaya çıkan kalkınma iktisadı dünyada 1940'lı yıllarda başlayan ve sonucu savaşa kadar giden bir çatışma ortamının sonlanması ile politik özgürlüklerini kazanan devletlerin kalkınma amaçlarını hayata geçirmek ve savaş sonrası zayıf kalmış batılı devletleri tekrar güçlendirmek amacıyla gündeme getirilmiştir.

Bu nedenle tam olarak gelişmemiş devletlerde karşılaşılan gelişim süreci ile kalkınma iktisadının zaman içerisindeki gelişimi birbirleriyle yakından ilişkilidir. (Vatansever, Deviren ve Yıldız, 2014: 3).

Bu bölümde kalkınmanın sınıflandırılmasına ilişkin bilgilere yer verilmiş olup bu kapsamda sırasıyla dengeli kalkınma, dengesiz kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının incelenmesi önem arz etmektedir.

1.2.3.1. Dengeli kalkınma

Bu modelin ortaya çıkışı, az gelişmiş ülkelerdeki piyasa faktörünün kaynak dağılımını tam anlamı ile sağlayamadığı algısıdır. Bu tür ekonomilerde piyasadaki fiyatlamaların üretim unsurlarındaki nispi eksiklikleri, sosyal açıdan maliyetlerin çıktılarını yansıtmadığı aşıkardır. Piyasa şartları altında özel-toplumsal fayda ilişkisinde çeşitlilikler ortaya çıkmaktadır. Söz konusu çeşitliliklerin ortadan kaldırılması adına, piyasa işleyişini düzenleyecek bir planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu planlamanın temelini dengeli kalkınma modeli oluşturmaktadır (Dinler, 2005: 395; Demir, 2016: 16). Dengeli kalkınma modeli öncelikle yerli sanayinin dış ekonomik etkinliklere karşı korunması gerekliliğini ifade eden Friedrich List tarafından öne sürülmüştür. Friedrich List Smith'in bilimin öneminin yeteri kadar üzerinde durmadığından yola çıkarak, kültürel birikimin önemini vurgulamıştır (Fırat ve öte., 2015: 877). Miller (2008)'e göre okullaşma endüstriyel gelişim için önemli bir unsurdur.

Kavramsal olarak değerlendirildiğinde kalkınma az gelişmiş ülkeler adına kullanılmakla birlikte, geniş bağlamda tüm iktisadi alanların, beraber, eş zamanlı geliştirilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda kalkınma iktisatçıları tarafından bir ülke adına yapılacak yatırımlarda bölgesel, sektör bazlı, piyasa bazlı hatta ürünler bakımından bir ahengin oluşması ve unsurlardan hiçbirinin ihmal edilmemesinin gerekliliği öne çıkarılmaktadır. Zira girdi-çıkıtı ilişkileri vasıtasıyla sektörler birbirlerini tamamlamaktadırlar. Benzer olarak tüketim halinde birbirleri arası bağımlılık durumu “gelirdeki her artış talepte uyarıcı etki yapar” ilkesi ile ilişkilendirilebilir (Taban ve Kar, 2014: 1). Literatürde yer alan bilgiler değerlendirildiği zaman dengeli kalkınmanın gerçekleşmesi için ekonominin tüm sektörlerinde eş zamanlı bir gelişme gözlenmesi gerekmektedir (Tunç, 2017: 21).

Nurkse kısır döngü kuramında kalkınmanın ön şartı olarak finansal problemlerin ortadan kaldırılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir (Kattel ve öte., 2009: 9). Ragnar Nurkse'e göre sermaye birikiminin oluşmaması ve tasarrufların gerçekleşmemesi gelir seviyesinin yeterli

düzyeyde olmamasından kaynaklanmaktadır. Farklı bir bakış açısı ile Amartya Sen kaleme almış olduğu eserde kalkınmayı insanların istifade ettiği gerçek hak ve özgürlüklerin genişletmesi süreci şeklinde tasvir etmektedir (Sen, 2004: 17).

Chenery, neoklasiklerin savunduğu ekonomik görüş ve beraberinde piyasa mekanizmasının, henüz tam gelişmemiş ekonomilerde yatırımların planlanmasında ve uygulanmasında sağlıklı sonuçlar vermeyeceğini savunmuştur. H. B. Chenery'e göre, bahsi geçen ekonomilerde optimal kaynak dağılımı-piyasa mekanizması arasındaki bağ yeterince kuvvetli değildir. Bu durum ise üretim faktörleri piyasa fiyatlarının, sosyal maliyetleri yansıtmayacağı, girişimci tarafından kâr maksimizasyonu ile sağlanan kâr ile sosyal kârlılığın birbirinden farklı olması ile açıklamıştır. Chenery piyasaya yapılacak müdahalenin planlama yoluyla yapılması gerektiğini savunur (Manisalı, 1975: 69).

Boeke ve Lewis ise dengeli kalkınmayı ikili yapı modeli ile izah etmeye çalışmışlardır. Boeke ikili yapıyı sosyo-kültürel alanda ithal edilen yabancı bir ekonomik sistemin, yerli geleneksel sistemle çatışmasını (Kazgan, 1984: 315) ele alırken Lewis ise geleneksel kesimde sınırsız bir işgücü varlığı ve gizli işsizlik üzerinde durmuştur. Lewis'e göre marjinal verimliliği çok düşük olan bireyler tarım dışı istihdama kaydırıldığında tarımsal üretim azalmayacaktır (İlkin, 1983: 88). Lewis bu durumun eşzamanlı oluştuğunu ifade ederek büyümenin bir nedeni olarak görmemektedir (Rostow, 1990: 393).

Dengeli Kalkınma Modelini çeşitli kriterler uygulayarak farklı gruplar şeklinde toplamak mümkündür. Bunlar aşağıdaki şekildedir;

- i. Aynı düzeyde bir büyüme yaratacak şekilde yatırımların tüm alanlara dağıtılması gerektiğini iddia edenler,
- ii. Aynı oranda bir büyümenin meydana gelmesi gerekliliğinden çok tüm sektörlerde eş zamanlı büyümeyi iddia edenler,
- iii. Yatırımların, artan arz miktarının artan gelir miktarlarıncı karşılanarak ve dağıtılması gerekliliğini iddia edenler.

Üç grup değerlendirildiğinde bir araya geldikleri ortak payda sektörlerin birbirlerine karşılıklı bağımlı olmalarıdır. Demir (2016) bu bağımlılığın, üretimle birlikte tüketimde de olduğunu ifade etmektedir.

1.2.3.2. Dengesiz kalkınma

Dengesiz kalkınma metodunu kabul eden kuramcılar, belirli koşullar içerisinde dengesizliğin ekonomik kalkınmayı hızlandıracağını belirtmektedirler. Dengesiz kalkınmacılara göre, az gelişmiş ekonomilerin kalkınmalarında durgunluktan bahsedilemez. Tam olarak sert olmayan ancak yumuşak da olmayan bir kalkınma süreci söz konusudur. Bilerek oluşturulacak dengesizlikler sektör içerisinde sıçrama ve dalgalanmaları tetiklemesi ile ülkelerde dinamik bir kalkınma ortamı oluşmasına sebep olmaktadır. Dengesiz kalkınma fikirlerinin dayanaklarından biri ise az gelişmiş ülkelerdeki iç piyasanın yeterince kapsamlı ve geniş olmamasıdır. Endüstri alanında tamamlamalara katı biçimde uyum sağlanması durumunda, optimum ölçeğin üstüne çıkılamayacağı ve bu nedenle bu durumun kaynakların israf edilmesine neden olacağı iddia edilmektedir. Dengesiz kalkınma savunucularına göre, kısıtlı sermayenin adil dağılımı, küçük ölçekli işletme modellerinin gelişmesine ve verimde azalmaya sebep olmaktadır. Bunun önüne geçebilmek adına yatırımlar, ülkelerde kalkınmayı meydana getirecek sürükleyici alanlara yönlendirilmelidir. Fakat sektörlerin tümü sürükleyici nitelik barındırmaz. Sürükleyici niteliğe sahip olan tüm sektörleri belirlemek adına ülke sektörlerinin ileri ve geri bağlantı katsayıları dikkate alınmalıdır. Toplam bağlantı katsayısına bakıldığında katsayısı en büyük olan alanlara öncelik sunulması gerekmektedir. İleri ve geri bağlantı katsayısı ile ifade edilmek istenen nokta, herhangi bir sektörün gerçekleştirdiği üretim artışı miktarının, diğer sektörlerin üretimleri ile toplamdaki artış üzerindeki tesiridir (Taban ve Kar, 2014: 3). Bu kapsamda dengesiz kalkınmanın temelinde bir sektörün diğer sektörlerle kıyasla aşırı düzeyde gelişmesi sonucunda aşırı gelişmenin yarattığı olumlu etki sayesinde diğer sektörlerin de gelişmesi yatmaktadır (Tunç, 2017: 21).

Dengesiz kalkınma modeli, dengeli kalkınmaya yönelik eleştiriler göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir. Dengesiz kalkınma bölgesel ya da sektörel önceliklerin önemsenerek, belli alt bölge ya da sektörler için avantaj sağlayacak şekilde ve bunlara öncelik tanınarak, kalkınma sürecinde lokomotif sektörler ya da bölgeler şeklinde rol almaları temeline dayanır. Böylelikle tercih edilecek sektör veya bölge, kalkınmanın lokomotif gücünü meydana getirecektir. Duran (1997)'ye göre;

- i. Altyapı,
- ii. Üretken yatırım önceliği,
- iii. Tarım,
- iv. Endüstri önceliği,
- v. Öncü kesimler kriteri

esasinda dengesiz kalkınma ölçütünün çeşitli uygulamalarını oluşturmaktadırlar.

Dengesiz büyümenin kurucularından Hirschman, büyüyen bir ekonomide ara ara sıkıntılar ve çıkmazlar yaşanması üzerine fikirler ortaya koymuştur. Bu süreçte oluşan fiyatların yüksekliği girişim sahiplerinin karlarını yükselterek yatırımların arttırılmasına yol açabilecektir. Üretim faktörlerinin ek yatırımlar vasıtasıyla karlı alanlara kaydırılması diğer alanlarda boşluklar yaratacak ve yüksek fiyatlar beraberinde yüksek karları, yüksek karlar ise yüksek yatırımları ortaya çıkaracaktır. Bu zincirleme oluşumlar ise büyümede denge durumu sağlanıncaya kadar tekrar edecektir (Han ve Kaya, 1999: 237).

P.Streeten ise Hirschman'ın ortaya koyduğu dengesiz kalkınma kuramını daha da geliştirmiş, nicel ve nitel faktörlere dayandırmıştır. Piyasa mekanizmasını kalkınma sürecinde ana unsur olarak ifade eden Streeten, üretim noktasında kamu kesiminin payının fazla olmaması gerektiğini savunmaktadır (Manisalı, 1975: 80).

Streeten kalkınmanın zararlı unsurlar ile mücadele edebilecek şekilde ve günün şartlarına göre yeniden tanımlanması gerektiği görüşündedir. Kalkınma'nın alınan tedbirler ile büyüme oranlarında gösterdiği başarıyı, adalet sağlanması, yolsuzluk ve yoksulluğun ortadan

kaldırılması konularında gösteremediğini ifade etmektedir (Todaro, 1997: 69).

Merkezi planlama ile öncü sektörlerin seçimi ve bu yöntemler ile kısıtlı kaynakların en uygun şekilde dağıtılması amaçlanmıştır. Günümüzde Keynesyen döneme ilişkin bu yaklaşımın da fonksiyonelliğini kaybettiği dikkati çekmektedir. Merkezi planlama ile öncü sektörlerin tespit edilmesi yerine yerel düzeyde bölgesel gelişim politikaları ile her bölgenin üstün taraflarını ortaya koyan kalkınma yaklaşımları dengesiz kalkınma yaklaşımının uygulanma sürecini ortadan kaldırmıştır (Demir, 2016: 17-18).

1.2.3.3. *Sürdürülebilir kalkınma*

Kapitalizmin meta odaklı bir gelişim içerisinde olması beraberinde kapitalizm bünyesindeki kişiyi, kâr amaçlı olması ekolojik dengeyi ve çevreyi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Kapitalist sistemin bu gelişim aşaması kendisi içinde devam ettirilemez konuma gelmiştir. Gelecek kuşaklar da düşünüldüğünde kalkınma yalnızca bireyin, çevrenin, doğal kaynakların içinde olduğu bağlamda ele alındığında bir anlam ifade etmektedir (Palabıyık, 2009: 88). Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma kavramı gerek yerel gerekse küresel açıdan dünyamızın karşı karşıya olduğu problemlere yönelik farkındalığın oluştuğu 1970'li yıllardan bu yana dünya gündemine girmeye başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, sanayi inkılabından başlayan ve günümüze kadar gelen süreçte, üretim ile tüketim süreçlerinde yalnızca karlılığa ve ekonomik yarara dayanan, uzun dönemde çevresel, toplumsal yararı geri plana atan algı ve çalışmaların meydana getirdiği problemlere etkili çözüm yöntemleri geliştirme arayışlarının bir sonucu olarak gelişmiştir (Peşkircioğlu, 2016: 5). Politik istikrar ülkelerdeki sivil çatışmaların olasılığını azaltmaktadır. Eğitimli insan çabuk öğrenir, yeni teknolojilere hızlı adapte olur (Gyimah, 2011: 2-3).

- i. Kalkınma ekonomisinin ortaya çıkması ile beraber kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin model ve algılar da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte baskın ekonomik algı Keynesyen iktisada uygun şekilde merkezden başlayarak çevreye yayılan kalkınma

modeller olan dengeli ve dengesiz kalkınma üzerinde çalışılmış ve bu modeller 1980’li yıllara dek güncelliğini sürdürmüştür. Yine 1970’li yıllarda kalkınmanın nicelik olarak değişiminin yanı sıra niteliksel değişimini göz önünde bulunduran çalışmalarla sürdürülebilir kalkınma modelini geliştirmiştir. Sürdürülebilir kalkınma modeli günümüzde dahi kalkınma politikalarının bünyesinde varlığını sürdürmektedir(Demir, 2016: 15). Aslında eski bir kavram olan kalkınmada sürdürülebilirlik kavramı, insan, çevre ve şimdiki nesillerin gelecek nesiller adına aldıkları sorumlulukları arasındaki ilişkiyi ifade etmek için tekrardan isimlendirilmiş bir anlatımdır. Sürdürülebilirlik, hayat standardından taviz vermeden, düşünce biçiminde mental olarak değişime olan ihtiyacı ortaya koyan bir kavramdır. Bu çıkarımlarda, sürdürülebilirliği meydana getiren üç bileşen dikkati çekmektedir. Bunlar çevre, ekonomi, kültür ve toplumu içine alan sosyal hayat olarak ifade edilebilir (Özmehmet, 2012: 3). Söz konusu bileşenleri meydana getiren unsurlar Evren (2016) tarafından aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- i. Çevresel boyut; Habitat ve insan yerleşimleri, enerji ve ham madde, ulaşım ve taşımacılık, hava ve su, flora ve fauna, besin, hijyen ve sağlık, atıklar ve emisyon.
- ii. Ekonomik boyut; Tasarruf ve tüketim, üretim ve kaynak tedariki, mevzuat ve muhasebe, kambiyo ve para aktarımı, refah ve emek, servet ve paylaşım, teknoloji ve altyapı.
- iii. Toplumsal Boyut; Uzlaşma ve diyalog, yönetim ve örgütlenme, adalet ve kanun, temsiliyet ve müzakere, etik ve hesap verebilirlik, iletişim ve eleştiri, emniyet ve uyum.
- iv. Kültürel Boyut; Mutluluk ve sıhhat, kimlik ve aidiyet, rekreasyon ve yaratıcılık, öğrenme ve sorgulama, bellek ve projeksiyon, inançlar ve görüşler, cinsiyet ve kuşaklar.

Endüstrileşme olgusu ile beraber gelişen ve ölçek ekonomisinin bir sonucu olan kitlesel tüketim ve üretim kavramları şehirlerin önemini giderek artırmıştır. Şehirler artık sadece kendileri ve yakın çevresi adına değil,

dünyanın diğer coğrafyalarında yaşayan toplumlar için de üretim gerçekleştirilebilen geniş üretken yapıya sahip merkezlere dönüşmüşlerdir. Bu dönüşüm kentlere kalkınma ve büyüme sürecinde bir üstünlük sağlamasına rağmen büyümenin yarattığı olumsuzluklarla da karşı karşıya kalmalarına engel olamamıştır (Tuna ve Ceritli, 1997: 19). Bu noktada kentler ve coğrafi bölgeler için sürdürülebilir kalkınma olgusu ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kısaca; gelecek ile günümüzü bir bütün olarak değerlendiren, bir arada ele bir olgudur. 1987 tarihinde Birleşmiş Milletlere gönderilen raporların birinde “Sürdürülebilir Kalkınma”, günümüzün gereksinimlerini, kendi ve gelecek nesillerin gereksinimlerini karşılayabilme imkanından taviz vermeden karşılamak olarak ifade edilmektedir. İlk başlarda çevresel temelli oluşturulan sürdürülebilir kalkınma modeli, zaman içerisinde sosyo-kültürel, toplumsal ve politik kapsamda da gündeme gelmiştir (Zengin, Başkurt ve Es, 2014: 19).

Eğitimin, sürdürülebilir kalkınmanın tanımlarının, konularının, hedeflerinin ve belirteçlerinin sürekli tartışıldığı bir ortamda her alanda olduğu gibi, sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerini gerçekleştirmek için de önemli rolü olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir (Gökmen, 2014: 3). Sürdürülebilir kalkınmaya John Foster penceresinden bakıldığında ise Foster sürdürülebilir kalkınmayı Vare ve Scott’un anlattığı üzere insanın kendine zarar vermeden yürütebileceği, geleceğe karşı duyarlı, insani durumun iyileştirilmesine yönelik sosyal bir süreç olarak ifade eder (Vare ve Scott, 2007: 3). Varlığın bütünlüğünü çevreleyen çevre ve doğa, insanla karşılıklı olarak etkileşim halindedir. Karşılıklı olan bu etkileşim sonucunda gerek çevre ile doğa gerekse birey kayda değer bir değişim göstermiştir (Özmehmet, 2012: 1). Buna karşın sürdürülebilir büyüme, kavram olarak çevrenin korunmasından daha kapsamlı içeriğe sahiptir. Çevreyle ilişkili olduğu kadar iktisadi, sosyal-kültürel yönleri de söz konusudur ve günümüz toplumları ile gelecekteki toplumlar arasındaki eşitlik anlayışını da kapsamaktadır (Zengin ve öte., 2014: 99).

Toplumların ekonomik açıdan gelişmesinde önemli bir yere sahip olduğu için tarihsel süreç içerisinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması

adına uluslararası platformda bazı adımlar atılmıştır. Özmehmet (2012) söz konusu adımları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır;

- i. Stockholm Konferansı: (1972),
- ii. Ortak Geleceğimiz Raporu: (1987)
- iii. Rio Zirvesi: (1992)
- iv. Habitat II Zirvesi: (1996)
- v. Rio 5 Zirvesi: (1997)
- vi. Johannesburg Zirvesi: (2002).

“Geri dönme” riski, sürdürülebilir bölgesel kalkınma politikasında genel olarak en dikkat çekici problemdir. Geri dönme riski, beklentinin tersine yatırımların bölgelerden merkeze akımını dile getirmektedir. Bu ise, gelişmiş bölgelerle gelişmemiş bölgeler arasındaki çeşitliliklerin daha da artmasını ifade etmektedir. Alternatif modellerin üretilmesine gereksinim hissettiren nedenlerden biri de büyük oranda bu durum olmuştur. Ancak bölgesel kalkınma anlayışında ortaya çıkan gelişmelerin en önemli nedeni 1970 sonrasında yaygın hale gelen neo-liberal politikaların etkisi ile hız kazanan küreselleşme olgusudur (Kargı, 2009: 22).

1.2.4. Kalkınma Kuramları

20 y.y. ’ın ilk yarısından sonraki yıllarda batılı ülkeler Marshall yardımı ve devamında BM, Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşlar vasıtasıyla finansal olarak ve bilim aktarımı yaparak yeterince gelişmemiş ekonomilerin kalkınmasını sağlarken, o yıllardaki sosyalizmin öncüsü ülkeler planlama çalışmaları ile kalkınma modelleri tavsiye etmişlerdir. Planlamanın sosyalist ülkelerde çok da fayda göstermediği gerçeğinden yola çıkarak Fransa, Japonya gibi ülkelerde de çok ta faydalı olduğu söylenemez. Türkiye de 1960’lı yılların sonrasında planlı kalkınmayı politika haline getirmiş, bu amaçla Devlet Planlama Teşkilatının kuruluşunu gerçekleştirmiştir. DPT tarafından günümüze dek üçü perspektif plan olmak üzere dokuz adet beş yıllık süreleri içeren planlar hazırlanmıştır. Genel olarak “Sosyal Talep ve İnsan Gücü Modelleri” paralelinde hazırlanan planlar doğrultusunda DPT son yıllara kadar Türkiye’nin temel yatırım politikasını belirlemiştir (Ergün,

2011: 5). Günümüzde misyonunu Cumhurbaşkanlığına bağlı olan Strateji Geliştirme Başkanlığı bünyesinde devam ettirmektedir.

1944 sonrası savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan yapılanmadaki artış, kapitalist gelişme, teknolojik ve endüstriyel gelişmeler, nüfus artışının kontrol altına alınamaması ile beraber, doğal sistemlerin mevcut alanların tümünde çağın dışına itilmesi sonucunda tüketim odaklı kontrolsüz bir kalkınma süreci ortaya çıkarmıştır. Ancak 1960'lı yılların sonuna doğru kalkınma ve çevre arasındaki ilişkilerin göz ardı edilmesi sebebiyle ekolojik dengelerin bozulmaya yüz tuttuğu dikkat çekmeye başlamıştır (Özmehmet, 2012: 2). Bu bağlamda 1950'lerde ve 1960'lerde ön plana çıkan kalkınma iktisatçıları bakımından, büyüme iktisadı, siyasal başkalaşım ile sosyal başkalaşımın sarmal bir süreci olarak değerlendirilmiş ve konu bu şekilde ele alınmak suretiyle yeni iktisadî konseptler, kalkınmanın bazı boyutlarını yakalamak için düzenlenmiştir. Örneğin,

- i. Lewis: “Fazla işsizlik” ve “Dual ekonomi”
- ii. Schultz: “Beşerî sermaye”
- iii. Gerschenkron ve Rostow : “take off”, “yetişme”, “Kalkınmanın evreleri” kuramı
- iv. Seer, Prebish ve Hirschmann: “Yapısalcılık” bunların birkaçıdır (Dolun ve Atik, 2006: 18).

1960 ve sonrasındaki dönemi geliştirmekte olan ülkelerin sanayileşmiş ülkelere kendilerine bilgi aktarımı yoluna gittiği ve büyük güçlerin de buna müsaade ettiği dönem olarak ifade edebiliriz. Büyük güçler bilgi aktarımı öncesinde yabancı ülkelere işgücü temin ettikten sonra geliştirmekte olan ülkelere üretim tesisleri kurmuşlardır. Özetle 1960 sonrası bilginin, üretimin kalitesinde ve üretim artışında öneminin anlaşıldığı yıllardır. Eğitim noktasında yalnızca tekil bir eğitim türü yeterli olmamakla beraber iş ve piyasa koşullarındaki değişimler göz önünde bulundurularak insanlar yeniden eğitilmişlerdir (Ergün, 2011: 6).

1990'lı yıllarda daha çok kalkınmanın ve gelişmenin problemleri ile ilgilenen iktisat bilimciler, daha temel bir yaklaşım olan kalkınmanın ulusal politikaları doğru belirlemenin bir aracı olarak görülmesi çerçevesinde bir

araya gelmişlerdir. Kalkınma; tarihi, politik ekonomik veya yerel kurumlar her ne sebeple olursa olsun kaynakların temininde piyasaların rolünün arttırılması, yerinde, doğru ve kararlı politikalar, daha az finansal açıklar; an az düzeyde ithalat vergileri; uluslararası ticarete ve sermaye akışının mümkün olduğunca serbest bırakılması ile gerçekleşecektir (Dolun ve Atik, 2006: 18).

II.Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte kalkınma ekonomisi en parlak dönemini geçirmiştir. Kalkınma kavramı iktisadi büyüme kapsamında değerlendirilmektedir. Ekonomilerin ne şekilde kalkınacağı çeşitli kurumlarca ifade edilmiştir. Kalkınma ekonomistlerinin tavsiye ettiği teoriler endüstrileşmeye dikkat çekmiş, bağımsızlığını yeni elde etmiş az gelişmiş devletler de sanayileşme adımlarını arttırarak bu yarışta boy göstermeye çalışmışlardır. Kalkınma ile ilgili neo-liberal kuramlar, Ortodoks teoriler ve bağımlılık teorilerince farklı izahlar yapılmaktadır. Az gelişmişliğin sebepleri Ortodoks kuramlarca dile getirilirken bu kuramlara eleştirel bir bakış açısı sunan bağımlılık kuramları, azgelişmişlik sebeplerini azgelişmiş ülkeler bakımından ele almaktadırlar. Neo-liberal kuramlar ise kapitalist sistemin krize girdiği süreçte uygulanan politikalar şeklinde gündeme gelmiştir (Özkan, 2016: 5-6).

1.2.4.1. Ortodoks kuramlar

Kalkınma ekonomisinin öncülerinden Rosenstein Rodan, savaş sonrası ekonomilerin iktisadi problemlerini değerlendirmiştir (Erbay, 2013: 4). 1943'te kaleme aldığı "Doğu ve Güney Doğu Avrupa'nın Sanayileşme Sorunları" isimli eserinde gelir dağılımının daha da iyileştirilmesinin yöntemini, azgelişmiş ekonomilerin gelirini yükseltmek şeklinde dile getirmektedir. Bu iktisatçılar azgelişmiş ülke problemleri ile ilgilenmelerinin yanı sıra gelişme ekonomisinin kurucusu olarak değerlendirilirler. Rodan (2016), azgelişmiş ekonomilerinin gelişmesinin endüstrileşme ile olacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte endüstrileşme tüm dünya ekonomilerine pozitif etkide bulunacaktır. Artık planlı bir endüstrileşme sürecinin elzem olduğunu ve biran önce başlamasının şart

olduğunu 1957 yılında yayınlamış olduğu “Büyük İtiş” kuramında şu şekilde açıklamaktadır: “Şayet gelişme programı için bir başarı imkanı varsa kaynakların minimum düzeyinin bu programa aktarılması mecburidir. Bir ekonomiyi büyüterek kendini sürdüren bir sürece sokmak, bir uçağı uçurmaya benzer. Uçağın tekerleklerinin yerden kesilmesi için pistte ciddi bir hıza erişerek bu hızı geçmesi gerekmektedir”.

Diğer taraftan az gelişmişlik ile Rostow da çalışmalar yapmıştır. Az gelişmişliğin ifade edilmesinde tarihsel süreci değerlendirerek gelişme döneminde toplumların geçeceği aşamaları geleneksel toplum, hazırlık sürecindeki geçiş toplumu, harekete geçme sürecindeki toplum, olgunlaşma sürecindeki toplum, kitle tüketim sürecindeki toplum şeklinde tasnif etmektedir.

Az gelişmiş devletler, geleneksel toplum sürecinde kabul görmektedir. Geleneksel toplumdaki çağdaş topluma geçişte bu süreçlerden geçecek olan az gelişmiş ekonomiler, gelişmiş düzeyde olan ABD'nin konumuna erişeceklerdir. İktisadi kalkınmanın 1969'lu dönemlerdeki amacı ulusal gelirin artırılmasıydı. Tarım sektörünün pasif sektörlerden birisi olarak değerlendirildiği sürecin sonrasında, endüstriye kaynak tedarikçisi şeklinde kullanılması gerektiği fikri ortaya çıkmaya başlamış ve tarım daha etkin bir sektör durumuna gelmiştir. Rodan ve Nurkse gibi ekonomistlerin iddia ettiği dengeli büyümeye karşılık Hirschman'ın dengesiz büyüme modeli gündeme getirilmiştir. Hirschman, dengeli büyüme teorisinin savunduğu tüm sektörlerdeki aynı anda gelişen kalkınma davranışını eleştirirken, az gelişmiş ekonomilerin söz konusu kalkınmayı hayata geçirecek piyasa düzenine sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Dengesiz büyümede yatırımların, sektörler arasındaki denge dikkate alınmaksızın yapılması gerektiği görüşüne dayanmaktadır. Hirschman'a göre dengesizliklerle devam eden büyüme süreci, dengeli büyümeye kıyasla daha avantajlıdır. Hirschman ileri ve geri bağlantılar şeklinde ifade ettiği süreçte az gelişmiş ekonomilerin kalkışa geçme problemi ekonomide bir takım sektörler çıkarına oluşturulacak dengesizliklerin niteleyeceği aktif bir süreçle üstesinden geleceğini ifade etmektedir (Özkan, 2016: 7-8).

1.2.4.2. *Bağımlılık kuramları*

Bağımlılık okulu, 1970’li yıllarda az gelişmişliğin sebeplerini dile getiren Ortodoks teorilere yöneltilen bir eleştiri olarak gelişmiştir. Merkez ülke ve çevre ülkeler arasındaki etkileşim bağımlılık şeklinde değerlendirilmiş ve az gelişmişliğin sebeplerinin dış etkenlerde aranması gerektiği üzerinde durulmuştur. Az gelişmişlik problemlerine ilk kez az gelişmiş ülkeler bakımından yaklaşmıştır. Konu ile ilgili ilk araştırmalar Prebisch tarafından gerçekleştirilmiştir. Prebisch’e göre az gelişmişlik problemi tarihsel bir sürecin sonucudur. Dünyada adil olmayan gelişmeler bir takım endüstrileşmiş merkez ile endüstrileşmemiş çevre oluşumlarına sebebiyet vermiştir (Ercan, 2006: 127).

Bağımlılık kuramında az gelişmiş ekonomiler neoklasik kalkınma kuramına nazaran özerklik durumları sınırlı olan ve daha zayıf ekonomiler olarak ifade edilmektedirler. Bağımlılık kuramcıları arasında Santos, Amin, Frank ve Marini gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda üçüncü dünya ülkelerini gelişmiş ülkeler tarafından tesir altına alınmış”kukla devletler” olarak ifade etmektedirler. Baran ise az gelişmişliğin bir sonuç olmadığını, bu durumun yerel üst sınıf ile gelişmiş ülkeler arasındaki tarihsel süreçten kaynaklandığını ifade etmektedir (Tüylüoğlu, 2004: 260-261).

Prebisch kalkınmanın önünde engel olan unsur olarak serbest ticareti işaret etmiştir. Aynı zamanda ticaret hadlerinden çevre ekonomilerin olumsuz etkilendiğini de ifade eder. Merkez kapitalist ekonomiler ile Latin Amerika ekonomileri arasındaki iktisadi etkileşimler ticaret hadlerinin Latin Amerika aleyhine değişmesine sebebiyet vermiştir. Merkez ekonomilerde teknoloji alanında ilerlemeler ve verimlilik artışları görülmesine karşın çevre ekonomilerde teknolojik ürünler ithal eden bir strateji oluşmuştur. Paul Baran, Marksist bir yaklaşımla az gelişmişliğin sebebini sömürü düzeni ve Batı Avrupa kapitalizmi şeklinde ifade etmiştir. Çevre ülkelerin gelişme göstermemesinin en dikkat çekici sebeplerinden biri de artığın merkez ekonomiye yönelimi ve yatırımların teşviki için gerekli koşulların oluşmamasıdır. Kalkınma ve endüstrileşmesinin gerçekleşmesi çevre

ekonomilerinin kapitalist düzenden vazgeçmesi ile olanaklı olacaktır. Azgelişmişlik problemi pek çok teori ve kuramla çeşitli bakış açılarıyla izah edilmeye çalışılmaktadır. Ortodoks teorisyenleri, kalkınmanın iktisadi büyüme ile meydana geleceği görüşünü iddia etmişlerdir. Özkan (2016)'ya göre azgelişmiş ekonomiler, ancak batılı devletlerin izlediği yollardan geçerek gelişim göstereceklerdir. Teorilerde azgelişmiş ekonomilerin kendi aralarındaki farklılıkları dikkate alınmamakla beraber kapitalist ekonomiler de gelişme için örnek teşkil etmiştir. Bu görüşler karşısında ortaya atılan bağımsızlık tezleri ise azgelişmişlik problemini batı merkezli bakış açısından ziyade azgelişmiş ekonomiler bakımından değerlendirmektedir. Çevre ve merkez devlet ayrımı ile çevre ekonominin merkez ekonomi tarafından sömürüldüğünü, dolayısıyla da çevre ekonomilerin kalkınmadığı ifade edilmektedir. Ortodoks ve bağımlılık kuramcıları tarafından doğal kaynakların sonsuz olduğu kabul ederek, tavsiye ettikleri politikalarda kalkınmanın iktisadi büyüme ile meydana geleceği yaklaşımını iddia etmişlerdir. Politikalarda endüstrileşme ön planda tutulmuş, kaynaklarının sınırsız olması olasılığıyla da çevre tahribatı gelişmiştir. Endüstrileşmede artış gözlemlenen bu süreçte çevre politikalarına da yer verilmemiş, kapitalist düzenle beraber doğanın sömürsünde de devamlı bir artış meydana gelmiştir. Kalkınmada kendi aralarında bir yarış içinde olan gelişmiş ve azgelişmiş ekonomilerin izlediği programlar günümüzde yaşanan çevre problemlerinin alt yapısını meydana getirmektedir.

1.2.4.3. *Neo-liberal yaklaşımlar*

Keynesyen yaklaşımların 1980'li yıllarda artık yeterince tatmin edici olmaması sebebiyle neo-liberal yaklaşımın o denemde popülerliği artmaya başlamıştır. Ana iddiası üçüncü dünya ülkelerinde yanlış fiyat politikaları izlenmesi ve devletlerin aşırı müdahaleci tutumları sonucu oluşan kötü kaynak dağılımı azgelişmişliği ortaya çıkarmaktadır. Krueger, Bauer, Lal, Little, Bhagwati, Johnson, Balassa, Simon gibi iktisatçılar izlenen yanlış politikalar sonucunda büyümede yavaşlama olacağını iddia etmişlerdir (Yavilioğlu, 2002: 61).

İkinci Dünya Savaşının sona ermesini müteakip 1970’li yıllara dek yaşanan altın dönem kapitalizmin krize girmesi ile beraber sonlanmıştır. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde meydana gelen büyüme oranlarındaki düşüş ve durgunluk ile dış borç krizleri gibi sebepler dolayısıyla Keynesyen ekonomi anlayışı güncelliğini yitirmeye başlamış yerini Neo-liberal kuramlara bırakmıştır. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde meydana gelen iktisadi problemlerin çözüme kavuşturulması ve sermayenin tekrar yapılanması esnasında geçen zamanda neo-liberalizm ana akımı ekonomi politikasına dönüşmüştür. 1980’lerde serbest piyasayı savunan Washington Uzlaşısı; neo-liberalizm politikalarını kapsayan bir programdır. John Williamson 1989’da Latin Amerika’yla ilgili yapmış olduğu çalışmasında ilk kez Washington Uzlaşısı kavramını kullanan iktisatçıdır. Sonrasında ise Dünya Bankası, IMF ve benzer diğer kurumlarca gelişmekte olan ekonomilere tavsiye edilen “Yapısal uyum programları” şeklini almıştır. Bu program devletin ekonomideki etkisini azaltıcı ve aynı zamanda serbest piyasayı savunan bir programdır. Neo-liberal politikaların uygulanmasıyla beraber gelişen ekonomik krizlere karşı çözüm arayışları içine girilmiş ve beraberinde iktisadi büyümenin sağlanması amaçlanmıştır. Ancak pek çok ülke ekonomisinde hayata geçirilen yapısal uyum programlarının büyümeyi gerçekleştirememesi, Washington Uzlaşısı ile ilgili eleştirileri beraberinde getirmiştir. Neo-liberal ekonomi politikalarının, ülke farklılıkları dikkate alınmaksızın her ülke ekonomisi için aynı şart ve şekil koşulları altında uygulanmaya çalışılması en çok eleştiri alan konulardandır. Büyümenin bu politikalardan meydana gelmesinin beklenmesi, finansal serbestleşmenin pek çok ülkede krize yol açması ve devlet müdahalesinin olumsuz sonuçlar ortaya çıkaracağı inancı politikaların en önemli eksiklikleri olmuştur. Neo-liberal politikaları uygulayan ekonomilerin artması sonucunda uzun süren ekonomik krizler, Latin Amerikalıların ödemeler dengesi kaynaklı krizleri, Afrika ülkelerinde kalkınma hamlelerinin başarısızlıkla sonuçlanması gibi durumlar ile karşı karşıya kalınmıştır. Meydana gelen gelişmeler, Washington Uzlaşısı’nda mevcut özelleştirme uygulanmasının olumlu sonuçlar doğuracağı

öngörüsünün aksinin gerçekleşeceğini ortaya koymuştur. 21. y.y. 'ın ilk yıllarında Washington Uzlaşısı'nın eksikliklerinin ortaya çıkmasıyla beraber bu uzlaşuya yönelik olumsuz eleştiriler de artmıştır. Bu durumun bir süre devam etmesinin ardından Post-Washington Uzlaşısı gündeme gelmiştir. Washington Uzlaşısındaki gelir dağılımı ve yoksulluk konusundaki başarısızlıklar kabullenilerek bu konularda yeniliklere gidilmiştir. Serbestleştirme ve özelleştirmenin ötesinde piyasa ekonomilerinin kurumsal alt yapılarının güçlendirilmesi üzerinde durulmuştur (Özkan, 2016: 11-12).

1.3. EĞİTİM-KALKINMA İLİŞKİSİ

İktisadi büyümenin esas kaynağını meydana getiren beşerî sermaye kavramı, bireye veya topluma ait bilgi, yetenek, beceri, sağlık durumlarının yanında sosyal hayattaki yeri ve eğitim seviyesi gibi kavramların tamamını ifade etmek için kullanılmaktadır. Eğitim sayesinde işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesi gelişmekte, bu yöntemlerle de milli gelirin artışına katkı sağlanmaktadır. Dolayısı ile eğitimin bir ülkenin kalkınmasına ne derece önemli olduğu net olarak görülmektedir. Kalkınmada düzenli bir toplumsal değişimin stratejik aracı olarak eğitim ve eğitim politikası görülmektedir (Çetin, 2014: 40).

1.3.1. Eğitim Kalkınma İlişkisinin Teorik Temelleri

Ergün'e göre, kalkınma denildiğinde ilk olarak yalnızca iktisadi büyüme algılanıyordu; zamanla bireysel ve toplumsal kapsamda insan, yönetim sistemi, birey için gerçekleştirilen hizmetler ve çevre unsurlar da bu tanım içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durumda da eğitim, büyümede başlı başına bir unsur olarak görülmeye başlamıştır (Ergün, 2011: 7).

1923 yılında geleceğe dair çarpıcı tespitler de bulunan Dora ve Bertrand Russell herhangi bir tedbir alınmadığı takdirde 1900'lerin ilk çeyreği için endüstri hamlelerinin sonucunda bolluğun söz konusu olacağını ancak ikinci kuşaklar için yoksulluğun, üçüncü kuşaklar için ise açlığın hâkim olacağını öngörmüşlerdir. Nitekim 1923 yılında yapmış oldukları bu tespitlerin günümüzde doğruluğu açıkça anlaşılabilir. Endüstri hamleleri 3. dünya ülkelerinde yaşayan birçok insanın açlıktan ölmesine sebep olmuştur

(Yapıcı, 2003: 225). Bu şekilde çevre ve bireyi göz ardı eden kontrolsüz ve plansız endüstri hamleleri, artmaya devam ettiği sürece ileriki yıllarda da sömürülen bu insanlar ölmeye devam edecektir.

1956 yılında standart dışsal büyüme teorisini literatüre kazandıran Solow'un devamında 1980'li yıllarda gündeme gelmeye başlayan modern büyüme teorileri gerçek büyüme sürecinin içselliği üzerinde durmuşlardır. Beşerî sermaye ve diğer bileşenlerin varlığının fiziki sermaye dışarıda tutulmak suretiyle ve bu bileşenlerin içsel gösterilebilmeleri durumunda üretim faktörleri getirilerinin artış göstereceği tezi üzerinde bir araya gelmişlerdir. Özetle büyüme süreci sabit bir oranda kendiliğinden oluşturulmuştur. Yani birikim faktör getirileri de sabittir. Bu getiriler geçmişten günümüze tanımlanıyor olsa da etkilerinin daha net ortaya konabilmesi adına içsel teorilerde formüllerle gösterim yoluna gidilmiştir.

Kalkınma iktisadı, iktisadi literatür kapsamındaki yerini ve önemini her geçen gün büyütmektedir. Bunun sebebi, devletlerin kalkınma kavramına ve buna paralel olarak kişisel refaha yükledikleri önemin artmasıdır. Bu sebeple de devletler kalkınmak adına farklı politikalar geliştirmek suretiyle bu politikaları hayata geçirme çabası içerisindeyler. Kalkınmaya etki eden unsurlar arasında ülkenin az gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmiş olmasına neden olan faktörler bulunmaktadır. Söz konusu unsurlardan birinin de eğitim olduğu söylenebilir. Eğitim-kalkınma arasından olumlu bir ilişkinin olduğu görüşü de kabul görmektedir (Çetin, 2014: 2).

1.3.1.1. Beşeri sermaye modeli (Lucas Modeli)

Kalkınma iktisadının temel konusu, ülkelerin gelişimi adına gereken ilkeleri tespit etmek ve bu ülkelerin ne şekilde kullanılabileceğini ortaya koymaktır. Günümüzde ülke ekonomilerinin kalkınma hamlelerini hayata geçirilmesinde dikkat çekici unsurların en başında bireyin olduğu söylenebilir. Bu unsur ekonomide "Beşeri Sermaye" olarak yer almaktadır. 21. yüzyılda beşeri sermaye, hızlı bir şekilde değişen ve küreselleşen üretim olgusunun başlıca unsuru halini almıştır. Kümülatif olarak artış gösteren teknoloji hamleleri beraberinde refah düzeyindeki artışlar sağlayan

toplumları ön plana çıkarmıştır. Bu toplumların ise neredeyse tümü, vardıkları bu noktayı, yaptıkları yatırımların beşeri sermayenin artırılması odaklı olmasına borçludurlar (Taş ve Yenilmez, 2008: 157). Beşeri sermayeye etki edecek en temel faktörlerden birisi de ailedir. Aile iyi bir toplumun ve ekonomik başarının temelidir. Ailelerin beşeri sermayeye olan katkıları zaman içinde farklılık gösterir, ancak modern ekonomide hala çok önemlidirler (Öztürk, 2001: 5).

Büyükaslan bireylerin kas gücünü ve zihinsel gücünü bir çeşit üretim malı olarak ifade etmektedir. Zira kas gücü, yetenek, bilgi ve diğer beceriler beraber kullanılmak suretiyle ürün elde edilmektedir. Toplumların ulusal kalkınma yolculuğundaki en etkili ve en verimli yol bireyin geliştirilmesinden geçmektedir (Büyükaslan, 1995: 2).

Beşerî sermaye modeli ile bilgi edinmede bireyin üzerine yoğunlaşan Lucas bireylerin aldıkları kararların insan verimliliği ile birlikte ekonomik büyüme üzerine nasıl etki ettiğini araştırmıştır. Eğitim ve üretim sektörleri bu modellerde beraber ele alınmıştır.

A. Smith sanayileşmeden önce, eğitimi kalkınma kurallarının ortasına oturtmuştur. Eğitimin sanayileşmede önemli bir faktör olduğunu Ricardo da kabul etmiştir. Eğitim ekonomisi öncülerinden T. Schultz, bir yatırım olarak gördüğü eğitimin, diğer yatırımın kanallarından daha fazla kar getirdiğini, en gerekli yatırım olduğunu savunmuştur. Eğitilmiş insanların, eğitimsiz insanlara nazaran sanayileşmenin başlangıç döneminde daha çok katkı sağladıkları ortaya çıkmıştır (Ergün, 2011: 8).

1960-1970 yılları arasında T.W. Schultz, G. Becker ve diğer bazı iktisatçılar bugün beşerî sermaye olarak ele aldığımız kavramı geliştirmiş ve katkı sunmuşlardır. Eğitimin toplumsal getirisinin bireysel getirisinden daha az olduğu yönündeki görüşler beşerî sermaye kavramı ile daha da anlam kazanmıştır. Eğitimin tamamı ile bireysel ele alınması, kişinin ileriki zamanlarda edineceği kazançlar etrafında gösterilmesi, beşerî sermayenin kavramlaştırılması ile başlar. Kavramı biraz somutlaştırılacak olursak; Ercan eğitimin getirisi odaklı ekonomik sektörler incelendiğinde özel sektörün geri dönüş oranı %11,2 iken kamu sektöründeki geri dönüşüm

oranının %90 civarı bir değer alacağını ifade etmektedir (Ercan, 2006: 27-28).

Kalkınmanın somutlaştırma çabalarına yaptığı çalışmalar ile değer katan Kruger tarafından beşeri sermayenin ettime katkısını ölçmek üzere bir eşitsizlik denklemi ortaya konmuştur. Kruger'in önerdiği yaklaşım doğrultusunda beşeri sermayenin bölgelere, ülkelere ait ücret nüfus ve eğitim verilerini kullanarak hesaplanması sağlanabilmiştir (Acaroğlu, 2008: 300). Kruger'in denklemi aşağıda verilmiştir.

$$Y = f(X_0, X_1, X_2, \dots, X_i, \dots, X_n) \quad (1.1)$$

Yukarıdaki denklemde uluslararası fiyatlar cinsinden toplam geliri (Y), retim (n+1) faktörünün miktarını (X_i) ile ifade etmiştir. Faktörlerin marjinal verimliliklerinin tümü (f_i) ile ifade edilmiştir.

Lucas kişinin boş zamanları dışındaki zaman diliminde üretim ya da eğitime zaman ayıracağını iddia eder. Bu durum kişi verimliliğine ve beşeri sermaye düzeyine de etki eder. "N" kadar işçi, "h" benzer yetenek düzeyinde kabul edilirse boş zamanları harici vakitleri "u" kadarını halihazırdaki ettime ayırırsa, "1-u" kısımlık geriye kalanı ise beşeri sermayeyi biriktirmesi için kullanılır.

Etkin işgücü halihazırdaki ettime ayrılan beşeri yetenekleri doğrultusunda Lucas'ın formülü

$$L^h = u \cdot h \cdot N \quad (1.2)$$

olarak literatüre kazandırılmıştır.

Diğer taraftan Lucas beşeri sermayenin içsel ve dışsal etkilerini tanımlamıştır. Malların retiminde beşeri sermayenin tamamını değil de sadece dışsal etki ile ortalama yetenek düzeyini "h_a" ile ifade etmiştir. Bireylerin zaman içerisinde kendini geliştirmiş eğitimi kişiler ile

beraberliklerini sürdürmeleri halinde yetenek düzeyleri ve beraberinde verimliliklerini artış göstereceklerini, neticede denge durumunda bireylerin tamamının benzer bir durumda olacağını, yetenek düzeyinin ise “ h_a ” değil de yalnız “ h ” olacağını söyler. Neticede iyi teknoloji üretimini ise;

$$Y(t) = N(t)c(t) + K(t) = AK(t)^\beta [u(t)h(t)N(t)]^{1-\beta} h_a(t)^\gamma \quad (1.3)$$

formülü ile ifade eder.

1.3.1.2. AK modeli

AK Modelinde üretilemeyen ve biriktirilebilen işgücü hammadde toprak gibi hemen hemen tüm dönemlerde aynı miktarda olan sabit faktörlerin tamamı elenir. Aslında büyüme modellerinin en kolay anlaşılır ve uygulanır olanı AK modelidir. Bu modelde biriktirilebilir faktörler ile içsel büyüme modeli ilişkilendirilerek üretim fonksiyonu

$$Y = A.K \quad (1.4)$$

olarak ifade edilir.

Üretim ” Y ” ile, bilgi stoku, beşeri sermaye, mali sermaye vb... içeren sermaye türü “ K ” ile ifade edilirken sabit bir sayı olarak teknoloji düzeyini ifade eden dışsal ölçek parametresi “ A ” ile ifade edilmiştir.

Model, ölçeğe göre sabit getiri varsayımına bağlı olarak (1.5)’deki üretim fonksiyonundan türetilmektedir:

$$Y = F(K, L) = AK^\alpha (HL)^{1-\alpha} \quad (1.5)$$

Dışsal sabit : A

Fiziki sermaye: H ile beraber işgücüne ait beşeri sermayeyi ifade etmektedir. Ayrıca AK modelinde işverenin yüksek sermaye kullanımının işçilerin bilgi ve becerilerinde olumlu etki yarattığı ve akabinde de beşeri sermayenin işçi başına sermaye ile aynı yönde değişim gösterdiği kabul edilir. $H = (K/L)$ şeklinde gösterilir. (H) denklemde yerine konursa

$$Y = AK^\alpha(K)^{1-\alpha} \quad (1.6)$$

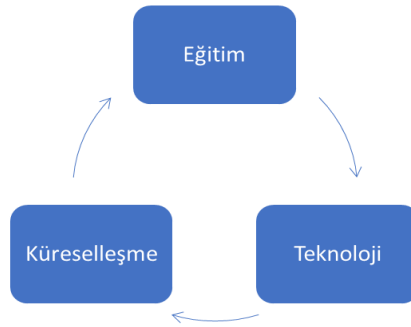
elde edilir.

Ölçeğe göre getiri varsayımından dolayı α ve $(1-\alpha)$ değerlerinin toplamı 1'e eşittir. Buradan $Y=AK$ eşitliği elde edilir (Taban, 2010: 43).

AK modelini ortaya atan Jones ve Manueli (1990) ve Rebelo (1991) gibi iktisatçılar teknolojik gelişmenin içselleştirilmesinin büyüme sürecinin içselleştirilmesi için bir ön şart olmadığını iddia etmektedirler. Hatta neoklasiklerce teknolojik gelişmenin ve ölçeğe göre getirinin sabit olduğu varsayımları altında, içsel bir büyüme sürecinin ortaya çıkışının sadece toplam sermayenin marjinal verimliliğinin azalmadığının varsayılmasıyla gerçekleşeceğini iddia etmektedirler (Muratoğlu, 2011:14-15).

1.3.1.3. Ar-Ge modeli

21 y.y. 'da kurum ve toplumlar hızlı bir şekilde gelişen ve değişen dünya şartları ile karşı karşıyadırlar. Günümüzde büyüme ve kalkınma sürecini oluşturan temel unsurların başında eğitim olduğu açıktır. Eğitim teknoloji, rekabet, küreselleşme olgu ve kavramları arasında birbirini tetikleyen bir ilişki vardır.

Şekil 1: Küreselleşme, eğitim ve teknoloji döngüsü şekli.

Eğitim hamlelerinin önemsenmesi teknoloji alanında gelişmeleri, teknoloji alanındaki ilerlemeler ise rekabet oluşumunu, oluşan rekabetin zamanla artması ise küreselleşmeyi beraberinde getirecek getirmiştir. Küreselleşen dünyanın ise bu döngünün kırılmaması için eğitime ve eğitim yatırımlarına daha da önem vermesi kaçınılmazdır.

Ar-Ge büyüme modeli üzerine Romer'in yaptığı çalışmada göre, rekabete dışı girdinin üretkenliği söz konusu ise, bu durum üretim fonksiyonu sabit getiri varsayımı kapsamında değerlendirilmesi doğru olmaz. Romer bu durumun sebebini de rekabete konu olmayan girdilerin baştan üretilmesi şeklinde bir problem bulunmadığından, üretim fonksiyonunun birinci dereceden homojen kabul edilmesi doğru olmaz. Rekabetin konusu olmayan girdiyi A, rekabetin konusu olabilen girdiyi de X olarak isimlendirirsek, Romer'in üretim fonksiyonu yaklaşımını aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$F(A, \lambda X) = \lambda F(A, X) \quad (1.7)$$

Romer'in fiziksel, beşeri sermayeyi (H), işgücünü (L), teknolojik düzey indeksini (A) ile ifade ettiği modelin varsayımları ise aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- i. Fiziksel sermaye, Modelde tüketim malı cinsinden ölçülebilen bir fiziksel sermaye vardır. Beşeri sermayenin tespitinde birikimsel eğitim gözönünde bulundurulmaktadır.
- ii. Modelde sınırsız büyüeyebilen A, her yeni malın üretimi için yapılan tasarımı ifade ettiğinden, tasarım sayısı toplamı ile ölçülebilmektedir.
- iii. Model ekonomiyi üç sektörde incelemektedir: Birincisi yeni bilgi (tasarım) üretebilmek adına, mevcut bilgi stoku ve beşeri sermayenin kullanıldığı AR-GE sektörüdür. İkincisi ise, AR-GE sektöründen alınan tasarımların kullanıldığı, nihai sektörün kullanabileceği dayanıklı girdiler üreten Ara sektördür. Üçüncüsü ise ara sektörden alınan dayanıklı girdinin, işgücünün ve beşeri sermayenin kullanıldığı, nihai mal üreten "Nihai 29 sektör"dür.
- iv. Modelde nüfus ve işgücünün sabit olduğu kabul edilir.
- v. Modelde sabit oranlı toplam nüfusun içerisindeki beşeri sermaye stoku ve piyasaya giren beşeri sermaye stoku vardır. L ve H'nin miktarları sabittir.

- vi. Modelde ekonomideki toplam üretimin sermaye malı olarak kullanılmakta olan bölümü tüketilmeyen kısımdır.
- vii. Tasarım üretiminde işgücü, fiziksel sermaye ve toplam beşeri sermayenin bu üretim için ayrılan kısmı (H_A); toplam beşeri sermayenin nihai mal üretimine ayrılan kısmı (H_Y), nihai malın üretiminde işgücü (L) ve fiziksel sermaye kullanılmaktadır.

Yukarıdaki varsayımlar doğrultusunda üretim fonksiyonu Cobb-Douglas formunda aşağıdaki oluşturulmuştur (Ateş, 1998: 28-29).

$$Y(H_Y, L, x) = H_Y^\alpha L^\beta \int_0^\infty x(i)^{1-\alpha-\beta} \quad (1.8)$$

1.3.2. Eğitimin Makro İktisadi Değişkenler Üzerindeki Etkileri

Eğitimin gelir ve refah etkisi, istihdam yaratıcı etkisi, üretim üzerindeki etkisi, teknoloji üzerindeki etkisi, verimlilik üzerindeki etkisi olmak üzere makro iktisadi değişkenler üzerindeki etkileri genel olarak bu başlıklar altında incelenebilmektedir.

1.3.2.1. Gelir ve refah artışıdaki etkisi

Vatandaşları arasında gelir dağılımı ve refah noktasında adaleti tesis etmeye çalışan, vatandaşının memnuniyetini, sosyal ve ekonomik refahını ön planda tutan ülkelerde yıllar içerisinde her geçen gün daha da sağlamlaşan, kuvvetlenen huzur ve barış ortamı düzeyinde artış gözlemlenirken bu durum kalkınma ve büyümedeki artışı da beraberinde getirmektedir. Gelir dağılımında adaleti, vatandaşının refahını bir öncelik ve olmazsa olmaz olarak görmeyen ülkeler ise kendi toplumlarında zaman içerisinde çeşitli huzursuzluk ve memnuniyetsizlikler ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu kötü manzara ise ülkelerin kaçınılmaz bir şekilde iç karışıklıklar ve huzursuzluklar ile karşı karşıya kalmasına sebeplerinden biri olarak yer almaktadır. Karşı karşıya kalınan olumsuz durumlar ise ülkelerin kalkınma ve büyüme düzeylerine de olumsuz yönde etki ederek bu ülkelerin

durumlarını daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir (Alataş, 2014: 12).

1970 sonrası Kalkınma olgusu bireyi merkezine alan bir hal almaya başlamıştır. Bu sebeple daha ölçülebilir bir kalkınma kavramından söz edilebilmektedir. Birey merkezli bir kalkınma anlayışında Eğitimin önemli bir rolü vardır. Buradan yola çıkarak eğitimin bireyin özgürleşmesindeki başlıca etkenlerden birisi olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. 1990 sonrası birey merkezli kalkınma olgusu insani gelişme endeksini iktisadi literatüre kazandırmıştır. Gelirin, sağlığın ve eğitimin baz alındığı bu göstergeler ile ülkelerin kalkınma düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

P. Aghion ve ö. (2009) araştırmalarında ABD eyaletleri için eğitime yapılan yatırımların ülke/bölge gelirlerine uzun vadede sağladığı artış etkisi göz önünde bulundurulduğunda eğitimin pozitif etki oluşturan bir araç olduğunu ifade etmektedirler.

Akça ve Ela (2012) gelir dağılımını etkileyen unsurlar arasında siyasi iktidarın uyguladığı politikaları ve bu politikaların uygulanmasındaki kararlılığı hükümetin attığı adımların ardında durması, enflasyonist etkiler, işsizlik ile nüfus artışı arasındaki bağ, iktisadi büyüme, vergilendirme ile ilgili yapılan düzenlemeler, finansal piyasaların gelişimi, yetenek farklılıkları, yerleşim birimleri arası ekonomik ve demografik farklılıkları, iktisadi sistemler ile devletin idare şeklini içeren diğer unsurlar şeklinde ifade etmişlerdir.

Bu unsurların hayata geçirilmesinde kalifiye işgücünün önemi yadsınamayacak düzeydedir. Yukarıda sayılan ekonomik ve sosyal hayattaki unsurların düzenlenmesi, geliştirilmesi ve hayata geçirilebilmesi için ehil işgücünün önemi büyüktür. Eğitim ise bu iş gücünü topluma kazandıracak unsurların başında gelmektedir.

1.3.2.2. *İstihdam yaratıcı etkisi*

Literatüre bakıldığında istihdam-eğitim ilişkisine değinen çalışmaların çoğunda ülkelerin istihdam politikalarından söz ederken piyasanın

ihtiyaçlarına uygun nitelikli insan gücü yetiştirilmesinde eğitim faktöründen bahsetmeden geçilmemiştir.

Tüm dünyada iş çevrelerinin eğitime verdiği önemi anlamak için iş dünyası ile eğitim kurumları arasındaki yakınlaşmaya dikkat çevirmek gerekir (Cafoğlu, 1996: 373). Dünyada eğitime yatırım yapan ülkelerin tereddtlerinden birisi de ortaya çıkaracakları yetişmiş işgücüne yönelik iş ortamı bulunamamasıdır. Ülkelerin ortak hedeflerinden bir diğeri ise sanayileşme ile doğru orantılı şekilde artan işgücü ihtiyacını karşılayabilmek için kalifiye işçi yetiştirmektir. Aslında sadece mevcut işgücü ihtiyacı doğrultusunda hareket etmek de doğru bir davranış olarak kabul edilmeyip gelecekte karşılaşılabilecek durum ve ilerlemelere uygun bir strateji izlenmesi gerekliliği kabul görmektedir (Ergün, 2011: 10).

Günümüzde “Long Life Learning” olarak kulaklara aşına olan ve lkemizde “Hayat Boyu ğrenme” olarak tanınan kavram AB komisyonunca 2000 senesinde onaylanmıştır. AB bu program ile aktif vatandaşlığı, bireyin kişisel gelişimini destekleyecek ortamları, çeşitli öğrenme ortamlarının oluşumuna olanak tanırken, kişinin öz kapasitesini geliştirmesini sağlayarak istihdam olanaklarının arttırılması hedeflenmektedir (Sağlam, zdoğru ve ıray, 2011: 102).

Dünyadaki ülkelerin tamamında ekonomik ve sosyal hayatın bir arada ifade edildiği sosyo-ekonomik hayat ifadesi yer almaktadır. Yazıcı, Türkmen ve Aydemir bireyi bu sosyo- ekonomik hayatın birbirinden farklı sektörlerinde çalıştırılmak üzere teknoloji ve bilim ışığında hazırlayarak pratik beceri kazanmasını hedefleyen eğitim sürecini “Mesleki Eğitim” olarak ifade etmektedir (Yazıcı, Türkmen ve Aydemir, 2015: 1632).

1.3.2.3. Üretim zerindeki etkisi

Günümüzde ülkelerin temelde en çok önem verdiği hususlar arasında üretim gelmektedir. 21. yy.’da ancak planlı üretime geçen ülkeler çağın gereklerine ayak uydurarak, gerekli teknolojik iyileştirmeleri yaparak ve araştırma geliştirme çalışmalarına gerekli önemi vererek küresel bazda söz sahibi olabilmektedirler. lkelerde üretim planlandığı platformların birisi

de kalkınma planlarıdır. Ülkenin potansiyeli ve küresel ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak üretim gerçekleştiren devletler bir noktada kendi siyasi ve ekonomik geleceklerine de yön vermektedirler (Akça ve Ela, 2012: 242).

Akçacı dünyada yaşanan hızlı gelişim ve değişim süreci kapsamında, pek çok ülke, gerçek kalkınmanın temelini bilgi ve özde ise bilgi üretimi olduğu düşüncesini keşfetmiştir. Eğitim beşerî sermaye kavramı ile ekonomik değerlendirmelere konu edilmeye başlamıştır. Bu noktada beşerî sermaye, eğitimin işgücünün verimliliğini arttırması ile milli geliri arttırmadaki rolü ve bireysel gelir üzerine yoğunlaşmıştır. Eğitim harcamaları beşeri sermayenin temelini meydana getiren nitelikli işgücünün ülkeye katkısının en üst düzeye ulaştırılmasında önemli bir paya sahiptir (Akçacı, 2013: 67). Tüm ülkelerde finansal olarak elverişli olan fiziksel sermayeye yatırım yapmak için artan insan sermayesinin fiziksel sermayenin üretkenliği üzerindeki olumlu etkisine ihtiyaç duyulmaktadır (Breton, 2012: 19-20).

Köknaroğlu ve öte. (2017) eğitim seviyesi ve üretim arasındaki ilişkiyi bir örnek çalışma ile somutlaştırarak büyük baş hayvan üreticilerinin eğitim seviyeleri ve karlılıkları üzerine yaptıkları çalışmada ilk ve ortaokul düzeyinde eğitim görmüş üreticilerin işletmelerinde günlük satışlardaki canlı ağırlık artışı 1.16 kg/baş/gün iken ortaöğretim seviyesinde eğitim görmüş kişilerin işletmelerinde 1.30 kg/baş/gün olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmanın devamında ise eğitim seviyesi yükseldikçe net kar ve brüt kar miktarında aynı yönde bir artış olduğunu tespit etmişlerdir.

Öz'e göre, kaynakların daha verimli kullanılması, eğitilmiş insanın geliştirdiği yenilikler gibi hususlar eğitimin kalkınma üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Çok kıt yer altı kaynaklarına sahip Japonya ve Almanya örnekleri göz önünde bulundurulduğunda bu ülkelerin ancak yetişmiş insan gücü ile bugünkü gelişmişlik seviyelerine ulaşabildikleri görülmektedir. Bir ülkenin kalkınması için yüksek üretim gücü, eğitilmiş insan gücü, sermaye, teknoloji transferine gereksinim duyulmaktadır.

1.3.2.4. *Teknoloji üzerindeki etkisi*

Geleneksel tarıma dayanan ekonomiler adına büyümenin esas kaynağı nüfus artışı olarak kabul edilmiştir. Daha sonra endüstrileşme ile beraber kalkınma emek ve fiziki sermayedeki artışla ilişki kurulmuş ve üretim seviyesini emek başına düşen sermaye stoku ile tespit edilebileceği kabul edilmiştir. Ancak bilgi birikiminin bir ürünü olan teknolojiyi sabit sayan bahsedilen anlayışa dayanan teori de bugünün üretim artışlarını açıklamakta yetersiz kalmıştır (Kılıç, 2015: 130). Bu noktada kalkınmanın gerçekleştirilmesinde eğitimin önemli bir role sahip olduğu fark edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde de birçok araştırmacı eğitim ve kalkınma arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır.

Geçmiş yıllarda ülkelerin gelişmişlikleri sahip oldukları çelik miktarı ile kıyaslanırken günümüzde sahip olduğu bilgi düzeyine, elindeki yetişmiş iş gücüne ve daha da önemlisi bu iki unsurun bileşimi ile hayata geçirilebilecek teknolojik gelişmişlik düzeyi ile ölçülmektedir (Yıldız, Ilgaz ve Seferoğlu, 2014: 457). Artık teknolojik gelişimini tam olarak tamamlayamamış, sadece bilgi transferi ile yetinen veya gelişmiş ülkelerin fason ürünlerini hayata geçirmekle yetinen ülkeler gerçek manada üretim yapamamakta, siyasi ve ekonomik bağlamda rekabet edememektedirler. Bu ülkeler sadece kendilerine biçilmiş rol kadar küresel piyasalarda boy göstermektedirler.

Geleneksel büyüme teorilerinde dışsal veya sabit kabul edilen, içsel büyüme teorilerinde de üzerinde durulan ve kalkınma dinamiklerinden biri olan teknolojik gelişmeler 1975'ten günümüze kadar küresel bazda hızlı bir ivme yakalamıştır. Üretim sürecinde teknoloji kullanımı, iktisadi kalkınmada faktör verimliliğinde önemli bir yükselişe sebebiyet vermiştir. Lakin toplumun eğitim seviyesinde artış ile yeni teknolojiler geliştirilmesi ve geliştirilen teknolojinin üretim için kullanılması ile yakından ilişkilidir. Eğitim düzeyi yüksek ve yetişmiş işgücüne sahip toplumlarda teknolojik ilerlemenin daha da fazla olduğu görülmektedir (Keskin, 2011: 127).

Küreselleşen dünyada teknolojinin üretilebilmesi için devletler yapmış oldukları planlamalarda ve gelecek için koydukları hedeflere ulaşmalarında

güncel yenilikleri hızlı bir şekilde özümseyerek yenilikçi teknolojiler ortaya koyabilen bireylerin eğitimi oldukça mühim ve stratejik bir konu olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda iyi bir eğitim sistemi ve planlaması ortaya konmadan gerekli teknolojik yeniliklerin hayata geçirilmesi çok mümkün görünmemektedir. Yeni teknolojilerin hayata geçirilebilmesi, küresel düzeyde ülkelerin rekabet gücüne sahip olabilmesi için devletlerin bir diğer dikkat etmesi gereken konu ise eğitimin finansmanıdır. İyi planlanan ve finanse edilen bir eğitim sistemi küresel rekabette ülkeyi rakipleri arasında bir adım daha ön plana çıkarmakta, rekabet gücünü arttırmaktadır. Buradan yola çıkarak bilim ve teknolojik gelişmelerin, bireylere verilecek eğitim kalitesinin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ve eğitime ayırdıkları kaynakların miktarının doğru orantılı olduğu anlaşılmaktadır (Güngör ve Göksu, 2013: 60-61).

1.3.2.5. Verimlilik üzerindeki etkisi

Çakmak'a göre, bir ekonominin gelişmişliği ancak o ülkede yaşayan bireylerin kaliteli ve sürekli bir eğitim sürecine dahil edilmeleri ve bununla sağladıkları bilgiler ve becerilerle iktisadi büyümeye yapabilecekleri katkıya bağlıdır. Kalkınmanın merkezi olan bireyin bilinçlenmesinin arama, çalışma, öğrenme, düşünme arzusu ile donatılması gerekir.

Toplumun ve işgücünün eğitim seviyesi verimlilik artışının en önemli unsuru ve sosyo-ekonomik gelişmenin en önemli itici gücüdür. Nitelikli insan gücü gereksiniminin karşılanması, dışa açılma ve uluslararası rekabet gücü elde etme çabası içine giren ekonomiler için hayati öneme sahiptir. Eğitim ve ekonomi arasındaki bağ daha çok kalkınma kavramı ile açıklanabilmektedir. Değişim ve gelişimin anahtarı olan eğitimin sorumluluklarından bazıları işgücünün verim seviyesinin yükseltilmesi, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi ve hızlandırılması olarak ifade edilebilir (Çakmak, 2008: 39).

Ülkelerin eğitim düzeylerindeki durum beşeri sermaye ile orantılı hareket etmektedir. Emek verimliliğindeki olumlu tablo ve beraberinde iş gücü verimliliğindeki artış bireylerin eğitim seviyeleri ile birlikte hareket

etmektedir. Uzun vadeli büyümenin sağlanabilmesi için eğitim seviyesinin artırılması önemlidir (Fırat ve öte., 2015: 878).

Bir ülkede bireylere eğitim yoluyla çeşitli bilgiler aktarılırken yeni bilgi üretimi gerçekleştirilmesi ve bu bilgilerin değerlendirilerek anlamlandırılması yoluyla yorumlanması da sağlanmaktadır. Bir üretim faktörü olarak kabul edilen emeğin kalitesinin yükseltilmesi ve verimlilikte artış sağlanması ile birlikte üretimde artışın sağlanması ve vatandaşların eğitim seviyesinin yükseltilmesi ile hayata geçirilebilir. Bireylere sağlanan eğitim olanaklarında gerçekleştirilen artış, bireyin kendisine fayda sağlayacağı gibi kişinin yakın çevresindeki iş arkadaşlarına da olumlu yönde yansımaktadır (Başar ve öte., 2016: 192).

1990'lı yıllara doğru önemsenmeye başlanan içsel büyüme teorisinin her geçen gün daha da dikkat çekmesiyle büyüme ve eğitim arası ilişki odaklanılmaya başlanılmıştır. Eğitimde yapılan yatırım ve harcamaların arttırılması devletlerde verimliliğin arttırılması için izlenen yollardan birisi olarak kullanılmıştır. Ekonomik büyümenin arttırılması ve verimlilik artışı sağlanması için insan kaynağının doğru kullanımı önem arz etmektedir (Romer, 1990: 79-83).

2. BÖLÜM

2.1. TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN GELİŞİMİ

II.Mahmut'un Osmanlı döneminde 1824 yılında yayınladığı ferman doğrultusunda sadece erkek öğrencileri kabul eden ilköğretim okulları İstanbul'da eğitim öğretime başlamıştır. Bu okullar 1826 tarihinde ülke genelinde zorunlu hale getirilmiş ve 1913'te çıkarılan yasayla zorunlu hale getirilen ilköğretim, ülkenin tümünde aynı zamanda parasız olarak uygulanmıştır (Abazaoğlu ve Öte., 2016: 145). 1839 tarihinde tanzimat fermanın yayınlanmasıyla batılı tarzda eğitim ilgi görmeye başlamış olup bu tarz kurumlar açılmaya başlanmıştır. Yükseköğretim kurumu olarak Osmanlı döneminde ilk olarak 1846 yılında açılması görüşülen Darülfünun 1869 yılında kurularak 1933 yılına kadar bu isimle devam etmiştir. Bu süreçte eğitimin vazgeçilmez unsurlarından olan öğretmen eğitimi de göz önünde bulundurularak başarılı bir İstanbul Erkek Öğretmen Okulu örneğinin devamında elde edilen kazanımlar ile bu oluşum taşraya da yaygınlaştırılmıştır. Genel olarak II. Meşrutiyet döneminde yapılan eğitim hamleleri ile cumhuriyet dönemine kaliteli bir eğitim kadrosu miras bırakılmıştır (Yazar ve Averbek, 2018: 1344-1345).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğu gün geçtikçe daha da göze çarpan temel eğitimin ne kadarlık bir süresinin zorunlu eğitim kapsamına alınması gerektiği, toplamda kaç yıl olacağı, hangi kademelerde gerçekleştirileceği hep tartışılmalıdır(Erdoğan ve Kipici, 2013: 135-136). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk eğitim sisteminin kademeleri Mustafa Kemal Atatürk ve çalışma arkadaşlarının istişareleri sonucunda ilkokul, ortaokul, lise, ve devam eden yıllarda üniversite olmak üzere belirlenmiştir. Bu uygulama resmi olarak ilk 1924 yılında beş yıllık ilkokul kademesi ile başlatılmıştır (Kasa ve Ersöz, 2016: 1-2). Yüksek öğretimde 1933 yılında kapatılan Darülfünun 'un yerine bugün de halen eğitim öğretime devam eden İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Devam eden yıllarda da ülkenin ekonomik gücü ve insan kaynağı arttıkça yüksek öğretim kurumlarının sayısı arttırılmaya devam etmiştir. 1926 yılında Kayseri ve

Denizli’de açılan ve 3 yıl süreli bir öğretmen yetiştirme eğitim hedefleyen açılan köy öğretmen okulları gerekli desteği görmediği için 1933 yılına kadar devam edebilmiştir. 1934 yılında Kız enstitülerine öğretmen yetiştirilmesi amacıyla Kız Teknik Yüksek Öğretmen okulu açılmıştır. 1936 yılı sonrası acil öğretmen ihtiyacından dolayı bu süre kısaltılarak 12 aya düşürülmüştür. Köy öğretmen okulları 1940 yılında çıkarılmış olan 3.803 sayılı kanun ile Köy Enstitüsü olarak adlandırılmış ve 1948 yılına kadar 21 okul açılmıştır. Köy Enstitüleri ise özgün yapıları değiştirilmek suretiyle 1954’te tamamıyla kapanmıştır. Cumhuriyet döneminde öğretmen ve bando takımı yetiştirilmek üzere açılan Musiki Muallim Mektebi (Ankara 1924), Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü (Ankara 1937) olarak devam etmiştir. Yabancı devletlerden 1924-1940 yılları arası çok sayıda eğitim alanında çalışan bilim insanı Türkiye’ye davet edilmiş ve yetiştirilmek üzere yurt dışına öğrenciler gönderilmiştir. Erkek ilköğretmen okullarının süresi 1924’te beş yıla çıkarılmış olup, tüm ilköğretmen okullarının tamamında Sosyoloji ile Yurttaşlık dersleri programa alınmıştır. bu süre 6 yıllık ilkokul çağı 1931 yılında uygulanmaya başlanmış olup 3 yıllık ortaokul süresi ise 1937 yılında uygulanmaya başlanmıştır (Yazar ve Averbek, 2018: 1345-1346).

Türkiye’de 1932 yılından itibaren uygulamaya konulan eğitim çeşitlerinden birisi de “Halkevleri” eliyle yaptırılmaya çalışılmıştır. Kaynaklar bu oluşumun sebeplerini genelde siyasi ve kültürel sebepler olarak ikiye ayırmaktadırlar. 1930’lara yakın dönemde SSCB Türkiye büyükelçisi Surits ve Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilof’un Türk Ocakları ile ilgili duyduğu rahatsızlık ve ülke içerisindeki siyasi riskler göz önünde bulundurularak Atatürk ve CHF tarafından Halkevlerinin hayata geçirilmesi gündeme alınmıştır. Kültürel açıdan ise Atatürk’ün yapmış olduğu inkılapların halk tarafından daha iyi özümsemesi, doğru bir şekilde halka aktarılması için halkevleri kullanılmıştır. Halkevleri bu misyonlarının yanında halka okuma yazma öğretilmesi gibi misyonları da üstlenmeye başlamış, 1929 yılında kurulan Millet Mekteplerinden de daha etkin bir rol oynayarak büyük bir organizasyon haline gelmiştir. Halkevlerini kuruluş

amaçlarının arasında sanatın geliştirilmesi, köy-şehir arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıkların giderilmesi, halkın çağdaş bir yapıya kavuşturulması, yeni rejime açısından riskli olabilecek STK'ların kontrolü gibi hususlar sayılabilir. İkinci dünya savaşı sonrası Halkevleri'nin CHP'nin bir yan kuruluşu olduğu algısı kuvvetlenmeye başlamış, bu durum 1950 yılında iktidar olan Demokrat parti tarafından kullanılmış olduğu binaların çoğunu 1949 yılında tekrar hayata geçirilen Türk Ocaklarına devreden Halkevlerini büyük sıkıntıya sokmuş, 1951 yılında çıkarılan kanun ile halkevlerinin tüm malları hazineye devrolmuş ve artık çalışamaz hale gelmiştir. 1954 yılında çıkarılan 6234 sayılı yasa ile köy enstitüleri ve halkevleri köy öğretmen okullarına dönüştürülmüştür (Çeçen, 1990: 85-231).

Dünya genelinde yaşanan nüfus artışı, küreselleşmenin de her geçen gün etkisini arttırması ile zaman içerisinde bireyler arasında artan rekabeti de beraberinde getirmektedir. İstihdamda 20. yy.' da özel sektörde daha çok hissedilen bireyler arası rekabet 21. yy.' da kamuda da etkisini daha çok hissettirmeye başlamaktadır. Bu süreçte ülkeler bireylerin bu bağlamdaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere yükseköğretim kurumlarının sayısını ve bu kurumların kalitelerini uluslararası düzeyde arttırmaya çalışmaktadırlar. Öte yanda dünyada çoğu ülkede "Yetişkin Eğitimi" adı altında özellikle örgün eğitimin dışına çıkmış bireyleri hedef alan eğitim çalışmaları ile istihdamda yaşanan rekabet ortamında kendini geliştirmeye çalışan vatandaşları için fırsat ortamı oluşturmaktadırlar (Miser, 2002: 57).

Dünya ülkelerinde geliştirilen yeni teknolojiler zamanla tüm dünyaya yayılmakta diğer ülkeler de bu teknolojileri kendi üretim ortamlarına adapte etmeye çalışmaktadırlar. Bu yeni teknolojiler ile kazandırılan özellikle makine teknolojilerindeki yenilikler istihdam edilecek bireylerin de bu doğrultuda yetiştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Aslında ülkelerin ekonomik olarak sınıflandırılmasının temelinde eğitimde bu atılımların önceden yapılarak sanayi ve üretim ortamının geliştirilmesi veya yeni teknolojilerin diğer ülkelerden alınarak bu teknolojilerin kullanılabilmesi için eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi yatmaktadır. Gelecek öngörüsü

olan, bilim ve teknolojiye gerekli önemi veren ve bu doğrultuda eğitim sistemlerini sanayi odaklı diğer ülkelerden çok önceleri revize eden ülkeler günümüzde “Gelişmiş Ülkeler” olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Diğer ülkeler ise Beşeri Sermayeye gerekli yatırımları zamanında yapmadıkları için bu yarışta hep geri kalmışlardır.

Osmanlı döneminde en bilindik adıyla “Ahilik” olarak karşımıza çıkan mesleki eğitim 1860’lı yıllardan sonra özellikle orman ve maden mühendislik mektepleri ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 1900’lü yılların başından itibaren batı ülkelerinin tercihleri paralelinde okullar açılmaya çalışılmış olsa da kayda değer bir mesleki eğitim ortamı oluşturulamamıştır. Cumhuriyet dönemi ile beraber mesleki eğitim Türkiye’de bir devlet politikası olarak ele alınmıştır. Cumhuriyetin ilanından 4 yıl sonra mesleki eğitim Meslekî ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü ile Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınmıştır. O dönemde atılan en önemli adımlardan biri olan “Tevhidi Tedrisat Kanunu” ‘dur. Çıkarılan 1052 sayılı yasa ile bu okulların mali olarak desteklenmesi İl Özel idareler ve Belediyeler ile yapılırken eğitim-öğretim ile ilgili kısımlar Milli Eğitim Bakanlığında bırakılmıştır. Bu durum 1935 yılına kadar bu şekilde devam etmiş, çıkarılan 2765 sayılı kanun ile il özel idareler ve Belediyeler bünyesinde gerçekleştirilen mali kısım genel bütçeye devredilmiştir. 3007 Sayılı Kanun, 16 Haziran 1936 tarihinde yayınlanmıştır, 1933 yılında yayınlanan 2287 Sayılı "Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun", 1941 tarihli 4113 sayılı yasa, 14.6.1973 tarih ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 1977 tarihinde yayınlanan çıraklık eğitimini içeren 2089 sayılı kanun ile, 1986 tarihli 3308 Sayılı Mesleki Eğitim Kanunu ile gerekli yasal düzenlemeler yapılmış, 6. Milli Eğitim Şurası, MEB'in 1960 tarih 2180 sayılı kararı, 1977-1978 öğretim yılında başlatılan Okul Sanayi Ortaklaşa Eğitim Projesi (OSANOR), 1982-1983 arası uygulanan Mesleki Eğitim Projesi (METEP), 1980’li yıllarda Halk Eğitim Merkezleri bünyesinde uygulanan ve Dünya Bankası tarafından finanse edilen "Yaygın Eğitim Projesi” mesleki eğitim açısından önemli adımlar atılmıştır (Yıldırım ve Çarıkçı, 2017: 401-404).

2.1.1. 8 Yıllık Zorunlu Eğitim

Türkiye eğitim tarihinde Osmanlıdan günümüze kadar zorunlu olarak eğitim verilen kademeleri ve bunların tarihleri;

- i. Sıbyan Okulları: Çocukların ergenlik çağına kadar devam etmeleri zorunlu kılındı. (1824)
- ii. Çocuklara dört yıl sıbyan mektebi ve devamında iki yıl Rüştiye zorunluluğu getirildi. (1847)
- iii. Zorunlu öğretimin tekrar altı yıla çıkarılması kararına varıldı. (1913)
- iv. Mecburi eğitim süresi dört yıla düşürüldü. İstekli olanlara bir yıl da okuyabilme imkanı tanındı. (1921)
- v. Mecburi eğitim beş yıl oldu. (1923)
- vi. Sekiz yıllık eğitim için prensip kararı alınarak hazırlıklara başlandı. (1973)
- vii. Türkiye genelinde mecburi öğretim 8 yıl oldu. (1997)
- viii. 8 yıl olan zorunlu eğitim 12 yıla çıkarıldı. (2012)
şeklinde sıralanmaktadır (Gündüz, 2011: 6-7).

Türkiye eğitim tarihinin son yirmi beş yılında çok önemli sayılabilecek değişimler geçirmiştir. T.C. Anayasası'nın 42. Maddesi doğrultusunda öğrencinin ilkokul ve ortaokul eğitiminde 8 yıllık bir süreyi kapsayan kesintisiz ve zorunlu “İlköğretim” sistemi uygulamaya konmuştur(Odabaşı, 2014: 105). İlköğretimde 5 yıllık mecburi eğitim 4306 sayılı yasanın 1. maddesi ile 8 yıla çıkarılmıştır (Haznedar, 2010: 747-748). 1997 senesinden itibaren ilkokul süresi 5 yıl ve ortaokul süreleri halen üç yıl olarak uygulanmaktaydı. 1997 itibari ile zorunlu eğitim süresi 5+3=8 yıla çıkarıldı. Diğer mesleki ortaokul türleri uygulamadan kaldırıldı ve ilköğretim adı altında birleştirilerek 8 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçildi (Kasa ve Ersöz, 2016: 2).

Türkiye’de 8 yıllık zorunlu kesintisiz eğitim beklentisi ve isteğinin altında hedefler ikili öğretimin sonlandırılması, 2000 yılına kadar sınıflardaki öğrenci sayılarının 30'lara kadar düşürülmesi, Küçük yerleşim birimlerinde yaşayan öğrencilere taşıma işlemi suretiyle şehirler ile eşdeğer

eğitim ortamı sunulabilmesi ve bir öğün yemek verilmesi, yine köylerden ulaşım imkanları elverişli olsa bile güvenlik açısından sıkıntılı bölgelerde yaşayan çocukların YİBO ve PİO'lara kayıtlarının gerçekleştirilmesi, öğrencilere bilgisayar destekli eğitim imkanı tanınması, öğrencilere 1. Kademede en az bir yabancı dil öğretilmek, 8. Sınıfın 2. Döneminde öğrencilere rehberlik servisleri tarafından mesleki rehberlik ortamının sağlanması şeklinde ifade edilmektedir(Kaya, 2011: 14-15).

Bu bağlamda ilköğretim okullaşma oranında %98 'li seviyelerin üstüne çıkıldığı, lise öğrenimi oranında %70'li seviyelere yaklaşıldığı, yükseköğretim oranının ise %33 rakamına çıkarıldığı görülmektedir (M.E.B., 2012: 9). Gelişmiş ülkeler ile eğitim alanında arasındaki makası kapatmayı hedefleyen Türkiye 2012 yılında 8 yıllık zorunlu eğitime 4 yıl daha ekleyerek 12 yıla çıkarmıştır.

2.1.2. 8 Yılıktan 12 Yıllık Zorunlu Eğitime Geçiş

Dünyada pozitif bilimlerdeki hızlı ilerleme teknoloji ve bilgi sistemlerine yansımakta bunlar ise ülkelerin eğitim politikalarını yeniden gözden geçirmelerine ve uyum için gerekli değişikliklere gitmelerine sebebiyet vermektedir. Uzay madenciliği yapan ülkelerin bulunduğu dünyamızda eğitim sistemlerindeki bu düzenlemeler artık ihtiyacın da ötesinde bir zaruret olarak değerlendirilmektedir (Yurdakal, 2018: 138).

1997 yılında başlatılan 5+3= 8 yıllık zorunlu eğitim hamlesi 2012 yılında daha ileriye götürülerek 12 yıla çıkarılmıştır. Bu safhada ilkokul, ortaokul ve lise 4 'er yıllık kademelere ayrılmış, kademeler arası geçiş doğrultusunda öğrencinin 12 yıllık temel bir eğitim alması hedeflenmiştir. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Bunlar arasında;

- i. Türkiye'de bölgeler arası eğitimde fırsat eşitliğinin daha da ileriye götürülmesi,
- ii. Türkiye'nin halen üyesi olmak için müzakereler yürüttüğü AB ülkelerinin ortaöğretim mezunu birey hedeflerini yükseltmiş olmaları,

- iii. 8 yıllık zorunlu eğitimde 1-8. sınıf öğrencilerince oyun ve teneffüs alanı olarak aynı bahçenin kullanılması, aynı saatlerde teneffüse çıkmaları ve neticede aynı tuvaletleri kullanmaları ile karşılaşılan sorunlar,
- iv. Eğitim sisteminde esneklik ve demokrasinin artırılması,
- v. Gelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi bireylerin hayata erken atılmasının sağlanması,

yeni bir düzenlemeye gitme ihtiyacı doğurmuştur (M.E.B., 2012: 9-10).

Son yıllarda Türkiye'deki eğitim sistemi kapsamlı yenilikler yaşadı (Topçu ve Kaya, 2014: 112). Türk eğitim sisteminde hayata geçen dönüşümlerden 4+4+4 eğitim sistemi 2012'den itibaren temel eğitim ve ortaöğretimde uygulanmaya başlanmıştır. Diğer bir deyişle ilkokulda 4 yıl, ortaokulda 4 yıl, lise öğrenimini ise benzer şekilde 4 yıllık süre içine alan bu sistem 12 yıllık zorunlu eğitimi beraberinde getirmiştir. 2012-2013 eğitim-öğretim yılı öncesi uygulanan 8 yıllık zorunlu eğitim süresi bu değişim ile 12 yıla çıkartılmıştır. Bu değişiklik 6287 sayılı kanun ile Türk eğitim sistemine kazandırılmıştır.

Küresel bazda incelendiğinde dünya çapındaki değişik uygulamaların; temel eğitim sürecini sadece bir aşamada düzenlemediği, bunun yerine öğrencilerin fiziksel durumlar ve yaşları göz önünde bulundurularak planlandığı görülmüştür (Kılıç, 2014: 12).

Aslında 18. Milli Eğitim Şurasında okula başlama yaşının bir yıl önceye çekilerek ve okulöncesi de hesaba katılarak zorunlu eğitimin 13 yıla çıkarılması doğrultusunda alınan karar 4+4+4 sisteminin hayata geçirileceği ile ilgili bir ön veri olarak değerlendirilebilir (Örs, Erdoğan ve Kipici, 2014: 134-137). 4+4+4 eğitim sisteminin hayata geçirilmesi iki ana hedef üzerine oturtulmuştur. Bu hedeflerden biri eğitim süresinde ortalamaı arttırmak, ikincisi ise eğitimin birey odaklı olması, bireyin yetenek ve ihtiyaçlarına cevap vermesidir (Güvendi, 2016: 167).

Gelişmiş ülkelerin eğitim-öğretim sürelerine bakıldığında genel olarak 11 yıl, 12 yıl veya daha da fazla örgün eğitim süreleri ile karşılaşılmaktadır. Dünya ve Türkiye eğitim süreleri karşılaştırıldığında gelişmiş ülkelerde

yetişkin nüfusun ortalama eğitim süresinin neredeyse 2012 'li yıllarda Türkiye'nin iki katı olduğu söylenebilir. AB üyesi ülkeler 2020 yılı hedefli lise mezunu birey sayılarını %90'lara çıkarmak istemektedirler (M.E.B., 2012: 9).

Tablo 1: Genel Ortaöğretim Bilgileri Tablosu.

Tarih	Okul/Kurum	Öğrenci	Erkek	Kız	Öğretmen	Derslik
2010-2011	4 102	2 676 123	1 408 446	1 267 677	118 378	68 964
2011-2012	4 171	2 666 066	1 375 231	1 290 835	122 716	69 882
2012-2013	4 214	2 725 972	1 401 933	1 324 039	119 393	70 107

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Strateji Geliştirme Başkanlığı verilerinden oluşturulmuştur. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

Tablo 1' de ise Türkiye'de genel ortaöğretim ile ilgili bazı verilere yer verilmiştir. Tabloda okul/kurum ile derslik sayılarındaki artışın oransal olarak birbirine yakın olduğu gözlemlenmektedir. Öğrenci sayılarının değişiklik göstermesinin sebeplerinden biri olarak programın esnekliği gösterilebilir.

Bu reformun asıl amaçları arasında mesleki eğitimin daha cazip hale getirilmesinin yanında öğrencilerin öz yeteneklerine uygun yönlendirilmeleri bulunmaktadır. Reform bu temel amaçlar üzerine hayata geçirilmiştir. Tablo 1 ve Tablo 2 'de Türkiye'de ortaöğretim öğrencilerinin genelinin toplamı ve mesleki ve teknik ortaöğretim öğrencilerinin toplamalarının yanında derslik sayıları, kız/erkek öğrenci sayıları, okul/kurum sayıları, öğretmen sayılarında yaşanan değişimler izlenebilir. Artan nüfusa göre 2010 ve 2013 yılları arası derslik yatırımlarının oranında artış olduğu gözlemlenmektedir. 2012-2013 eğitim öğretim yılında ise mesleki ve teknik ortaöğretim kurum sayısındaki artışın bir önceki yıla göre oransal olarak fazlalığı da dikkat çekmektedir.

Tablo 2: Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Verileri Tablosu.

Tarih	Okul/Kurum	Öğrenci	Erkek	Kız	Öğretmen	Derslik
2010-2011	5 179	2 072 487	1 177 725	894 762	104 327	48 796
2011-2012	5 501	2 090 220	1 151 197	939 023	113 098	52 032
2012-2013	6 204	2 269 651	1 241 481	1 028 170	135 502	59 459

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Strateji Geliştirme Başkanlığı verilerinden oluşturulmuştur. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

2.1.3. Her İl'e Bir Üniversite Projesi

İnsan gücünü nitelikli hale getiren unsurların başında ise eğitim gelmektedir. Dolayısıyla devletlerin büyümelerine ve gelişmişlik durumlarına pür katkı sağlayan, sağlık ve eğitim giderlerinin yıllar itibari ile bütçe içerisindeki diliminin büyüdüğü gözlemlenmektedir. Eğitim giderlerindeki bu artışın sebebi ise eğitimin etkinliğinin başka alanların, ekonomik açıdan kalkınma ve büyümenin temel unsurunu meydana getirmesidir. Medeni ve donanımını arttıran örnek birey, ekonomik, yeni teknoloji hamleleri ile bu hamlelerin neden olduğu değişim sürecinde kendini sürekli geliştirme yetisine sahip üreten ve kendini tanıyan bireydir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin en önemli hedeflerinden biri bu özelliklere sahip bireyler yetiştirmektir. Diğer taraftan, içinde bulunduğumuz güncel dönemde işsizlik problemi, her geçen gün niteliksel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan eğitim giderleri ekonomik büyüme kadar işsizlik sorununun ortadan kaldırılması sürecinde önemli bir yere sahiptir.(Akçacı, 2013: 67) Dolayısıyla eğitimin ülkenin geleceği için yapılmış önemli bir yatırım olduğu görülmektedir (Ergün, 2011: 1).

Altınsoy, kurulması planlanan devlet üniversitelerinin sahip olması gerekli hususlara yönelik bir dizi öneride bulunmuştur.

- i. Uzmanlaşma
- ii. Kalite çıtasının yüksek tutulması
- iii. Akademisyen yetiştirme

- iv. Gelişme ve yerleşme planlarının hazırlanması
- v. Fiziki mekanların ve gerekli yatırımların planlanması
- vi. Uygun kampüs yeri seçimi
- vii. Topluma olan faydaları
- viii. Mümkün olduğunca optimal öğrenci sayısına ulaşmaları
- ix. İhtiyaca göre yeni birimler açılması (Altınsoy, 2011: 98-104)

21. y.y.'da gelişmiş ülkelerin yükseköğretim hamlelerine cevap veremeyen ülkeler bilim ve teknoloji yarışında hep geride kalmışlardır. Bu sebeple AK Parti hükümeti döneminde “Her İl’e Bir Üniversite” sloganı ile bir kampanya başlatılmış ve üniversitesi bulunmayan şehir kalmaması hedeflenmiştir.

2.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE’DE EKONOMİK KALKINMA

Doğal olarak 24 Ocak 1980 kararları, önceki dönemlerde Türkiye ekonomisi ve finans sektöründe belirginleşen kötüye gitme sürecinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1980 öncesi son beş yıllık dönemde karşılaşılan fiyatların yüksek orandaki artışı ve beraberinde dış ödemelerdeki güçlükler zamanın siyasi iktidarını bu kararları almaya mecbur bırakmıştır (D. Tellan, 2008: 3).

1980 yılı Türkiye'nin kalkınma planları ele alındığında en göze çarpıcı değişimin olduğu yıldır. 1980 öncesi sanayide ithal ikamecilik, ihracata yönelik üretimdeki artış, tarımın modernleşmesi, özetle kendini döndürebilen dış bağımlılığını azaltan bir iktisadi ve ekonomik model doğrultusunda hareket edilmesi bu dönemin ekonomiye bakış açısı hakkında bizlere fikir verebilir. 1980 sonrası yıllarda yeni liberalizm politikası doğrultusunda hareket edilmesi tercih edilmiştir. Ekonomi yönetimi tarafından özel sermaye temelli ve dışa açıklığı benimsemiş bir politika izlendiği de söylenebilir. Kamunun girişimleri ve yatırımları azaltılmış, ihracat odaklı yatırımlar yapılmış, yabancı sermayenin ülkeye girişi ve ithalat serbest bırakılmış, dış borç alımında kolaylaştırmaya gidilmiştir (Küçükler, 2010: 156-157).

2.2.1. 24 Ocak Kararları

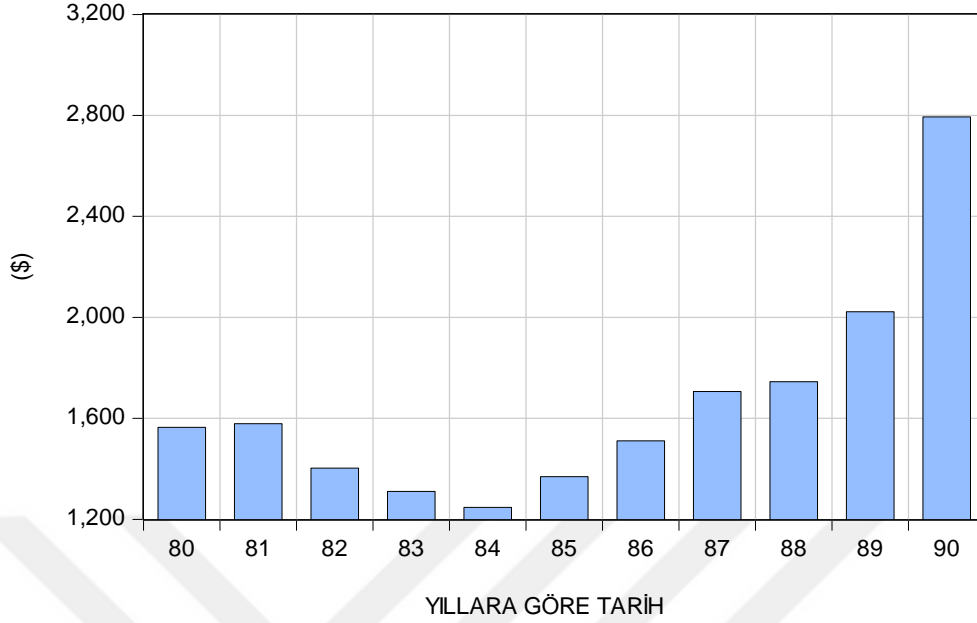
II. Dünya savaşı öncesi başlayan ve 1980'lerde adından artık sıkça söz ettirmeye başlayan küreselleşme kavramı günümüzde yapılan çoğu iktisadi ve politik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Artık iç içe geçmiş, birbirine güçlü bağlarla eklenmiş finansal piyasalar küreselleşme olgusunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte sermaye akımları hız kazanmış finansal açıdan sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu gelişmeler liberal politika temelli finansal serbestleşme hareketini ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen serbestleşme hareketleri Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları olarak daha da popüler ve tanınır olmuştur.

1980 öncesinde Türkiye'de enflasyonu kontrol altına alınması için atılan adımların başında faiz politikaları gelmektedir. Bu süreçte negatif reel faiz politikası uygulanmıştır. 1980 öncesi yatırımcıların maliyetleri düşük iken 1980'lerden sonra pozitif reel faiz uygulaması ile maliyetler yükselmeye başlamıştır. Bu uygulamalar yatırımların etkili bir şekilde kullanılmasının önüne geçmek ile birlikte Türk bankacılık sistemini de aktiflikten pasifliğe doğru götürmüştür. 1981 yılında ise yüksek faiz oranları bankaların fon maliyetlerini yükseltmiştir. Fiyatlardaki yükselişler bankaların kaynak talebini arttırmış bu durumda bankerlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Çokgezen, 2010: 14-26).

24 Ocak 1980 kararlarının Türkiye'de üç alanda tam olarak çalıştırıldığı söylenebilir. Bunlar;

- Mal ve hizmet ticaretinde serbestlik sağlanması
- Faiz oranlarının serbestleştirilmesi ve finansal serbestleşme
- Sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile dış finansal serbestleşme (Bayramoğlu, 2016: 401).

1980-1990 YILLARI ARASI KİŞİ BAŞI MİLLİ GELİR GRAFİĞİ

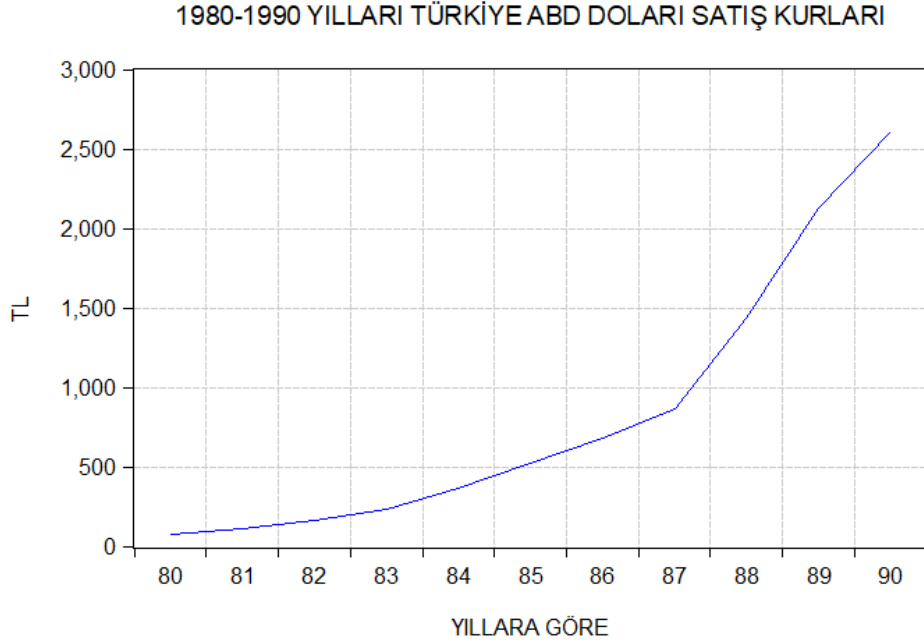
Şekil 2: 1980-1990 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$).

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

Türkiye’de 1980 yılından 1990 yılına kadar kişi başına düşen gelirin pozitif eğilimli olduğu görülmektedir. 1980 ve 1988 yıllarında artış oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. 1980 ihtilali sonrası ülkedeki gergin havanın yavaş yavaş dağılması ve alınan tedbirlerin sonuç vermeye başlaması sonucunda ekonomide ortaya çıkan olumlu havanın vatandaşa da yansıdığı görülmektedir.

Geçmiş dönemde 24 Ocak kararları ile ilgili iki görüşün baskın olduğundan bahsedilebilir. Birincisi bu kararlarla Türkiye'nin kabuğunu kırdığını kapılarını dünyaya açtığını daha da genel ifade edilmek istenirse bu kararların muasır medeniyetler seviyesine ulaşmada bir devrim niteliği taşıdığını savunur. İkinci görüş ise Türkiye'nin asıl güçlenmesi gereken sanayi, ticaret ve tarım gibi alanların sekteye uğratılacağını, milli çıkar ve hedeflerden uzaklaşmış olunacağını iddia etmektedir. Öztürk ve öte. (2008) ise yaptıkları çalışmada 1980-1990 yılları arası Türkiye'deki tarımın zayıflatıcı sonuçları olduğunu, çiftçinin yoksullaşmaya başladığını, Türkiye'de gelecekte yüksek ihtimalle gıda ithalatçısı olma riski problemi ile

karşı karşıya kalması ihtimali bulunduğunu, köyden şehre göçlerin artmasıyla beraber birçok sosyal sorunun gündeme taşındığını ifade etmişlerdir.

Şekil 3: 1980-1990 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.

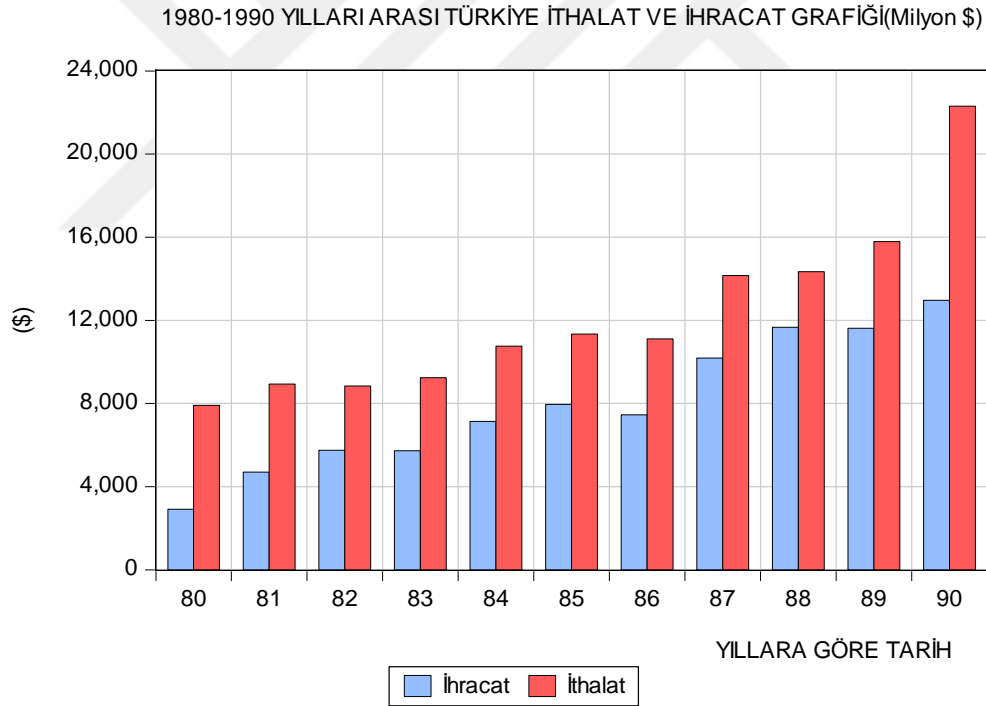
Kaynak: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2

24 Ocak Kararlarının temel amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- i. Tüketim harcamalarının kısılması ile tasarrufların arttırılması
- ii. Enflasyon kontrolü için sıkı para, kredi politikaları izlenerek kamudaki finansman açığının önüne geçilmesi
- iii. Hazine-Merkez Bankası arası borçlanmanın düzenlenmesi
- iv. Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi adına tasarrufların toplanması için uygun bir faiz politikası uygulamasının hayata geçirilmesi (Yüksek faiz politikası izlenmek suretiyle)
- v. Fon arz ve talep dengesi kurulması
- vi. İstihdama yönelik yatırımların arttırılması için yabancı ve özel sermayenin teşviki, finansal açığın kapatılması

- vii. Esnek ve gerçekçi bir kur politikası ile ihracatın arttırılmasına gidilmesi
- viii. Özendirilen sektörlere yönelik fon akışının hızlandırılması (Önder, 2005: 147-148).

Bu kararlar ise ihtilal zamanında başbakanlık müsteşarı olan Turgut Özal tarafından hayata geçirilmiştir. Özal ilk olarak Türkiye adına Dünya Bankası'na 7 sayfalık bir mektup ile kredi başvurusunda bulunmuştur (Yıldırım, 2012: 54). Sonrasında ise döviz gelirlerini arttırıcı kararlar, devletin ekonomiye müdahalesi, kısıtlayıcı tedbirler, yabancı sermayeyi teşvik edici tedbirler alınmış olup fiyatlar üzerinde faiz oranlarında düzenlemeye gidilmiş, ithalat ve ihracatta serbestleştirmeler hayata geçirilmiştir (Yıldırım, 2012: 52-58).

Şekil 4: 1980-1990 Yılları Türkiye Dış Ticaret Verileri.

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

Dış pazarlara yönelen bir ekonominin sanayi ürünleri ihracatlarını arttırması gereklidir. Dış pazarlarda diğer ülke ekonomileri ile rekabet etmenin yolları arasında döviz kurları her zaman önemli bir araç olmuştur. Rekabet gücünü arttırmak isteyen ülkelerin reel döviz kurlarını da arttırmaları gerekmektedir. Bu da beraberinde ihracatta artış etkisini getirir.

1980-1989 yılları arası Türkiye'nin dış ticareti incelendiğinde ithal ikameci politikaların göz ardı edilmesi, büyüme hızının yükseliş trendine girmesi faktörleri ithalatta da yüksek oranda artışlara sebebiyet vermiştir.

Şekil 4'ün Y eksenindeki (Dikey) değerleri Milyon ABD doları bazlı grafiğimiz hazırlanmış olup X eksenini, yani yataydaki rakamlar ise yıllık verilerden oluşturulmuştur. 1980 yılından itibaren ihracat-ithalat arasındaki makas azalmaya başlamışken 1990 yılından itibaren ithalattaki ciddi artış ile tekrar açılmaya başlamıştır. 1980'deki ithalat-ihracat karşılama oranı %36'dan 1988'de %81'e yükselmiştir. Söz konusu dönemde ithalatın %100 artışı göze çarpmakta, beraberinde ihracattaki %300'lük artış dikkat çekmektedir. 1980'li yıllarda sanayi ürünlerinin payı %36'lardan 1989 'lu yıllarda %78'lere çıkmıştır (Çokgezen, 2010: 14-16).

Geçmiş 1970'li yıllara uzanan dünya ülkelerinin büyüme eğilimlerindeki düşüş, siyasetçilerin toplumların ihtiyaçlarına yeterince cevap verememeleri, enerji buhranı (Petrol Krizi) küreselleşmenin kısmi etkilerinin farkına varmaya başlayan dünya ülkelerini yeni çözüm yolları aramaya itmiştir (Tellan, 2008: 3). Petrol fiyatlarında kriz nedeniyle meydana gelen artış, petrolün Türkiye'nin ithalatında önemli bir yere sahip olması, çalışan dövizlerindeki durağanlık gibi etkenlerle cari fazla durumundan cari açık durumuna düşmüştür (Erkan, 2003: 3)

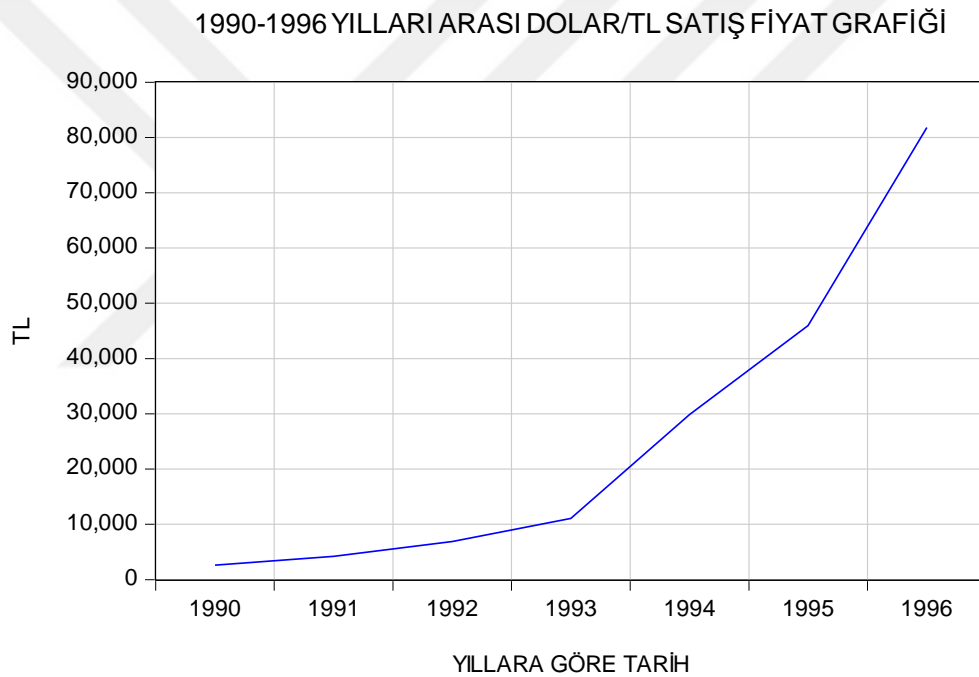
24 Ocak kararları esas olarak "Fiyat Mekanizması" odaklı bir ekonomik düzeni ileri sürdüğünden neo-liberal olduğu söylenebilir. Asıl amacın sanayi ve dış ticareti geliştirmek olduğu açıktır ama o dönemlerde gözden kaçırılan en önemli noktalardan birisi ise vatandaşların çoğunun köylerde, kasabalarda ikamet etmesidir. 1960-1980 yılları arası ekonomide ithal ikameci bir anlayış hâkim olmuştur. Fazla bir yatırım gerektirmeyen bir o kadar da yüksek kar elde edilebilecek dayanıklı tüketim malları üretimi odaklı bir süreç yaşanmıştır. Yüksek kar elde eden bazı sermayedarların öz sermayeleri büyümüştür (Filizer, 2013: 78-94).

1990'lı yıllarda Türkiye'de olumlu gelişmeler yaşanmasına karşın yüksek enflasyon ve büyümedeki istikrarlı olmayan artışlar bütçe açıklarına sebep olmuştur. Bütçedeki bu açıklar ise iç borçlanma ile karşılanmaya

çalışılmıştır. Diğer yandan reel faizlerin yüksek olması ise iç ve dış ticareti olumsuz etkilemiştir (Şamiloğlu, 2002: 56).

2.2.2. 1994 Krizinin Türkiye Ekonomisine Etkisi

1994 krizinin başlangıcı, 1993 yılı ikinci altı aylık döneme rastlamaktadır. Kriz 1993'ün kasım ve aralık aylarında kendini belli etmeye başlamış, 1994 başlarından itibaren ise Avrupa'daki finansal istikrarsızlık ortamının da etkisi ile ağırlığını arttırarak patlak vermiştir. Bu süreçte yaklaşık 500 bin kişi işinden olmuştur. Türkiye'den 4 Milyar 200 Milyon \$ para çok kısa bir sürede ülke dışına çıkarılmıştır.

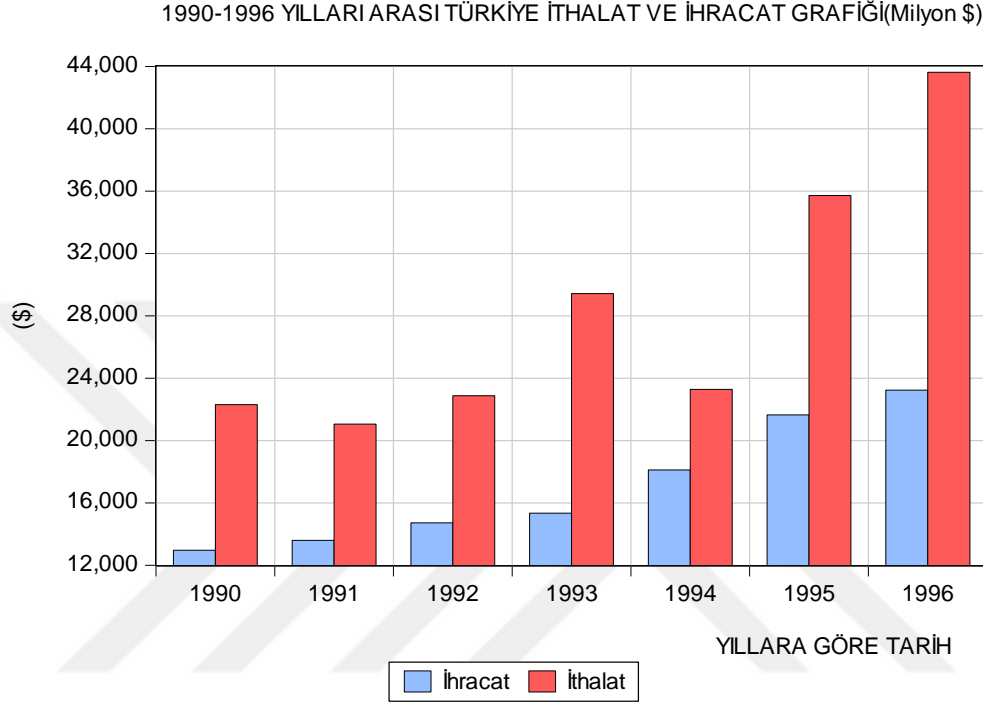
Şekil 5: 1990-1996 yılları arası Türkiye'de USD/TL satış fiyatları grafiği.

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>

Şekil 5'de görüleceği üzere 1994 yılında dolar kurundaki yükselişin eğimi artmıştır. Dolayısıyla grafiğe bakıldığında 1990-1996 yılları arası Türk Lirasının dolar karşısında hızlı bir değer kaybı yaşadığı görülmektedir.

Türk lirası dolar karşısında hızlı bir şekilde ve daha çok değer kaybetmeye başlamıştır. Dolar grafiğinin eğimindeki bu değişim ilerleyen yıllarda ithalat ağırlıklı dış ticareti tetiklemiş Türkiye'de dış ticaret açığının

yaklaşık 27 Milyar dolarlara kadar ulaştığı görülmüştür. Dünyada gelişmekte olan ülkelerdeki olumsuz haberler de üzerine eklenince yabancı yatırımcıların Türkiye ekonomisine olan güvenleri azalmıştır (Hepaktan ve Çınar, 2011: 160).

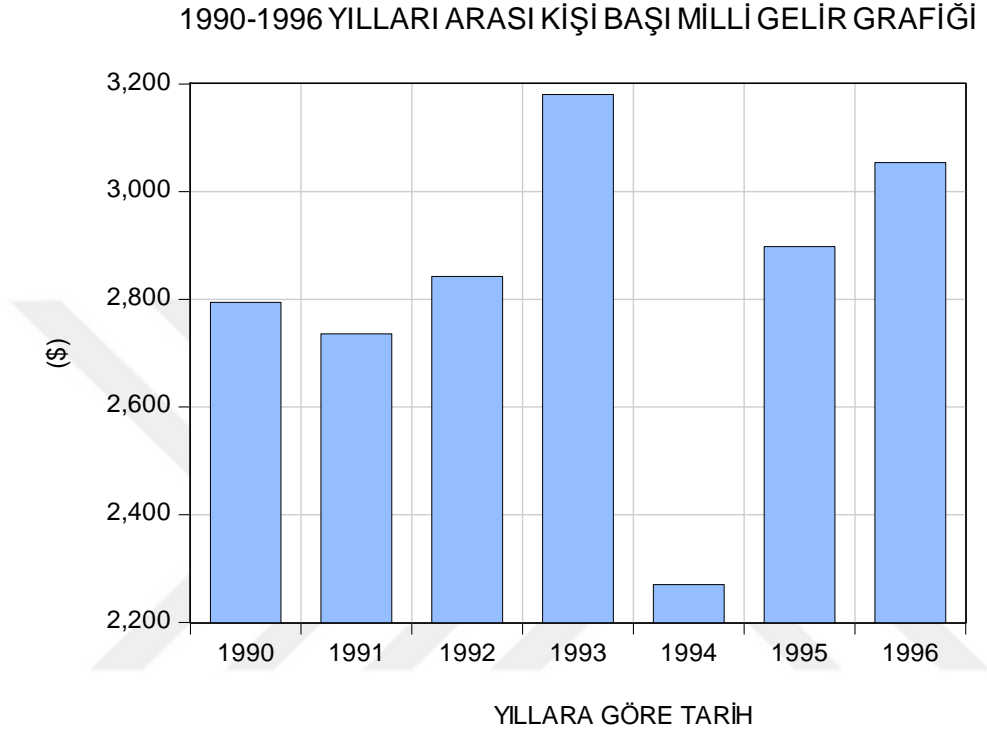
Şekil 6: 1990-1996 yılları arası Türkiye Dış Ticaret verileri.

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

1994 yılındaki krizin en önemli nedenlerinden birisi de dış ticaret açığındaki artış olmuştur. Şekil 6'dan da anlaşılacağı üzere 1993'te ihracatın ithalatı karşılama oranları ciddi manada düşmüştür. 1994 yılında gerçekleştirilen devalüasyon neticesinde 1993 yılında göre 1994 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %50 civarı artmıştır (Şamiloğlu, 2002: 110). Dönemin hükümeti mevcut durum karşısında 5 Nisan kararları metni uygulamaya koymuştur. Sonuçlarının çok da olumlu etki yaratmadığı anlaşılan bu kararlar piyasanın ateşini kısa bir süreliğine de olsa dindirmiştir.

Genel olarak Şekil 6 'daki grafiğe bakacak olursak 1990-1996 yılları arası ithalat ağırlıklı bir dış ticaret tablosu karşımıza çıkmaktadır. 1994 yılında ithalat ve ihracat miktarlarının birbirine oldukça yaklaştığı

görülmektedir. 1994 yılı sonunda hem ithalatta hem de ihracatta bir artış olmasına rağmen ihracat miktarı ithalat miktarına yaklaşmıştır. Ancak bu yakınlaşmalardaki ana sebep ihracat miktarındaki artıştan ziyade ithalat miktarlarındaki ciddi azalışlardır.

Şekil 7: 1990-1996 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği

(\$).

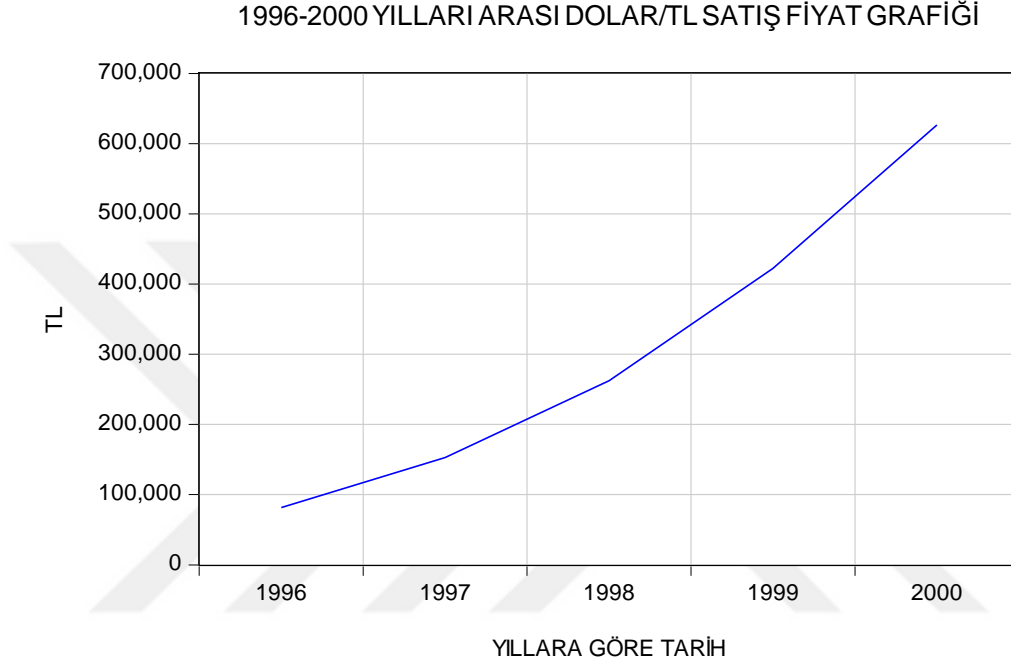
Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

Şekil 7'deki grafikte dikkat çeken durumlardan birisi de 1994 yılında kişi başı milli gelirdeki azalıştır. Şekil 6.'daki dış ticaret grafiğinde de kendini belli eden bu azalış biraz irdelendiğinde verilerin ABD doları bazlı olduğu göz önüne alınırsa TL'nin ABD doları karşısında ciddi manada değer kaybettiği sonucu grafiklerden rahatça anlaşılabilir.

2.2.3. Gümrük Birliği Antlaşması ve Ekonomik Etkileri

Türkiye ile AB arasında 1963 senesinde imza altına alınan ve 1964 senesinin sonlarında yürürlüğe konulan ve kurulan bu ilişkinin başlangıcı olarak ifade edebileceğimiz Ankara Antlaşması ile ilk olarak Gümrük Birliği'nin ülkeler arası çalıştırılması suretiyle AB'ye tam üyelik amaçlı yapılan bir anlaşmadır. Bu sürecin devamında 1970'li yıllarda Türkiye-AB

arasında “Katma Protokol” imza altına alınarak süreç devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu durum 1980 yılında yapılan askeri darbe ile her ne kadar sekteye uğradıysa da ilerleyen yıllarda sivil yönetimin ülke idaresini devralması ile tekrar çalıştırılmış ve 1963 senesinde başlayan bu serüvenin birinci ayağı olan Gümrük Birliği 1996 yılında hayata geçirilmiştir.

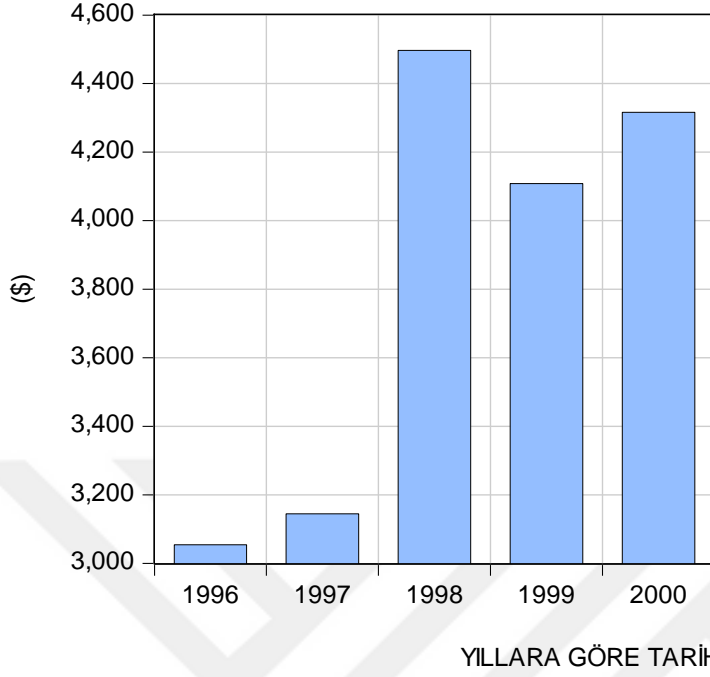

Şekil 8: 1996-2000 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

Döviz kurlarında 1996 yıllarında 100.000 TL’nin altında olan dolar 2000 yılında 600.000 TL’nin üzerinde işlem görmüştür. 1996 yılından itibaren her yıl artan dolar satış fiyatları 2000 yılı itibari ile neredeyse 1996 yılındaki satış fiyatlarının 7,5 katı seviyelerine ulaşmıştır.

1996-2000 YILLARI ARASI KİŞİ BAŞI MİLLİ GELİR GRAFİĞİ

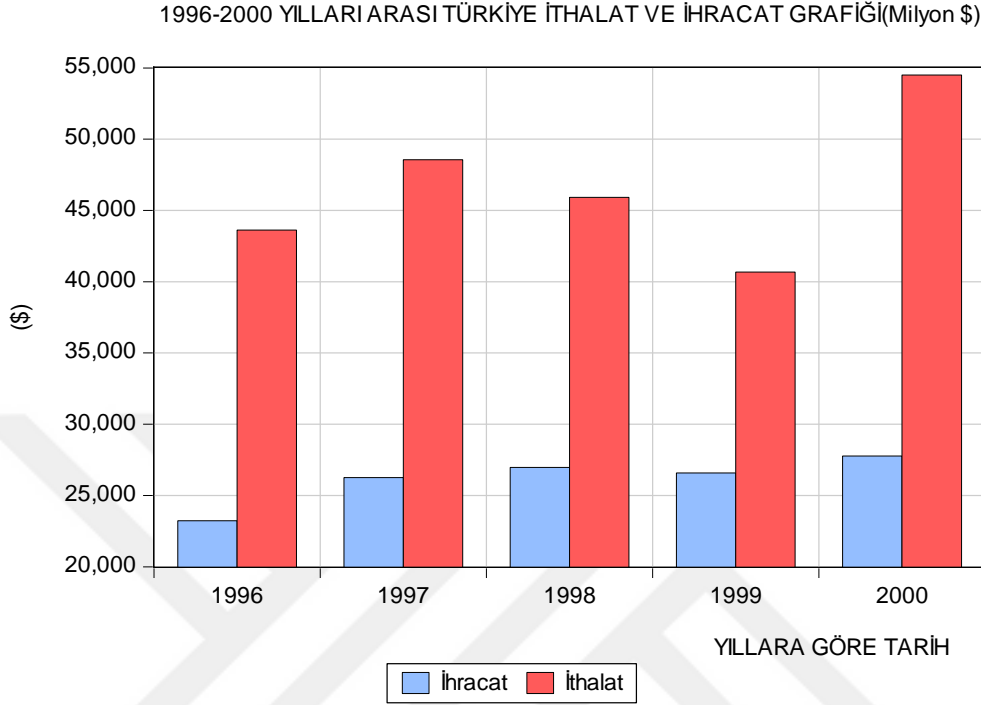
Şekil 9: 1996- 2000 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$).

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>

Gümrük Birliği Türkiye ekonomisine statik ve dinamik olmak üzere iki şekilde etki etmiştir. Gümrük Birliğine girilmesi ile milli gelir üzerinde sağlanan değişimler statik etki, milli gelirin hızı ile alakalı değişimler dinamik etki ile açıklanmaktadır. Gümrük birliği hem mikro açıdan işletmelerde, makro açıdan ise ülke ekonomisinde çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Türkiye’de ise bu sonuçlar dan bazıları aşağıdaki gibidir.

- i. Türkiye’deki firmalar hammadde temin etmeye başlamışlardır.
- ii. Türkiye’deki firmalardan bazıları bu süreç sayesinde AB üye ülkelerindeki firmalar ile rekabet edebilecek duruma gelmişlerdir.
- iii. Türkiye’de sanayi sektörünün gelişmesinin ve globalleşmesinin önünü açmıştır.
- iv. Kamudaki global anlayış ve bakış açısını değiştirmiştir.

- v. Vatandaşlara sunulan ürünlerde çeşitlilik, kalite arttırılmakla beraber fiyatlarda da avantaj sağlanmıştır (Özkoç, 2019:61-62).

Şekil 10: 1996-2000 yılları arası Türkiye Dış Ticaret verileri.

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

AB ile yapılan Gümrük birliği antlaşması ile birlik ülkelerinden ülkemize gelen ürünlerde gümrük vergisi alınmaması üzerine 1996 yılında ithalatta büyük bir artış meydana gelmiştir. İhracatta benzer performansın sergilenememesi üzerine Türkiye'nin dış borç ve cari açığını yükselmesi durumu ortaya çıkmıştır. AB ile Türkiye'nin ticaretinde 1996 ve 2001 yılları arası incelendiğinde Türkiye 129 milyar dolarlık ithalata karşılık sadece 74 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirebilmiştir. Gümrük Birliği'ne girilmesiyle 1996-1997 yılları arası ithalatta 6 milyar dolarlık bir artış yaşanırken ihracattaki artış 3,1 milyar dolar ile sınırlı kalmıştır. Bu durum ise ihracatın ithalatı karşılama oranını düşürmek suretiyle ülkenin dış ticaret açığında artışa sebep olmuştur. 1980-1997 yılları arası Türkiye'de ihracatta ciddi bir hareketlenme yaşanmıştır. Ancak bu artış hareketi 1997 yılından sonra azalma eğilimine girmiştir. Diğer taraftan 1998 yılı sonuna bakacak olursak

ihracat miktarındaki azalışa nazaran ithalat miktarının daha çok azaldığını gözlemlemekteyiz. 1998 sonu ile 1999 yılının ilk ayları arasında -1,5 Milyar \$ fark oluşurken, bu durum ihracat üzerinde yaklaşık -300 Milyon \$ etkide bulunmuştur.

1999 yılına nazaran 2000 yılının son dönemlerinde ihracatta dikkat çekici bir değişim görülmezken ithalatta %36'lık bir yükseliş meydana gelmiştir. İlerleyen yıllarda ihracat ve ithalat arasındaki makasın açılması, dış ticaret açığını tetiklemiş ve 2000 yılında ülkeyi kriz ortamına sokmuştur (Şamiloğlu, 2002: 107-115).

2.2.4. Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizleri ve Ekonomik Etkileri

Özelleştirmelerdeki gecikme olduğuna dair tedirginlikler, Arjantin örneğinin yabancı yatırımcılar nezdinde kaygı oluşturması, kamu ve özel bankaların zayıf görünüşleri, likidite sıkışıklıkları Kasım 2000 krizinin zeminini hazırlamış, Türkiye ekonomisi tarihinde acı bir şekilde yer almasına sebep olmuştur. Ekonomi kurmaylarınca 2000 yılı aralık ayından itibaren Kasım 2000 krizi ile ilgili alınan tedbirler birer birer hayata geçirilmeye başlanmış ve olumlu etkileri hissedilmeye başlanmıştır (Önder, 2005: 228-230). 2001 yılı şubat ayında siyaset sahnesinde yaşanan münakaşalar zaten kırılğan bir yapıya sahip olan Türkiye ekonomisini içinden çıkılması daha zor bir kriz ortamına sürüklemiştir. Faizlerin %200'lere ulaştığı bu dönemde bir süre sonra ödemeler sisteminde çöküş yaşamış, bu durum piyasaları kilitlemiş, döviz talebinde muazzam artışlar görülmüştür. Dövizdeki dalgalanmanın serbest bırakılması sonucu kısa bir sürede 1 dolar 685 bin TL'den bir milyon TL'ye çıkmış, dolarizasyon artışı yaşanmıştır (Şamiloğlu, 2002: 62-63).

Ekim 2000 tarihinden itibaren faizlerdeki baskı yavaş yavaş aralık ayına kadar kendini daha da hissettirmeye başlamıştır. Devamında dövizdeki artan talep, faizlerin yukarı fırlamasının başlıca sebepleri arasında bulunmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun diğer bir sebebini ise bankalardaki likidite sıkışıklığı olarak ifade edebiliriz. Diğer taraftan Merkez Bankasının TL likiditesini kontrol edememesi ve olumsuz ve güvensiz hava yukarıda ifade ettiğimiz durumları beraberinde getirmiştir

(Önder, 2005: 229). 2001 yılında Türkiye ekonomisi yine ekonomik problemler yaşamış, bu süreçte 2000 Kasım krizi ile benzer davranış gösteren merkez Bankası net iç varlıklar hedefinden taviz vermemiş bu durum 2001 Şubat krizinin olumsuz etkisini daha da arttırmıştır. Kriz süresi ve sonrasında döviz kurlarındaki istikrarsız hareketler ve güven ortamının bir türlü tesis edilememesi küçük büyük tüm esnafı etkilemiştir. 2000 yılında yaşanan büyüme üretim artışı kaynaklı bir büyüme olmayıp ithalatın haddinden fazla gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. 2 Kasım 2000 tarihinde finansal piyasalardan ani, sert ve büyük sermaye çıkışları kaynaklı Türkiye'de para krizi olarak ekonomik tarihine geçen Kasım 2000 krizi baş göstermiştir. Bu kriz bankacılık sektörü kaynaklı bir finans krizidir. Bankacılık sektöründeki likidite azlığı faizlerin bir anda sert bir şekilde yukarı fırlamasına sebep olmuştur. Her ne kadar IMF'in 7,5 milyar dolarlık yardımı ve bürokratlar tarafından alınan tedbirlere rağmen piyasalar biraz rahatlamış olsa da yetersiz döviz arzı ve reel kesim açıkları sebebiyle piyasada bir güven ortamı tam olarak tesis edilememiştir (Şamiloğlu, 2002: 58-63).

Aralık 2000 tarihinden itibaren TCMB atılması gereken adımları hayata geçirerek piyasalara moral aşılamış ve beraberinde dövize olan rağbet azalmıştır. TCMB tarafından piyasaya satılan döviz varlıklarının büyük bir bölümü tekrar hazineye geri kazandırılmıştır (Önder, 2005: 230). 2000 yılında ise IMF destekli enflasyonu tek haneli rakamlara indirmeyi, reel faizleri düşürmeyi hedefleyen 3 yıllık bir program hayata geçirilmiştir. Bu program yatırımcıların döviz kurları ile ilgili tahminlerini daha doğru yapmalarını sağlamayı, beraberinde yabancı yatırımların geleceği üzerindeki belirsizliğin kaldırılmasını, yatırımcıların önlerini daha iyi görebilmelerinin sağlanmasını hedeflemektedir. Bu sürecin ardından 14 Nisan 2001'de 75 maddeden oluşan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" açıklanmış olup IMF'e gönderilen niyet mektubu 15 Mayıs 2001 tarihinde onaylanmıştır.

Güçlü ekonomiye geçiş programının temel amaçları;

- i. Ekonomik gerçeklere aykırı siyasi müdahalelerin önüne geçilmesi,

- ii. Döviz çıpası temelli döviz kuru politikalarının terk edilmesiyle oluşan güven kaybının telafisi ve tekrar tesisi,
- iii. Yolsuzluklarla mücadele edilmesi,
- iv. Kamu finansmanının dayanıklılığının artırılması,
- v. Mali sektörün en baştan düzenlenmesi,
- vi. Ekonomide rekabet artışı sağlanması
- vii. Ekonomide etkinliğin artırılması

olarak özetlenebilir (Şamiloğlu, 2002: 57-65).

Şubat-2001'de dalgalı kur sistemini benimseyen ekonomi yönetimi % 50 'ler civarı bir devalüasyon gerçekleştirerek hem 10 milyar dolara yaklaşan cari açığa, hem de 27 milyar dolara yaklaşan dış ticaret açığı problemlerine bir çözüm getirmeye çalışmıştır (Hepaktan ve Çınar, 2011: 160).

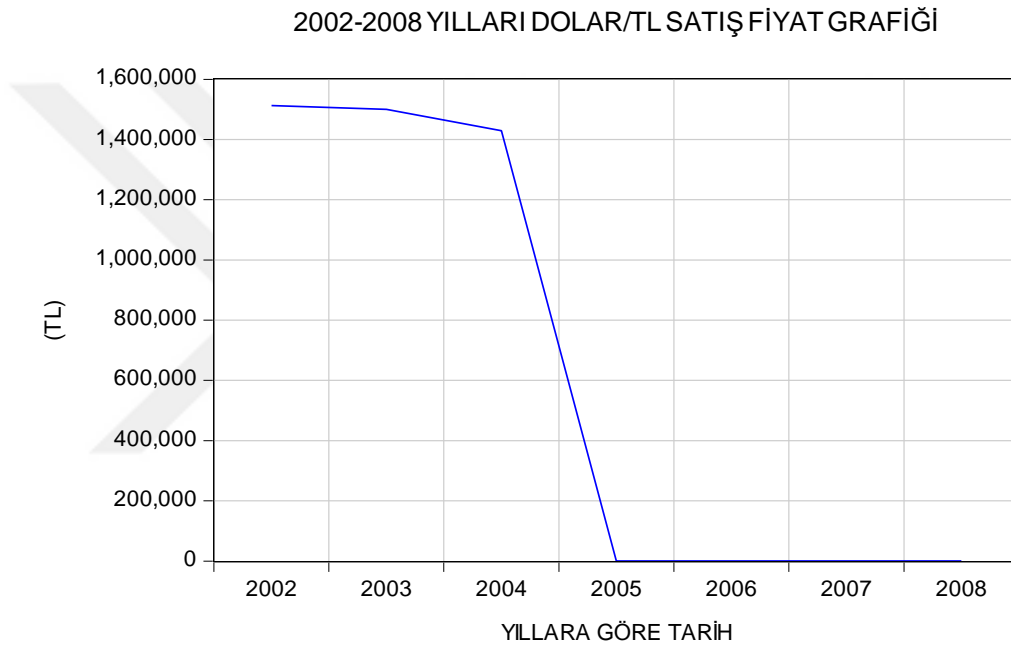
2000-2001 yıllarında Türkiye'nin dış ticaretinin büyük bölümü AB ülkeleri ile yapılmıştır. Bu oran yaklaşık %50 civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin kendini zayıflattığı noktalardan birisi de budur. Komşularıyla ticaretini arttıramamış, AB ve ABD ağırlıklı bir dış ticaret sistemi hayata geçirilmiştir. Buradan yola çıkarak 2000 yılında meydana gelen dış ticaret açığında ki artışta dövizin anormal yükselişi temel sebeplerden biri olmuştur. 2001 Şubat krizinden sonra ise 1994 yılında benzer şekilde ihracatın ithalatı karşılama oranı %75'lere dayanmış olup bu hareketin sebebi ise dövizin dalgalanmaya bırakılmasından kaynaklanmıştır.

Bir ülkenin komşuları ile yaptığı ticaret ele alındığında dünya genelindeki ülkelerin çoğu toplam ticaret hacimlerinin yaklaşık %50 ile %60 civarını komşuları ile gerçekleştirmektedirler. Türkiye'de ise komşu ülkeler ile yapılan bu ticaret hacmi 2000'li yıllarda %10'u geçmemiştir. Türkiye'de ekonomi ve siyaset alanı ile ilgili çoğu kişinin bildiği ama seyrini değiştiremediği, çözüm getiremediği bir problem olarak günümüze kadar gelmiştir (Şamiloğlu, 2002: 110-116).

2.2.5. 2002-2008 Yılları Arası Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

2002 yılı sonrası tek başına iktidar olan Ak Parti hükümetinin iktidarı devralmasıyla özellikle ekonomi alanında bir dizi yeni adımlar atılmış,

ülkenin içinde olduğu zor durumdan çıkış formülleri aranmış, yeni çözümler masaya yatırılmıştır. Görevi devralan hükümet tıpkı Özal ve Menderes dönemlerine benzer şekilde özelleştirme aracını kullanmıştır. Özelleştirmelere hız veren hükümet bir yandan da borçlanmaktan geri durmamıştır. Ancak hükümetin kamu mallarının satışlarıyla beraber uygulamaya koyduğu ekonomi politikası kalıcı reformlarla desteklenememiştir. Bu sebeple özelleştirmelerin Türkiye ekonomisinde sağladığı rahatlamalar geçici olmuştur.

Şekil 11: 2002-2008 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.

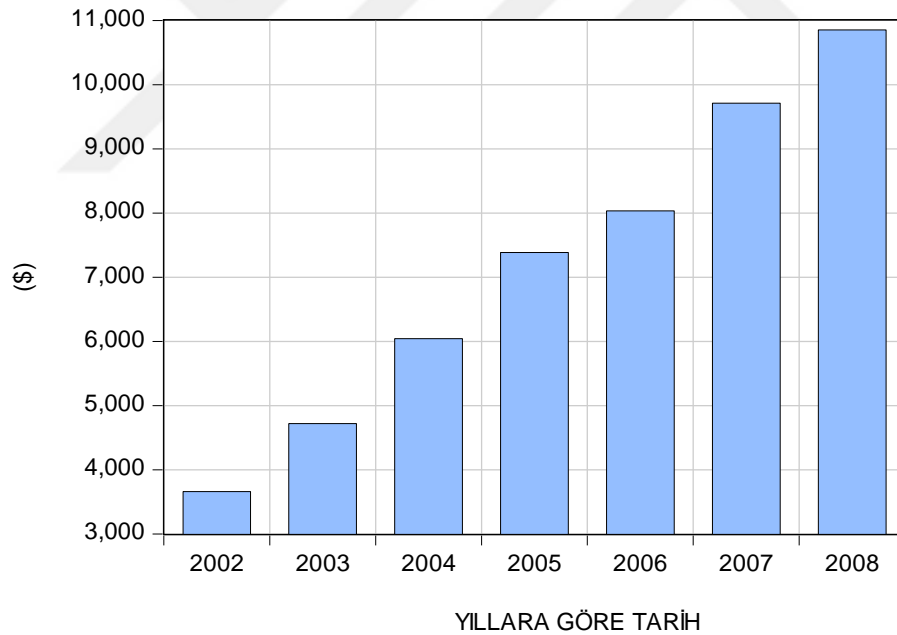
Kaynak: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2

2002 yılından itibaren IMF destekli AK Parti iktidarı tarafından uygulamaya konan iktisadi tedbirler sonucu enflasyonda başarılı sonuçlar alınmış fakat reel kesim uygulanan daraltıcı politikalar sonucunda olumsuz etkilenmiştir. Yatırım harcamalarında kısıtlamaya gidilmesi sonucu istihdamda daralma yaşanmış, işsizlik oranlarında istenen düşüş gerçekleştirilememiştir. “Güçlü ekonomiye geçiş Programı” hayata geçirilmek suretiyle bütçe disiplin altına alınmaya çalışılmıştır. Tarım, hayvancılık, sosyal güvenlik gibi birçok alanda vatandaşa destek

sağlanmıştır. 2005 yılında paradan altı sıfır atılması suretiyle YTL'ye geçilmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013:15).

Para politikası bağlamında ekonomi kurmaylarının 2002 sonrası para politikası hedefleri çoğunlukla gerçekleştirilememiştir. Aslında Maliye politikasını tam olarak test edecek kuvvetli, kesinleşmiş bir yöntem bulunmamakla beraber bütçe dengeleri, ülkelerin maliye politikaları ile ilgili fikir verebilmektedir. Yine 2002 yılı sonrası döneme bakıldığında Türkiye ekonomisi özellikle 2002-2005 yılları arasında hızlı bir toparlanma süreci yaşamıştır. Güçlenmeye başlayan ekonomik göstergeler Şekil 11.'de de görüleceği üzere 2002-2004 yılından başlamak üzere dolar satış kurlarına da yansımış, 2005 yılında Türk Lirası'ndan 6 sıfır atılması ile yukarıdaki tablo ile ortaya çıkmıştır.

2002-2008 YILLARI ARASI KİŞİ BAŞI MİLLİ GELİR GRAFİĞİ

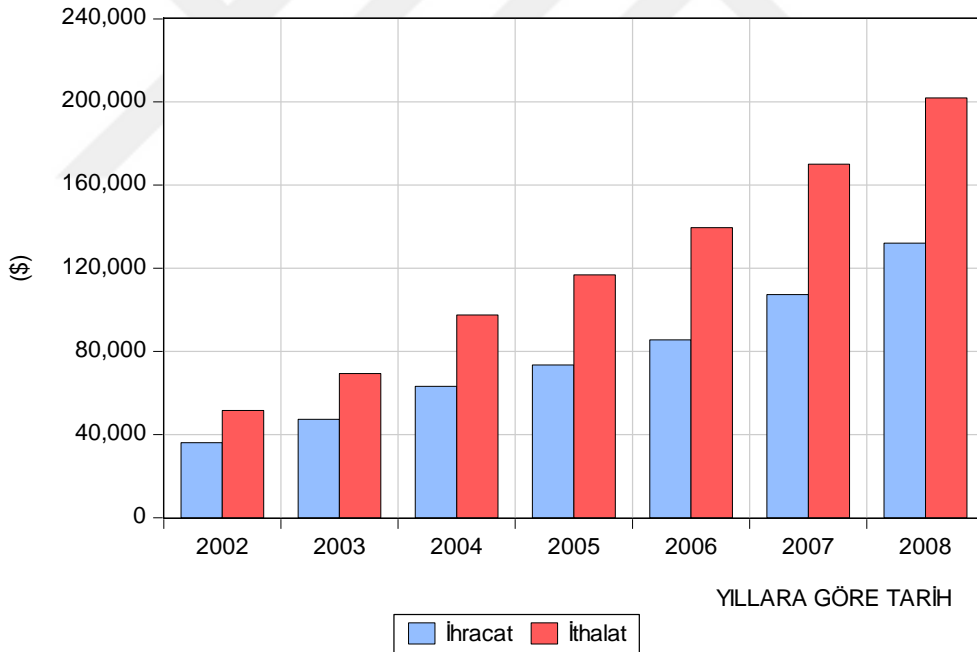
Şekil 12: 2002-2008 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$).

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

Büyümede istikrarın yakalandığı bir dönem olan 2002-2008 döneminde 2002 yılında 3660 \$ olan Türkiye'de kişi başı milli gelir 2008 yılında 10.850 \$ düzeyine ulaşmıştır. 2002-2008 döneminde Türkiye'de geçmiş yıllarda çift hanelerde oluşan enflasyon Ak Parti hükümeti ekonomi

kurmayları tarafından koalisyonuz yönetim verdiği güç ile maliye ve para politikalarının disiplinli bir şekilde uygulanmasının da yardımıyla tek hanelere indirilmiştir. Ayrıca bu dönemde, 1985-2002 yılları arası toplam 8 Milyar \$ olarak gerçekleştirilen özelleştirmeler 2007 yılında 4 kattan fazla bir artış ile 33 Milyar \$ olarak gerçekleştirilmek suretiyle özelleştirmelerde de büyük meblağlara ulaşılmıştır. Ak Parti Hükümetinin ilk 6 yılında sergilediği başarılı tablo işsizlik rakamlarında istenen düzeyde getirilememiştir. Bu dönemde iç borçlanma artmış, gelir-gider arasında dengelenmeye dikkat edilmiş, tasarruflarda göze çarpan bir artış sağlanmıştır. Beraberinde vergilerden elde edilen gelirlerin de arttırılması sayesinde bütçedeki giderlerin GSYİH'ya oranında ve bütçe giderleri kaynaklı oluşan faizde de yaşanan düşüş kişi başı milli gelire olumlu yansımıştır.

2002-2008 YILLARI ARASI TÜRKİYE İTHALAT VE İHRACAT GRAFİĞİ(Milyon \$)

Şekil 13: 2002-2008 yılları arası Türkiye Dış Ticaret verileri.

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

Türkiye ekonomisinde dış ticarete olumlu gelişmelerin yaşandığı 2002-2008 döneminde Şekil 13.'te de görüleceği üzere 2002 senesinde 36 milyar \$'lık ihracat gerçekleştirilirken bu rakam 2008 yılında 132 milyar \$'a ulaştırılmıştır. Bu dönemde ithalat rakamlarına bakacak olursak, 2002

senesinde 51,5 milyar \$ olan ithalat 2008 yılında 202 milyar \$ seviyelerine ulaştırılmıştır. Yaşanan bu tablo küresel bazda enerji maliyetlerinde gerçekleşen artışların da etkisiyle cari açığa bir büyümeye yol açmış, dış borç stokunda da artış gerçekleşmesine sebep olmuştur. Geçmiş dönemlere göre atmış olduğu yenilikçi adımlar ve yaptığı reformlar ile ön plana çıkan AK Parti hükümetinin 2002- 2008 döneminde işsizlik problemi haricinde genel olarak başarılı bir ekonomi yönetimi sergilemiştir (Bayrak ve Kanca, 2013: 13-15).

2.2.6. 2008 Küresel Ekonomik Krizi

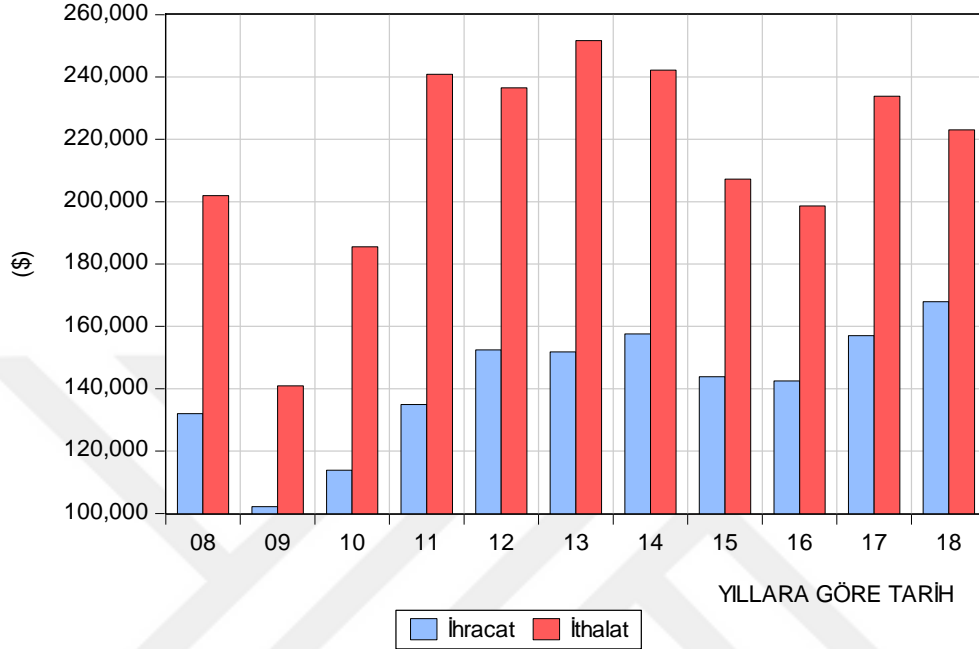
ABD konut satışlarının bir balona benzetilmesiyle özdeşleşen 2008 krizi konut piyasasında ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde tüm Avrupa'ya yayılan bir krizdir. Devamında ABD ve Avrupa ile ticari ilişkileri olan tüm ülkeler az çok bu krizden etkilenmiştir. Bu durum da 2008 krizine küresel bir anlam katmaktadır (Hepaktan ve Çınar, 2011: 164).

2008'in son dönemlerinde patlak veren küresel bazda çoğu ekonomiyi etkileyen krizin neden ve sonuçları incelenecek olursa, ABD'de 2007'nin ilk yarısında konut sektöründe sorunlar sonucu ortaya çıkan kriz ortamı 2008'in son dönemlerinde kendini küresel bazda göstermiş ve 2009'un ilk üç ayından itibaren en dip seviyeyi görmüştür. Bu kriz ortamı küresel bazda ülkelerde üretim ve refah düzeylerinde kayıplara yol açmıştır. 2001 krizi sonrasında bankacılık(Finans) sektöründe ciddi tedbirler alan Türkiye'nin ülke kredi risklerinin düşük olması ve bankacılık sektörü stres endeksinin daha da artmasının önüne geçmiştir (Dalyancı ve Oktar, 2010:14-15).

2008 eylül ayında ABD'nin çok güçlü şirketleri olarak bilinen Lehman Brothers'ın iflası ve Merrill Lynch'in Bank of America'ya satışı sonrası krizin büyüklüğü ve derinliği konusundaki dünyadaki algı değişmiştir. ABD'de konuta bağlı ödemelerin yapılamaması öncelikle ABD finans sektörünü ve devamında küresel piyasaları aşırı derecede kötü etkilemiştir. Ülkelerin paralarının değerleri azalmış, yaşanan kriz ortamı dış ticareti kısıtlamış küresel bazda bir daralma yaşanmıştır (Tosun, 2015: 32-41).

ABD Mortgage krizi öncesi sorunlu fonlara gerçekleştirilen yatırımlar sonucu finans kuruluşlarının büyük zararları oluşmuştur. Bu durum AB ülkelerini de finansal yoldan etkisi altına almıştır (Altay, 2015: 79).

2008-2018 YILLARI ARASI TÜRKİYE İTHALAT VE İHRACAT GRAFİĞİ(Milyon \$)

Şekil 14: 2008-2018 yılları arası Türkiye Dış Ticaret verileri.

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>

2008 krizi ile bütçe dengesi her ne kadar açık verdiyse de 2009-2016 yılları arası tekrar kendini toparlamıştır. Ancak hükümetin vergi, özelleştirme ve çeşitli aflar ile bütçeye sağladığı kaynaklar bu dengeye ciddi olumlu etki sağlamıştır. Bu kaynaklar da devamlılık arz etmediği için zamanla sürdürülebilir bir bütçe dengesinden uzaklaşmıştır.

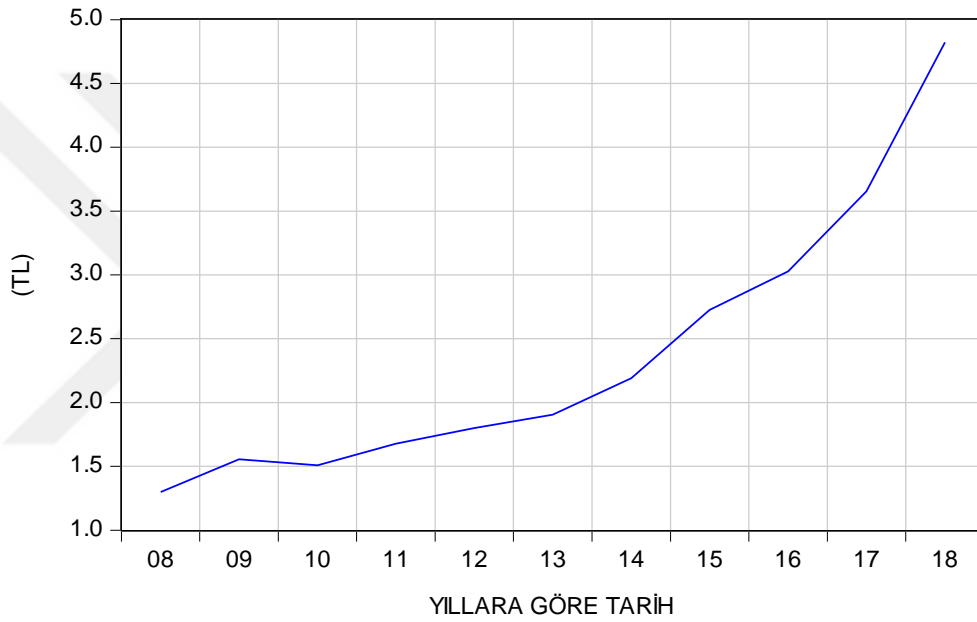
Türkiye’de sanayi üretiminde 2009 yılının ilk aylarında 2008 yılına nazaran rekor bir daralma gerçekleşmiş, bu da Şekil 14.’te görüleceği üzere ihracatı baskılayarak azalmasına sebep olmuştur (Hepaktan ve Çınar, 2011: 165).

AB üye ülkelerinde yaşanan talep daralması sonucu 2009-2011 yılları arası ger geçen yıl için ithalattaki artış hızının oransal olarak ihracattaki artıştan daha fazla olduğu görülmektedir. İhracatını çeşitlendirmek zorunda kalan Türkiye ekonomi yönetimi rotayı önce Orta Doğu’ya sonrasında ise

Yakın doğuya çevirmek suretiyle ihracatta yaşanan daralmayı tersine çevirmek suretiyle yavaşlatmışlardır (Bayrak ve Kanca, 2013:17).

Dış ticaret açısından ise Türkiye, bu dönemde ihracatta rekor oranlara ulaşmış, ihracat yapılan ürün sayısında artış yaşanmıştır (Grafik 2). Ekonomik büyümeye pozitif katkı yapan ihracat oranlarının yanı sıra, alternatif ihracat pazarları oluşturulmuştur ve birçok ülke ile yeni işbirlikleri ve anlaşmalar imzalanmıştır (Karagöl: 2013).

2008-2018 YILLARI DOLAR/TL SATIŞ FİYAT GRAFİĞİ

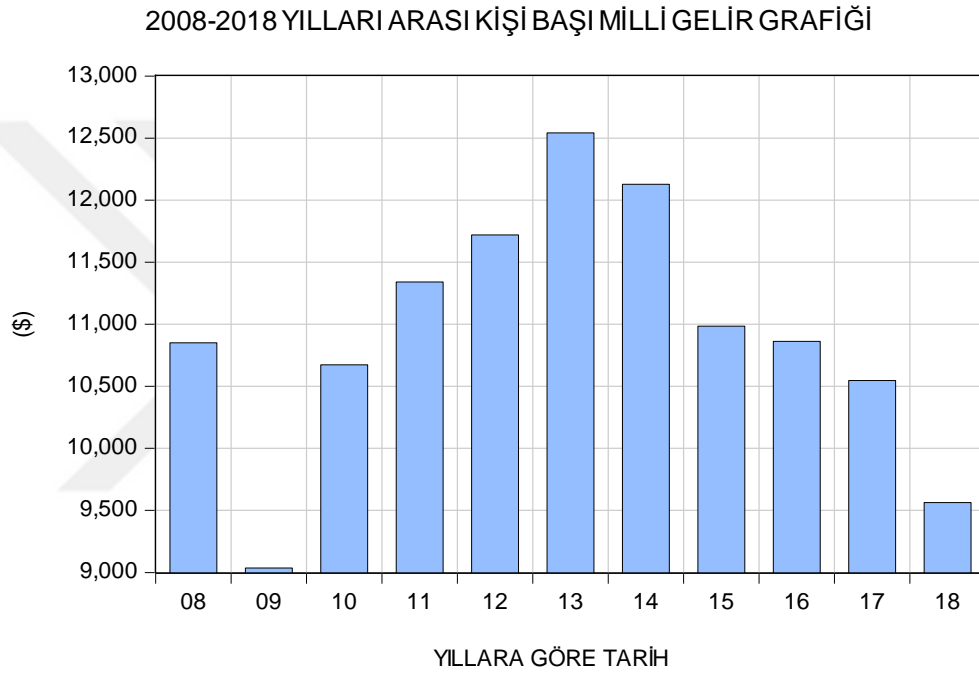

Şekil 15: 2008-2018 yılları arası Türkiye’de USD/TL satış fiyatları grafiği.

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php/?evds/serieMarket>

2007 yılının başlarında “1\$=1TL” beklentisi içine girmeye başlayan Türkiye’de kriz öncesi 1.20 TL civarlarında olan dolar rekor bir artışla 1.71 TL seviyelerine çıkmıştır. Türkiye tarihinde yaşanan diğer krizlerden farklı olarak küresel bazda yaşanan çalkantılı sürecin sonucunda yaşanan bir kriz olarak ifade edebileceğimiz 2008 krizi, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN’ın piyasalara güven telkin eden “Kriz bizi teğet geçecek.” sözleri ile reel sektör üzerinde sert bir etki yaratmamıştır(Bayrak ve Kanca, 2013:14).

Özellikle 2016 yılından sonra enflasyon hedefi ile enflasyon gerçekleşmesi arasındaki makas oldukça açılmıştır. Özellikle USD/TL kurlarındaki döviz bazındaki 2014 yılında başlayan hızlı yükseliş aslında 2016 yılındaki hedef enflasyon ile gerçekleşen enflasyonun arasındaki farkın önceki yıllara göre fazla oluşunun sebeplerinden yalnızca biridir. Ülkenin yaşadığı dış ve iç olaylar da bu dönemdeki fark üzerinde ciddi olumsuz etkide bulunmuştur.

Şekil 16: 2008-2018 yılları arası Türkiye Kişi Başı Milli Gelir grafiği (\$).

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>

2008 yılından günümüze kadar olan Türkiye’de kişi başı milli gelirden ki durumu Şekil 16. Üzerinde incelediğimizde 12.600 \$ ile 2013 yılında en üst düzeye ulaştığını söylemek mümkündür. Hatta beraberinde Şekil 12.’deki grafik de incelendiğinde Türkiye’de kişi başı milli gelirden 2009 yılı istisna tutulmak kaydıyla 2002 yılından başlayan bir artan trend ile karşılaşmaktadır. 2009 yılında kişi başı milli gelirden bu düşüş 2008

krizinin Türkiye üzerindeki etkilerinin en üst düzeyde kendini gösterdiği yıl olmasından kaynaklanmaktadır.

2010 yılından itibaren yaşanan krizin izleri silinmeye başlamış ve Türkiye’de kişi başı milli gelir tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu yükselme 2013 yılında tavan yaparak sonrasında 2018 yılına kadar her geçen yıl daha da düşmeye başlamıştır. 2018 yılında 9.500 \$’ın üstünde tutunmaya çalışan milli gelirin bu seviyelere kadar sert bir şekilde gerilemesinin sebeplerinden birini de Şekil 15.’te 2016 yılından itibaren yükseliş hızını arttıran dolara bağlayabiliriz.

3. BÖLÜM

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye’de eğitim alanında Cumhuriyetin ilanından bu yana hep daha iyiye gitme çabaları süregelmiştir. Bu çabalar sonucu hayata geçirilen yenilikler ile ilgili zaman içerisinde her ne kadar karşıt duruşlar sergilense de bu yeniliklerin çoğu eğitimciler ve eğitimin diğer paydaşlarınca destek bulmuştur. İktisat literatüründe bu konu ile ilgili yapılmış çalışmalardan bahsedilecek olursak;

Türkmen (2002) tarafından yapılan araştırmada 1980-1999 verileriyle eğitimin sosyal ve ekonomik yararları ve Türkiye’de eğitim-ekonomik gelişim ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırmanın sonunda eğitim yatırımlarının ekonomik büyümeye etkisinin eğitim harcamalarından daha yüksek olduğu, Türkiye’de işgücü eğitim düzeyinin kıyaslanan diğer ülkelere nazaran daha düşük olduğu belirtilerek işgücü eğitim seviyesinin artırılmasının büyümeye olumlu etkide bulunacağı rapor edilmiştir.

Çoban (2004) ise 1980-1997 verileriyle Türkiye’de eğitim ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Araştırmanın sonunda iktisadi büyüme ortaöğretim okullaşma oranlarında artışa neden olduğu ve ilkokul okullaşma oranındaki artışın ise iktisadi büyümedeki artışa sebep olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Taş (2007) tarafından yapılan araştırmada Türkiye’de eğitim yatırımlarının geri dönüş oranları kapsamında eğitimin kalkınmadaki rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Kalkınma planlarının da incelendiği araştırmada bazı resmî kurumlar dâhil edilerek veriler toplanmıştır. Araştırmanın sonunda kalkınma ile eğitimin arasında güçlü bir bağın olduğu, eğitimdeki bazı sorunların sürekli olarak tekrarlandığı bu durum ile ilgili olarak uygun planların hazırlanması gerektiği, Türkiye’de eğitime ayrılan bütçenin diğer ülkelere göre daha az olduğu rapor edilmiştir.

Taş ve Yenilmez (2008) tarafından 2002 verileri ile yapılan araştırmada Türkiye’de eğitime ilişkin kalkınma düzeyi ve eğitimin bu kalkınma düzeyine göre geri dönüşünün ne oranda olduğunun incelenmesi

amaçlanmıştır. Fayda-Maliyet analizi ile yapılan araştırmanın sonunda eğitim ile ilgili en olumlu geri dönüşün dört yıllık fakülte mezunları ve yüksek lisans mezunlarından olduğu, sosyal ve özel geri dönüş oranları için en iyi sonucun lise ve dengi mesleki teknik okullardan elde edildiği rapor edilmiştir. Tüm bu veriler kapsamında eğitim ile ekonomik kalkınma arasında oldukça kuvvetli bir bağ olduğu açık bir şekilde ortadadır. Beşeri sermaye ile kalkınma arasındaki bağ daha somut bir hale geldikçe, eğitim ve eğitim merkezli gerçekleştirilen yatırımların ehemmiyeti dünya genelinde giderek artmaya başlamıştır.

Afşar (2009), 1963-2005 dönemi verileriyle yaptığı çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ve eğitim yatırımlarının incelenmesini amaçlamıştır. Araştırmanın sonunda kamu için yapılan harcamaların ekonomik büyüme açısından olumsuz yönlerinin olduğu, insan gücünün büyüme açısından önemli bir yere sahip olduğu, Türkiye’ye Granger nedensellik analizi ile bakıldığında eğitim ile ekonomi arasında nedenselliğe dayalı bir ilişkinin olduğu rapor edilmiştir.

Yumuşak ve Yıldırım (2009) tarafından 1980-2005 yılları arası yıllık veri seti ile kullanılarak yapılan çalışmada Türkiye’de sağlık harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan ampirik analizde Johansen eşbütünleşme testi ve hata giderme modeli kullanılmış olup kalkınmanın temel göstergelerinin kendi aralarındaki sonuçları rapor edilmiştir.

Altundemir (2012) tarafından yapılan çalışmada kalkınma planları açısından eğitime bakışın kamusal mallar teorisi perspektifinden incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada eğitimin ekonomik kalkınma açısından önemli olduğu ve bu durumun gerçekleşmesi için planlamanın hayati önem taşıdığı vurgulanmıştır.

Akçacı (2013) tarafından yapılan çalışmada eğitim için harcanan paraların büyümeye etkisinin neler olduğunun 1998Q1-2012Q3 dönemleri arası veriler ile incelenmesi amaçlanmıştır. Todo-Yamamoto nedensellik testinin kullanıldığı araştırmanın sonunda eğitim için yapılan harcamalarının ekonomik büyümeye etki ettiği, yapılan harcamalardan büyümeye doğru tek

yönlü nedensellik ilişkisi olduğu, eğitimin ülkelerin büyümelerine doğrudan etki ettiği rapor edilmiştir.

Çetin (2014) tarafından yapılan araştırmada kalkınma ve eğitim ilişkisinin Türkiye örneği bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonunda kalkınma indeksi yüksek olan ülkelerin başarılı kalkınma gurubundaki ülkelerin arasına girdiği, eğitimin ekonominin gelişimi açısından önemli olduğu, Türkiye’de okullaşma oranının da yüksek olduğu, eğitimin kalkınma açısından pozitif bir etken olduğu tespit edilmiştir.

Fırat ve öte. (2015) tarafından yapılan araştırmada eğitim ile kalkınma arasındaki ilişkinin insani gelişim düzeyine ve Türkiye’de eğitim düzeyine göre değerlendirilmesini amaçlanmıştır. Araştırmanın sonunda kalkınma ile ilgili insanı merkez alan yöntemlerin ekonomi açısından önemli bir yere sahip olduğu, ekonominin iyileşmesi Türkiye’de eğitimin iyileşmesine etkisinin önemli oranda olmadığı rapor edilmiştir.

Kılıç (2015) tarafından yapılan araştırmada 2011 ile 2004 yıllarının kıyaslanması yoluyla insan merkezli sermayenin ekonomiye etkisinin neler olduğunun araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın sonunda bazı bölgelerin beşeri sermayelerinin çok iyi olmasına rağmen katma değer düzeylerinin düşük oranda olduğu, eğitimin yüksek olduğu yerlerde eğitimini tamamlamış bireylerin ise iş bulamama gibi nedenlerle başka bölgelere göç ettiği rapor edilmiştir.

Uçan ve Yeşilyurt (2016) tarafından yapılan araştırmada Türkiye’de büyüme ve eğitim harcamaları ilişkisinin 2006:Q1 ve 2015:Q4 dönemleri arasındaki veriler doğrultusunda incelenmesini amaçlamıştır. Araştırmanın sonunda eğitim harcamaları ile büyüme arasında Granger nedensellik analizi sonucu çift yönlü bir ilişkinin olduğu, hata düzeltmelerindeki kısa süreli dalgalanmanın altı yıl sürdüğü rapor edilmiştir.

Taşdöken (2016)’ya göre, 1980’lerin sonuna doğru ekonomik kalkınmayı etkileyen hususlardan biri olarak değerlendirilen insan sermayesi değişkenini göz önünde bulunduran içsel büyüme teorisi bağlamında yapılan çalışmalarda insana yapılan yatırım düzeyine etki eden

sağlık, eğitim, ar-ge harcamaları gibi hususlardaki yatırımların ekonomik kalkınmayı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde karşılaşılan araştırmalar ve bu araştırma sonucu elde edilen görüşler, sonuçlar bize eğitim ve kalkınma kavramları arası etkileşim bulunduğunu ve bu kavramlar arasında sıkı bir bağın mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

3.2. AMAÇ ve YÖNTEM

Bu çalışma ile 1980 sonrası Türkiye’de kalkınmayı temsil eden seriler ile eğitimi temsil eden seriler kullanılarak Eğitim Kalkınma ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Uygulamada öncelikle birim kök araştırması yapılacak ve devamında VAR analizi, Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi, varyans ayrıştırması ve etki tepki analizleri ile elde edilen sonuçlar kullanılarak seriler arası ilişki ve sonuçları incelenecektir.

3.2.1. Veri Seti

Analiz ’de, Türkiye’de eğitim ve kalkınma arasında ilişki olup olmadığı kullanılan yıllık veri seti yardımıyla araştırılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler 1980-2018 tarihleri arasını temsil etmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı cari yıl döviz bazlı (\$/TL) olarak alınmış olan ihracat miktarları rakamlarından oluşan (EXP) serisi oluşturulmuştur. Hesaplaması üretim yoluyla gerçekleştirilen iktisadi kalkınma göstergelerinden kişi başı GSYİH (KGDP) verileri cari yıl için döviz bazlı (\$/TL) olarak, bin kişi başına düşen doktor sayısı (DS), Lise öğrenimine ait brüt okullaşma oranları (SR), fert başına düşen elektrik tüketimi (EK) kwh olarak alınmıştır. Burada okullaşma oranları eğitimi temsil etmekte olup diğer değişkenler ise kalkınma kavramının temsilci serilerinin bazıları olmak üzere araştırmaya dahil edilmiştir.

Kişi başı GSYİH, ihracat miktarı, fert başına düşen elektrik tüketimi ve 1000 hastaya düşen hekim sayısı ve ortaöğretim okullaşma oranları doğumdan itibaren beklenen yaşam süresini gösterir veriler Dünya Bankası’nın web sayfasından ve TÜİK istatistikler bölümünden temin edilmiştir.

3.2.2. Metod ve Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'deki eğitim ile kalkınma arasındaki ilişki, 1980 yılı sonrasında eğitim ve ekonomide yaşanan kırılma ve vizyon değişikliği yaşanması sebebiyle 1980-2018 dönemleri arasında araştırıldığı için zaman serisi analizlerinin koşulları dikkate alınmıştır.

- Serilerin durağan olup olmadıkları incelenmelidir.
- Sahte Regresyona dikkat edilmelidir. Bu sebeple serilerde durağanlık test edilmelidir.

Serilerin birim kök analizi yapılırken Dickey-Fuller regresyonu kurulmak suretiyle regresyon neticelerinde otokorelasyon ile karşılaşılması, dolayısıyla sorunun ortadan kaldırılması amaçlı bağımlı değişkenin geçmiş değeri modele eklenir. Bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin Dickey-Fuller denklemlerine dahil edilmeleri bu denklemleri genişletmek olarak ifade edilmektedir. Ortaya çıkan bu yöntem de Arttırılmış Dickey-Fuller testi olarak kullanılmaktadır. Durağanlığın tespiti için Arttırılmış Dickey-Fuller testinde kullanılan sabit terim ve kesme içermeyen denklem ile sabit terim içeren ve hem sabit terim hem de kesmeli değişkeni içeren denklemler ile aşağıdaki gibidir (Dickey ve Fuller, 1979: 427-431).

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3.1)$$

$$\Delta Y_t = a_0 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

$$\Delta Y_t = a_0 + \gamma Y_{t-1} + a_2 + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

Değinilen hususlar ile ilgili bir hataya düşmemek için serilere Arttırılmış Dickey-Fuller durağanlık testi yapılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre, durağanlık düzeyi belirlenen değişkenler, durağan halleriyle analize dahil edilmiştir.

Zaman serilerinde normal düzeyde durağanlık yakalanamazsa birinci fark alma işlemi gerçekleştirilmektedir. Yapılan analizde durağanlık birinci farkların alınması işlemi ile sağlanmıştır. Diğer taraftan eş bütünleşme analizinde ise serilerin durağan olan bir kombinasyonun var olma ihtimalinin bulunduğu ve yapılan eş bütünleşme testleri sayesinde bu kombinasyonun tespit edilebileceği iddia edilmektedir (Ersungur ve Doru, 2014, ss. 7-8). 1979 yılında Dickey ve Fuller birim kök varlığı araştırması yaparken alışlagelmiş t istatistiği yerine τ istatistiği ile serilerdeki birim kök varlığı araştırmalarını gerçekleştirmişlerdir. Dickey-Fuller (1981)'e göre yalnız otokorelasyonu giderecek miktarda gecikme eklenmesi gereklidir. Modelde karşılaşılan gecikme uzunluğunun ortaya konması için kullanılan kriterlerin tümü asimtotik olmak üzere tutarlı tahmin edicidir. Ancak veri sayısı az olan uygulamalı çalışmalarda hangi kriterlerin küçük örnekler adına daha sapmasız olduğu problemi ortaya çıkmaktadır. Lutkepohl, Monte Carlo simülasyonu kapsamında yaptığı çalışmada Schwarz kriterinin öteki kriterlere nazaran daha sapmasız olduğunu iddia eder (Yiğidim ve Köse, 1997, s. 79). Bu çalışmada gecikme uzunluğu “Schwarz Kriteri” kullanılarak belirlenmiştir. Schwarz kriterini en küçük yapan p değeri tutarlı gecikme değerini elde etmemizi sağlar (Yumuşak ve Yıldırım, 2009, ss. 63-64). Serilerde karşılaşılan bilgi kayıpları yaşanması ve seriler arası ilişkilerin kaybı serilerin farklarının alınması kaynaklı ortaya çıkmaktadır.

Eşbütünleşme teorisi, durağanlığı test ederken durağanlığın ortaya çıktığı durumlarda uzun dönemli denge ilişkilerini de araştırmaya olanak tanır. Eşbütünleşme analizi seriler durağan olmasa bile ilgili seriler arası uzun dönemli bir ilişki var olma ihtimaline ve bu ilişkinin durağan olabileceği varsayımı üzerine kurulmuştur. Eşbütünleşik serilerin benzer dereceden durağan olmaları durumunda ilgili seriler arasında eşbütünleşik bağ var olma ihtimali vardır. İlgili serilerin benzer stokastik trendin etkisi altında olmaları kaynaklı oluşturulan regresyon sahte regresyon durumundan ziyade anlamlı bir regresyondur (Yumuşak ve Yıldırım, 2009, ss. 64-65).

Johansen 1988 yılında yaptığı çalışmada eşbütünleşme testinde benzer dereceden durağan olan ilgili serilerin denklem sistemi, sistemdeki tüm değişkenlerin düzey ve gecikmeli değerlerine yer verilen VAR (Vector Auto Regression) analizini referans almaktadır.

$$H_1: X_t = \Pi_1 X_{t-1} + \Pi_2 X_{t-2} + \dots + \Pi_k X_{t-k} + \mu + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

katsayılar matrisi Π ile ifade edilmektedir. Sistemde var olan eşbütünleşme alaka sayısını Π katsayılar matrisi ile elde edilmektedir.

- $\Pi = 0$ ise bu durumda X vektörünün değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.
- $\Pi = 1$ ise bu durumda X vektörünün değişkenleri arasında 1 eşbütünleşme ilişki vardır.
- $\Pi > 1$ durumunda ise değişkenler arasında birden fazla eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Eşbütünleşme Testi (Johansen) uygulanırken seriler arasında eşbütünleşik bir bağın varlığının araştırılması maksimum özdeğer istatistikleri ve iz (trace) ile yapılmaktadır. Araştırmanın hemen başında;

Birinci yöntem olarak $H_0 : \Pi = r$ temel hipotezi sınanır. Bu durum ise Maksimum öz yöntem ise değer istatistikleri ile ortaya konmaktadır. İkinci yöntemde ise Π matrisinin iz'i kullanılarak elde edilen olabilirlik oranı testi baz alınmakta, bu test iz istatistiği olarak ifade edilmektedir. İz'in artıp artmamasına göre sıfır hipotezi eştümleyici vektör sayısının r 'den küçük veya eşit olduğu şekli ile oluşturulmaktadır. $\text{Rank}(\Pi) \leq r$ temel hipotez ile

$H_0 : \Pi = r$ temel hipotezi ile

$H_a : \Pi = r + 1$ olduğunu iddia eden alternatif hipotez karşılaştırılır .

Devamında ise,

$\text{Rank}(\Pi) > r$ hipotezi karşılaştırılır.

Kritik değer ve test istatistiklerinin karşılaştırılması yolu ile temel hipotezin reddedilmesi veya kabul edilmesi sağlanır. Eğer test istatistikleri kritik değerden küçükse temel hipotez kabul edilerek alternatif hipotez reddedilir. (Johansen ve Juselius, 1988, ss. 251-254). Testlerdeki karşılaştırmalarda kullanılan kritik değerler Johansen ve Juselius'un 1990

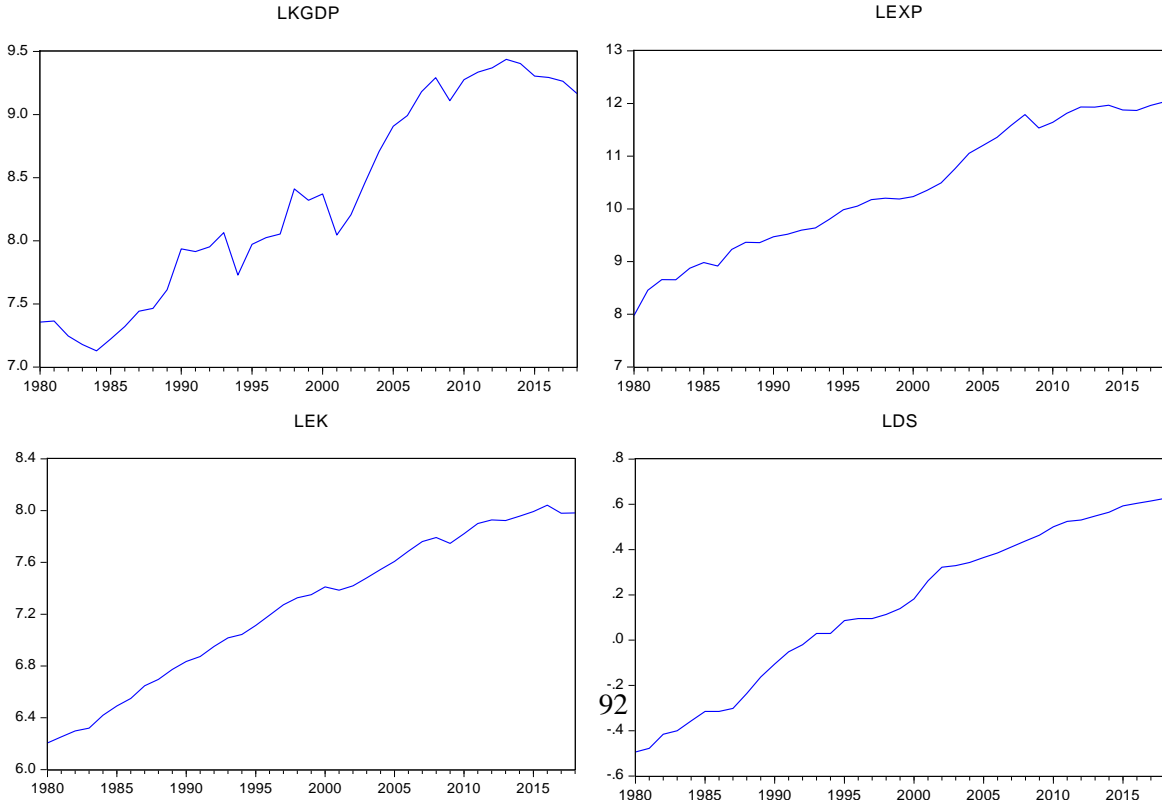
yılındaki yayınları uyarınca belirlenmiştir (Johansen ve Juselius, 1990, ss. 169-210).

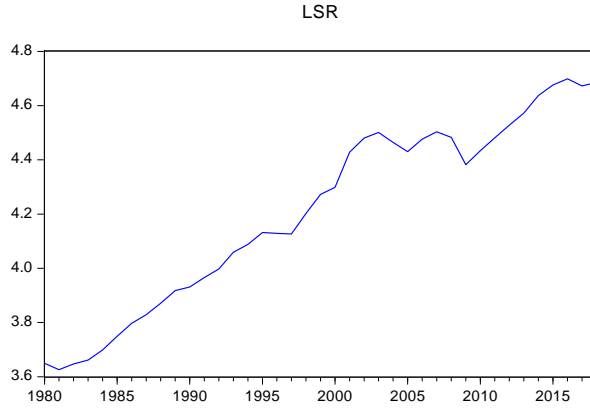
Kendi aralarında uzun dönemde dengede olan serilerin arasında kısa dönemde dengesizlikler ortaya çıkabilir. Engle ve Granger 1987 yılında yaptıkları çalışmalarında ifade edilen hata düzeltme mekanizmasının serilerde yaşanma ihtimali olan kısa dönemli dengesizlikleri giderebileceğini ortaya koymuştur. Hata düzeltme modelinin, bağımlı değişkendeki değişimin, uzun dönemli ilişkinin hata terimi ile bağımsız ve bağımlı değişkenlerin gecikmeli rakamları arasında kurulan regresyon ile çözümü yapılmaktadır. Ancak hata düzeltme mekanizması eşbütünleşik ilgili seriler arasında her zaman çalışmayabilir.

$$\Delta LGNI_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} \Delta LEXP_{t-i} + \sum_{i=1}^l \gamma_{1i} \Delta LDS_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \Delta LEK_{t-i} + \sum_{i=1}^n \gamma_{1i} \Delta LSR_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta LDS_{t-i} + \sum_{i=1}^r \beta_{1i} \Delta LKGD_{t-i} + \sum_{i=1}^r \beta_{1i} \Delta ECM_{t-1} + u_t \quad (3.5)$$

3.1.3. Ampirik Analiz ve Elde Edilen Bulgular

Analize başlamadan önce serilerin durağanlığı incelenmiştir. İlk olarak serilerin grafikleri aşağıda verilmiştir.

Şekil 17: Logaritması alınmış serilerin düzeydeki grafikleri.

Yukarıda grafiği verilen serilerin durağan olmadığı görülmektedir. Metodoloji bölümünde izah edildiği üzere bu serilerin trendli ve sabitli sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Düzeyde trend ve sabit seçili ADF test istatistiği sonuçları tablosu.

ADF Testi Sonuçları						
	ADF Test İstatistik Değerleri	%1 ADF Kritik Değerleri	%5 ADF Kritik Değerleri	%10 ADF Kritik Değerleri	P- değeri	Trendli ve Sabitli
lkgdp	-2.217926	-4.219126	-3.533083	-3.198312	0.4665	Trendli ve Sabitli
lds	-0.569938	-3.615588	-2.941145	-3.198312	0.9752	Trendli ve Sabitli
lek	0.304175	-4.219126	-3.533083	-3.198312	0.9980	Trendli ve Sabitli
lexp	-2.289196	-4.219126	-3.533083	-3.198312	0.4294	Trendli ve Sabitli
lsr	-2.068276	-4.226815	-3.536601	-3.198312	0.5458	Trendli ve Sabitli

%1,%5 ve %10 anlamlılık düzeyinde MacKinnon kritik değerleri kullanılmıştır.

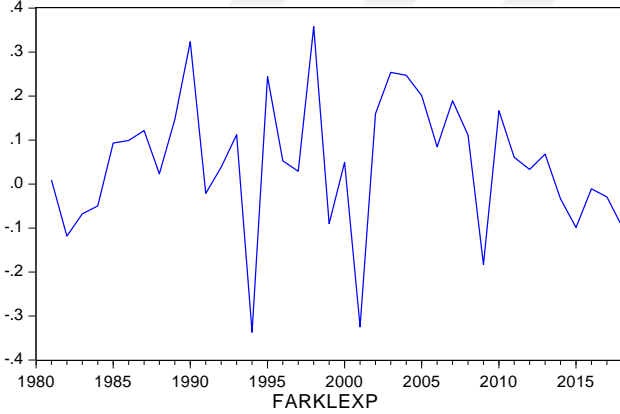
Yukarıda Tablo 3'te görüldüğü üzere seriler durağan değildirler. Dolayısı ile birinci farklarının alınması gereklidir. birinci farkları alındıktan sonra elde edilen ADF sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4: Logaritması alınmış serilerin birinci fark düzeyde test istatistiği sonuçları tablosu.

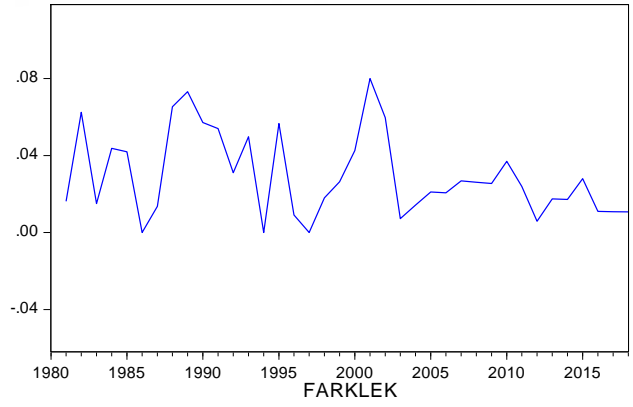
ADF Testi Sonuçları						
	ADF Test İstatistik Değerleri	%1 ADF Kritik Değerleri	%5 ADF Kritik Değerleri	%10 ADF Kritik Değerleri	P- Değeri	
Δlkgdp	-6.127900	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.0000	Sabitli
Δlds	-4.517144	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.0009	Sabitli
Δlek	-4.741696	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.0005	Sabitli
Δlexp	-6.062403	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.0000	Sabitli
Δlsr	-4.706473	-3.621023	-2.943427	-2.610263	0.0005	Sabitli

%1,%5 ve %10 anlamlılık düzeyinde MacKinnon kritik değerleri kullanılmıştır.

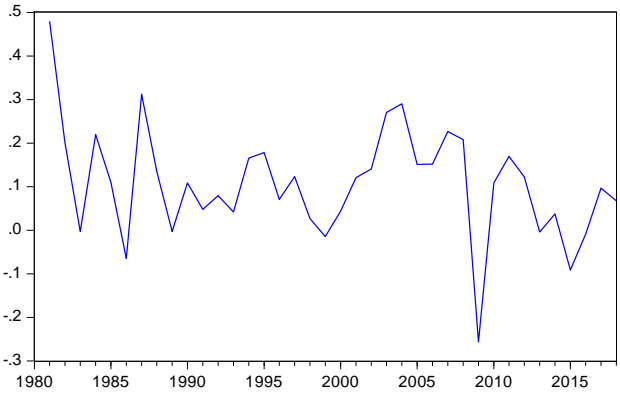
FARCLKGDP

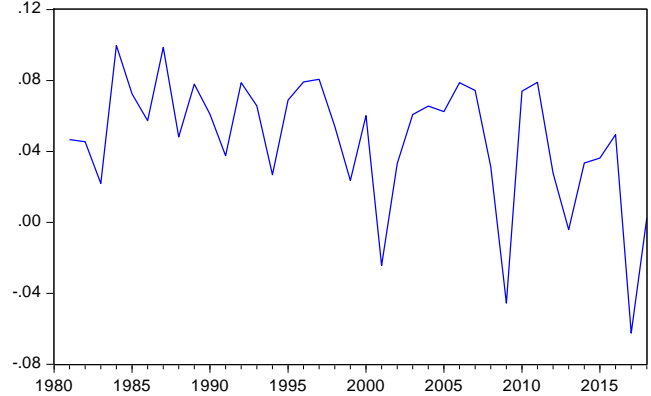
FARKLDS

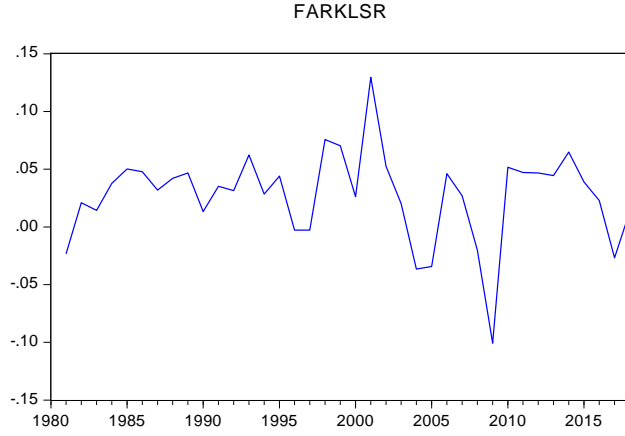

FARKLEXP

FARKLEK

Şekil 18: Logaritması alınmış serilerin birinci fark düzeydeki grafikleri.

Yukarıda Şekil 18’de verilen grafikler birinci fark işlemi yapıldıktan sonra durağanlığın sağlandığını ifade etmektedir. Durağanlığı sağlanan seriler artık analiz edilebilir duruma gelmiştir.

Tablo 5: VAR Modeli için uygun gecikme değerleri belirleme tablosu.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	136.3129	NA	3.04e-10	-7.724287	-7.499823	-7.647738
1	313.0099	291.0304	4.13e-14	-16.64764	-14.30085	-16.18835
2	348.4440	47.94026	2.47e-14	-17.26141	-14.79230	-16.41938
3	382.8976	36.48030	1.88e-14	-17.81751	-14.22607	-16.59273
4	410.6481	21.22092	3.01e-14	-17.97930	-13.26554	-16.37177
5	468.7535	27.34372	1.73e-14*	-19.92668	-14.09059	-17.93640

Yukarıda VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu araştırılırken Schwarz (SC), Akaike (AIC), Olabilirlik(Likelihood Ratio) (LR), Son Tahmin Hatası (Final Prediction Error) (FPE) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterleri kullanılmıştır. Schwarz (SC) ve Olabilirlik(Likelihood Ratio) (LR)

bilgi kriterleri çalışmaya daha uygun görüldüğünden VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu (2) olarak kabul edilerek uygulanan Johansen eşbütünlük testi aşağıda Tablo 6.'de gösterilmiştir.

Tablo 6: Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları.

İz Testi (Trace Test)				Maksimum Öz Değer Testi (Maximum Eigenvalue Test)			
Boş (H_0) Hipotez	Alternatif Hipotez	Test İstatistiği	% 5 Kritik Değeri	Boş (H_0) Hipotez	Alternatif Hipotez	Test İstatistiği	% 5 Kritik Değeri
$r = 0$	$r = 1$	94.64488	82.10943	$r = 0$	$r > 0$	39.03949	37.16359
$r = 1$	$r = 2$	53.13434	43.06994	$r \leq 1$	$r > 1$	20.63070	30.81507
$r = 2$	$r = 3$	28.13164	22.43924	$r \leq 2$	$r > 2$	14.16903	24.25202
$r = 3$	$r = 4$	8.172387	8.270216	$r \leq 3$	$r > 3$	8.049776	17.14769
$r = 4$	$r = 5$	0.000149	0.220440	$r \leq 4$	$r > 4$	0.220440	3.841466

Tabloyu yorumlayacak olursak $r=0$ için iz istatistik değeri 94.64488 ve %5 anlamlılıkta iz değeri kritik değeri 82.10943 değerinden yüksektir. Maksimum öz değeri testi istatistiğine bakacak olursak 39.03949 ve %5 anlamlılıkta öz değeri kritik değeri 37.16359'dan daha büyük değeri almaktadır. Test 5. basamağa kadar devam etmektedir. Sonuçlar bize uzun dönemde seriler arası 1 tane eşbütünlük vektör olduğunu kişi başı milli gelir, ihracat miktarı, kişi başı elektrik tüketimi, 1000 kişiye düşen doktor sayısı değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak nedensellik testlerinde hata düzeltme teriminin (ECT) göz ardı edilmemesinin gerekliliğini ve dinamik etkileri araştırılırken de VAR yerine VECM kullanımının uygun olacağı tavsiye edilmektedir (Özer ve Türkyılmaz, 2005: 13).

Tespit edilen uzun dönem ilişki doğrultusunda kısa dönemli ilişkiler hata düzeltme modeli uygulanarak araştırılabilmektedir. Seriler arası dengesizliklerin giderilmesi için hata düzeltme modeli kullanılmaktadır. Hata düzeltme modelinin şartlarından birisi de düzeyde serilerin birim köke

sahip olmasıdır. I(1) olan serilerin birinci farkları alındıktan sonra durağanlaştığı görülmüştür(Yumuşak ve Yıldırım, 2009: 67).

Elde edilen modelin artıklarının ekonometrik açıdan sorunlu olup olmadığını incelemek adına aşağıdaki testler yapılmıştır.

Jarque-Bera Normallik testi yapılmış Tablo 3.1 'de normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 7: Jarque-Bera Normallik Testi

	LGNI	LEXP	LEK	LDS	LSR
Jarque-Bera	3.309977	2.615792	2.874411	2.905601	3.092834
Olasılık Değeri	0.191094	0.270388	0.237591	0.233914	0.213010

Jarque-Bera değerleri, p-değerleri >0.05 olduğu için H_0 (Yokluk Hipotezi) kabul edilmek suretiyle istatistiksel olarak % 5 anlamlılık düzeyinde artıkların normal dağılımlı olduğu söylenebilir.

Breusch-Godfrey LM Test'i ile otokorelasyon durumu incelenmiş olup değişkenler arasında Tablo 8.'de de görüleceği üzere otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Olasılık değeri >0.05 olduğu için istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde birinci sıra otokorelasyon bulunmadığı söylenebilir.

Tablo 8: Jarque-Bera Normallik, Breusch-Godfrey LM ve Heteroskedasticity Testi Sonuçları

Jarque-Bera Normallik Testi				
F-istatistik değeri	3.309977		Olasılık Değeri	0.191094
Breusch-Godfrey LM Testi				
F-istatistik değeri	2.906722		Olasılık Değeri F(1,31)	0.0982
Heteroskedasticity Testi: White				
F-İstatistik Değeri	1.569155		Olasılık Değeri F(5,32)	0.1970

Test edilen f-istatistik olasılık değerlerinin 0,05 değerinden büyük olduğu görülmüştür. Bu sebeple %5'lik düzeyde artıkların sabit varyansa sahip olduğu söylenebilir.

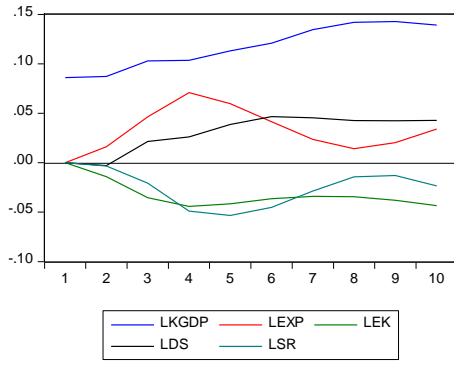
Hata düzeltme modelini uygulamadan önce yapılan normallik, otokorelasyon ve sabit varyans testleri sonucunda herhangi bir problem olmadığı görülmüştür.

Analizde hata düzeltme parametresinde negatiflik ve istatistik anlamlılık aranmaktadır. Sonuçları Tablo 9.'da verilen hata düzeltme modelindeki test sonuçlarını inceleyecek olursak hata düzeltme katsayısı -0.46'dır. Olasılık değeri de 0.0053 bulunduğundan dolayı hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Dolayısıyla ilgili dönem için kurulan modelde uzun dönem ilişkisi vardır. Bu durum ise dengeden sapma yaşandığı zaman uzun dönemde tekrar dengeye gelineceğini ifade etmektedir. Sisteme dahil edilen bir şokun etkisi $1/0.46=2,17$ dönem sonra ortadan kalkacaktır. Kısa vadeli sonuçlar ile ilgili olarak, okullaşma oranındaki artış kişi başı geliri pozitif etkilemekte ancak bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı bulunmamaktadır. Doktor sayısındaki artış ise yine kişi başı geliri pozitif etkilemekte ve bu sonuç %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekleştirilen testler sonucunda VEC modelinin kararlı bir yapıda olduğu kanaatine varılmıştır. Hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğunu Jarque-Bera testi sonucu anlaşılmıştır. Breusch-Godfrey testi, modelde ardışık bağımlılığın ve seri korelasyonun bulunmadığını anlatmaktadır. Breusch Pagan sınamasına göre, değişen varyans söz konusu değildir.

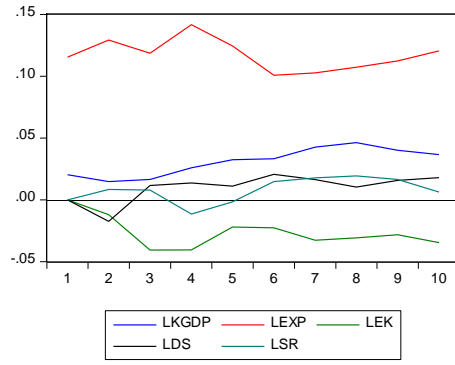
Tablo 9: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.

	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistik değeri
ECM_{t-1}	-0.465274	0.150916	-3.083005
$\Delta(\text{lkgdp}(-1))$	0.469746	0.197563	2.377699
$\Delta(\text{lkgdp}(-2))$	0.394338	0.230599	1.710057
$\Delta(\text{lexp}(-1))$	-0.018458	0.156537	-0.117916
$\Delta(\text{lexp}(-2))$	0.151264	0.147852	1.023078
$\Delta(\text{lek}(-1))$	0.016139	0.622209	0.025938
$\Delta(\text{lek}(-2))$	-0.588752	0.704484	-0.835721
$\Delta(\text{lds}(-1))$	-1.860443	0.861407	-2.159773
$\Delta(\text{lds}(-2))$	0.770438	0.910899	0.845799
$\Delta(\text{lsrc}(-1))$	0.783097	0.542845	1.442578
$\Delta(\text{lsrc}(-2))$	0.259399	0.518935	0.499868
Sabit	0.068730	0.092813	0.740528

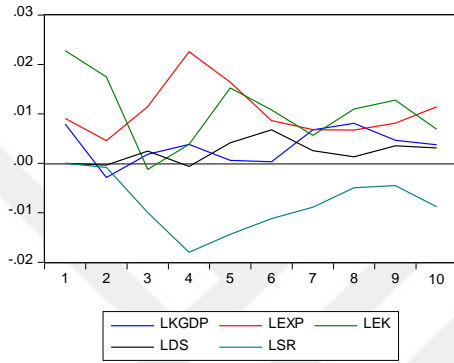
Değişkenlere Verilen 1St. Sapma Şoka LKGDP'nin Tepkisi

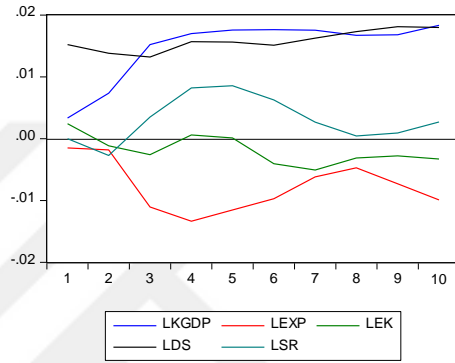
Değişkenlere Verilen 1St. Sapma Şoka LEXP'nin Tepkisi

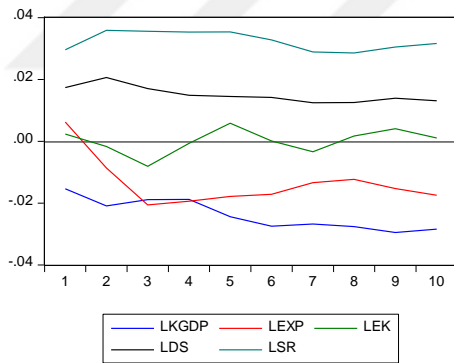
Değişkenlere Verilen 1St. Sapma Şoka LEK'nin Tepkisi

Değişkenlere Verilen 1St. Sapma Şoka LDS'nin Tepkisi

Değişkenlere Verilen 1St. Sapma Şoka LSR'nin Tepkisi

Şekil 19: Etki-Tepki Sonuçları.

Şekil 19. Etki-Tepki analizi fonksiyonlarının birleştirilmiş hali ile ortaya çıkmıştır. Panellerin her birinde; araştırılan değişkenlerin ± 1 birimlik şoka verdikleri tepkiler ortaya konmaktadır.

LKGDP'ye verilen şok ile LKGDP 2. döneme kadar tepkisiz, 2-8. dönem aralığında artış eğilimli,

LEXP'ye verilen şok ile LKGDP 4. döneme kadar artış, 8. Döneme kadar azalış, devamında yine artış eğilimli,

LEK'ye verilen şok ile LKGDP 4. döneme kadar negatif ve azalış yönünde,

LDS'ye verilen şok ile LKGDP 2. döneme kadar stabil, 2. ve 6. dönemler arası pozitif ve artış yönünde,

LSR'ye verilen şok ile LKGDP 2. döneme kadar stabil, 5. döneme kadar negatif ve azalış, 8. döneme kadar negatif ve artış, 9. dönemden sonra yine negatif ve azalış yönünde,

LEXP'ye verilen şok ile LEXP 1,5 döneme kadar artış, 3. döneme kadar azalış, 4. döneme kadar artış, 6. döneme kadar azalış yönünde,

LKGDB'ye verilen şok ile LEXP 2. döneme kadar pozitif ve stabil, 8. döneme kadar pozitif ve artış yönünde,

LEK'e verilen şok ile LEXP 3. döneme kadar negatif ve azalış, 4. ve 5. dönemler arası negatif ve artış, 7. dönemden itibaren negatif ve stabil yönde,

LDS'ye verilen şok ile LEXP 2. döneme kadar negatif ve azalış, 3. döneme kadar pozitif ve artış yönünde ve ilerleyen dönemlerde ise stabil yönde,

LSR'ye verilen şok ile LEXP 3. döneme kadar pozitif ve artış, 4. dönemde yaşanan azalışın ardından 7. döneme kadar pozitif ve artış yönlü,

LKGDP'ye verilen şok ile LEK 2. döneme kadar azalış 4. döneme kadar pozitif ve artış, 6. ve 8. dönemler arası pozitif ve artış yönünde,

LEXP'ye verilen şok ile LEK 2. döneme kadar pozitif ve azalış, 4. döneme kadar pozitif ve artış, 8. döneme kadar pozitif ve azalış yönünde,

LEK'ye verilen şok ile LEK 3. döneme kadar pozitif ve azalış, 5. döneme kadar pozitif ve artış, 7. dönemden 9. döneme kadar pozitif ve artış yönünde,

LDS'ye verilen şok ile 2. döneme kadar stabil, 4. dönemden itibaren pozitif ve artış, 8. döneme kadar azalış sonrasında artış yönünde,

LSR'ye verilen şok ile LEK 2. döneme kadar stabil, 4. döneme kadar negatif ve azalış, 9. döneme kadar artış, sonrasında azalış yönünde,

LKGDP'ye verilen şok ile LDS 3. döneme kadar pozitif ve artış yönünde,

LEXP'ye verilen şok ile LDS 3. dönemden sonra pozitif ve artış yönünde,

LEK'ya verilen şok ile LDS 3. döneme kadar azalış, 4. döneme kadar artış ve sonraki dönemlerde negatif ve azalış yönünde,

LDS'ye verilen şok ile 3. döneme kadar azalış ve sonraki dönemlerde pozitif ve artış yönünde,

LSR'ye verilen şok ile LDS 2. döneme kadar negatif ve azalış, 5. döneme kadar pozitif ve artış, 8. döneme kadar pozitif ve azalış, sonraki dönemlerde pozitif ve artış yönünde,

LKGDP'ye verilen şok ile LSR negatif ve azalış yönünde,

LEXP'ye verilen şok ile LSR 3. döneme kadar negatif ve azalış yönünde,

LEK'ya verilen şok ile LSR 3. döneme kadar negatif ve azalış, 5. döneme kadar pozitif ve artış, 7. döneme kadar azalış ve sonraki dönemlerde artış yönünde,

LDS'ye verilen şok ile LSR 2. döneme kadar pozitif ve artış, sonraki dönemlerde ise azalış yönünde,

LSR'ye verilen şok ile LSR 2. döneme kadar pozitif ve artış, sonrasında pozitif ve azalış yönünde tepki vermektedir.

Tablo 10.'daki varyans ayrıştırmasını inceleyecek olursak;

Tablo 10: Kişi Başı Milli Gelir için Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	ΔLKGDP	ΔLEXP	ΔLEK	ΔLDS	ΔLSR
1	0.086072	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.124421	96.88800	1.696732	1.281297	0.060215	0.073759
3	0.174245	84.27527	7.970065	4.764540	1.542688	1.447441
4	0.226120	70.99735	14.53747	6.653684	2.255455	5.556039
5	0.271207	66.70869	14.96732	6.977053	3.607547	7.739391
6	0.308905	66.73242	13.34043	6.763477	5.065563	8.098106
7	0.343665	69.22834	11.24805	6.449046	5.841223	7.233346
8	0.376362	71.93404	9.521380	6.214767	6.152761	6.177054

9	0.407234	73.71972	8.382784	6.174697	6.344828	5.377966
10	0.436581	74.29067	7.902685	6.357467	6.481629	4.967549

Tablo 10.'daki sonuçlara göre kişi başı milli gelirdeki değişimin birinci dönemde yaklaşık %100'ü, ikinci dönemde %96'sı kendinden kaynaklanırken ihracat, elektrik kullanımı, okullaşma oranı, doktor sayısı değişkenlerinin her biri yaklaşık %1'inden sorumludur. Son dönem olan 10. döneme gelindiğinde kişi başı gelirdeki kendisi kaynaklı değişim %74 olurken ihracat %7,90, elektrik kullanımı %6,35, doktor sayısı %6,48 ve okullaşma oranı ise %4,96 oranında olmaktadır.

Tablo 11: İhracat Miktarı için Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	ΔLKGDP	ΔLEXP	ΔLEK	ΔLDS	ΔLSR
1	0.117064	2.993967	97.00603	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.176423	2.013552	96.33438	0.461831	0.968145	0.222089
3	0.217522	1.898608	93.09581	3.810431	0.915632	0.279521
4	0.264591	2.239615	91.57986	4.919071	0.880881	0.380570
5	0.295228	2.998794	91.33814	4.507678	0.846431	0.308955
6	0.315548	3.731575	90.15203	4.460857	1.167466	0.488067
7	0.336990	4.866841	88.31913	4.852304	1.257953	0.703768
8	0.358644	5.957191	86.91325	5.024184	1.193211	0.912162
9	0.379700	6.426556	86.29987	5.036580	1.234969	1.002024
10	0.401955	6.561109	85.98625	5.235594	1.298932	0.918118

Tablo 11.'daki sonuçlara göre ihracatta meydana gelen değişimin birinci dönemde yaklaşık %97'si, ikinci dönemde %96'sı kendinden

kaynaklanırken kişi başı milli gelir %2, elektrik kullanımı, okullaşma oranı, doktor sayısı değişkenlerinin her biri yaklaşık %1'inden sorumludur. Son dönem olan 10. döneme gelindiğinde ihracatta kendisi kaynaklı değişim %85 olurken kişi başı gelir %6,5, elektrik kullanımı %5,23, doktor sayısı %1,29 ve okullaşma oranı ise %0,91 oranında olmaktadır.

Tablo 12: Elektrik Kullanımı için Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	Δ LKGDP	Δ LEXP	Δ LEK	Δ LDS	Δ LSR
1	0.025753	9.509474	12.38352	78.10701	0.000000	0.000000
2	0.031597	7.135379	10.34410	82.43701	0.011555	0.071948
3	0.035216	6.014869	18.96287	66.49028	0.505890	8.026098
4	0.045874	4.242539	35.42345	39.88630	0.317192	20.13052
5	0.053200	3.167856	35.84841	37.88936	0.838893	22.25548
6	0.056500	2.811481	34.12793	37.22995	2.176322	23.65432
7	0.058331	3.991248	33.38708	35.87445	2.233870	24.51335
8	0.060494	5.492414	32.27510	36.65214	2.123533	23.45682
9	0.062793	5.651011	31.62423	38.15491	2.291182	22.27866
10	0.064980	5.612406	32.63443	36.74979	2.367092	22.63629

Tablo 12.'daki sonuçlara göre elektrik kullanımında meydana gelen değişimin birinci dönemde yaklaşık %78'i, ikinci dönemde %82'si kendinden kaynaklanırken kişi başı milli gelir %6, ihracat %18, okullaşma oranı %8, doktor sayısı yaklaşık %1'inden sorumludur. Son dönem olan 10. döneme gelindiğinde elektrik kullanımında kendisi kaynaklı değişim %36 olurken kişi başı gelirden %5.6, ihracatta %32.6, doktor sayısında %2.36 ve okullaşma oranı ise %22.6 oranında sorumludurlar.

Tablo 13: Doktor Sayısı için Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	ΔLKGD	ΔLEXP	ΔLEK	ΔLDS	ΔLSR
1	0.015834	4.424841	0.901641	2.299399	92.37412	0.000000
2	0.022517	12.79476	1.115766	1.397158	83.24527	1.447038
3	0.032470	28.12959	12.17887	1.310532	56.52462	1.856396
4	0.042841	31.86811	16.74393	0.771577	45.88753	4.728856
5	0.050937	34.43941	16.97285	0.546339	41.87816	6.163241
6	0.057310	36.67023	16.29568	0.934361	40.03779	6.061939
7	0.062664	38.49329	14.60676	1.441975	40.20779	5.250195
8	0.067359	39.46276	13.13438	1.464596	41.39057	4.547698
9	0.072172	39.78599	12.46280	1.423234	42.35095	3.977019
10	0.077359	40.23859	12.48977	1.419798	42.26952	3.582319

Tablo 13.'deki sonuçlara göre doktor sayısındaki değişimin birinci dönemde yaklaşık %92'si, ikinci dönemde %83'ü kendinden kaynaklanırken kişi başı milli gelir %12, ihracat, elektrik kullanımı, okullaşma oranı değişkenlerinin her biri yaklaşık %1'inden sorumludur. Son dönem olan 10. döneme gelindiğinde doktor sayısındaki kendisi kaynaklı değişim %42.26 olurken kişi başı gelir %40, ihracat %12.5, elektrik kullanımı %1,42, okullaşma oranı ise %3.58 oranında olmaktadır.

Tablo 14: Okullaşma Oranları için Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	ΔLKGD	ΔLEXP	ΔLEK	ΔLDS	ΔLSR
1	0.038177	16.25891	2.629354	0.372234	20.60098	60.13853
2	0.060674	18.29558	3.050475	0.223652	19.67316	58.75713
3	0.077987	16.93797	8.820215	1.227330	16.67660	56.33788
4	0.090991	16.71377	11.01841	0.906768	14.92440	56.43665
5	0.103406	18.53523	11.51334	1.019838	13.51339	55.41820
6	0.114110	21.02780	11.72529	0.837525	12.63955	53.76984
7	0.122137	23.15423	11.43728	0.808970	12.07145	52.52807
8	0.129648	25.09297	11.05393	0.734981	11.64219	51.47593
9	0.138027	26.70896	10.98742	0.733006	11.28650	50.28411
10	0.146081	27.63823	11.23926	0.659729	10.87944	49.58334

Tablo 14.'deki sonuçlarda ise birinci dönemde okullaşma oranlarındaki değişimin %60'lık bir kısmı kendisinden kaynaklanırken %40' diğer değişkenlerden kaynaklanmaktadır. Bu durum 10. dönemde ciddi bir şekilde değişmekte ve kişi başı milli gelir okullaşma oranlarına olan katkısını yaklaşık %27.63'ünden sorumlu olmaktadır.

Tablo 15: Granger Nedensellik Çoklu İlişki Tablosu.

Granger Nedensellik Testi		
Hipotez	F- Değeri	Olasılık Değeri
LEXP, LKGDP 'nin granger nedeni değildir.	12.9346	0,0001
LKGDP, LEXP 'nin granger nedeni değildir.	0.16649	0.8474
LEK, LKGDP 'nin granger nedeni değildir.	4.72146	0.0160
LKGDP, LEK 'nin granger nedeni değildir.	0.74098	0.4846
LDS, LKGDP 'nin granger nedeni değildir.	7.06965	0.0029
LKGDP, LDS 'nin granger nedeni değildir.	0.81504	0.4516
LSR, LKGDP 'nin granger nedeni değildir.	3.92530	0.0299
LKGDP, LSR 'nin granger nedeni değildir.	0.76874	0.4720
LEK, LEXP 'nin granger nedeni değildir.	0.80421	0.4563
LEXP, LEK 'nin granger nedeni değildir.	0.99799	0.3798
LDS, LEXP 'nin granger nedeni değildir.	4.29017	0.0224
LEXP, LDS 'nin granger nedeni değildir.	0.16128	0.8517
LSR, LEXP 'nin granger nedeni değildir.	2.89687	0.0698
LEXP, LSR 'nin granger nedeni değildir.	2.38012	0.1087
LDS, LEK 'nin granger nedeni değildir.	2.65752	0.0856
LEK, LDS 'nin granger nedeni değildir.	4.96016	0.0133
LSR, LEK 'nin granger nedeni değildir.	0.10105	0.9042
LEK, LSR 'nin granger nedeni değildir.	3.27240	0.0509
LSR, LDS 'nin granger nedeni değildir.	0.69580	0.5061
LDS, LSR 'nin granger nedeni değildir.	1.64363	0.2092

Granger nedensellik çoklu ilişkiler incelendiğinde Tablo 15.'te ihracat, elektrik kullanımı, doktor sayısı, okullaşma oranı %5 anlamlılık düzeyinde kişi başı milli gelirin granger nedenidir. Tablo 15 bize aynı zamanda okullaşma oranından ihracata, doktor sayısından elektrik kullanımına, elektrik kullanımından okullaşma oranına %10 anlamlılık düzeyinde granger nedenselliği bulunduğunu ifade etmektedir. Diğer değişkenler arası anlamlı bir nedensellik tespit edilmemiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişmekte olan ülkeler sanayi alanında, teknoloji ve bilimde gerekli atılımları ya sağlıklı bir şekilde gerçekleştirememişler ya da bu atılımların olumlu sonuçlarını daha görememişlerdir. Aksi takdirde bu ülkeler günümüz gelişmiş ülkeler sıralamasında kendilerine iyi bir yer edinmiş olurlardı. Türkiye’de sürdürülebilir bir kalkınma ortamı sağlanabilmesi için ileri teknolojiye dayalı katma değerli sektörler, faktör verimliliği artışına, güçlü yurt içi tasarruflara sahip olunması gereklidir. Aynı zamanda dış ticaret verilerinde hızlı bir düzelmeye ihtiyaç vardır. Bunun yolu da üretmekten geçmektedir. Üretim ancak yüksek teknoloji ile gerçekleştirildiği zaman ülke ekonomisinde olumlu sonuçlar doğurmakta, özellikle dış ticaret fazlası vermesine katkı sağlamaktadır. Tabii ki varılan bu hedefte geçmişte atılan sağlam adımların bir sonucu olacaktır. Sürdürülebilir kalkınmayı hazırlayacak koşulların yerine getirilmesi, amaca yönelik harekete geçilmesi şarttır. Eğitim, sağlık gibi ülkelerin temel dinamiklerinin özünü oluşturan unsurlar ülkelerin koydukları hedefe ulaşmalarındaki temel yapıtaşları olarak kabul edilmeli ve gereken önem verilmelidir. Bu unsurlar beşeri sermaye kavramını daha da anlamlandırmakta, gelecekte beşeri sermayenin dönüşüm ve gelişimine katkı sağlamaktadırlar.

Kalkınma, yalnızca iktisadi açıdan değil toplumsal olarak da ele alınan oldukça kapsamlı bir kavramdır. Dolayısıyla ülkeler gelişmiş veya gelişmemiş olarak ele alınırken siyasal, sosyal ve ekonomik olarak tüm koşulları dikkate alınmaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik ölçütleri değerlendirildiğinde en önemli ölçütlerden birinin eğitim olduğu dile getirilmektedir. Eğitim, kalkınma hedefine odaklanmış tüm ülkeler bakımından son derece önemlidir.

Türkiye’nin yüksek teknoloji temelli üretim aşamasına geçmesi için eğitim ile beraber kalkınmanın diğer tetikleyicilerini de göz önünde bulundurması ve bu unsurları geliştirici bir planlama yapması gerekmektedir. Analizde kullanılan serilerin hepsinin temelinde insan faktörü vardır. İnsan ise doğduğu günden itibaren devamlı bir öğrenme ortamı içerisinde. Bu öğrenme ortamı çevreden gözlemleyerek öğrenmeyi

de içine almak kaydıyla önce ailede başlamakta sonra da ülkelerin ulusal politikaları uyarınca planlanarak hayata geçirilen eğitim-öğretim stratejileri doğrultusunda bireyleri etkisi altına almaktadır. Hayatı boyunca insanoğlu bulunduğu çevreyi sürekli geliştirmeye, daha iyiye götürmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ilk insandan günümüze kadar bireyler zaman içerisinde devamlı bir öğrenme ortamı içinde olmuş sürekli olarak edindiği bilgileri yetenekleri ile birleştirerek yeni teknolojiler üretmiştir. Bu yetenekler, bahsedildiği üzere hayat standartlarını ve sağlık koşullarını geliştirmek suretiyle kişilere bireysel kazançlar olarak dönerken, bireyin yaşadığı topluma ise üretimde yüksek teknoloji kullanılması ile sanayileşme olarak yansımaktadır. Kalkınmanın uluslararası düzeyde ortaya konması, biraz daha somutlaştırılması açısından, kişi başı elektrik tüketimi, ihracat miktarları, doktor sayıları belirleyici veriler olarak ele alınmıştır. Eğitimin etkisini ortaya koymak adına belirleyici seriler olarak okullaşma oranları önem arz etmektedir. Analizde yer verilen seriler ile kalkınma kavramı ve alt belirleyicileri ile arasındaki ilişki en iyi şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Türkiye’de kalkınma, büyüme gibi kavramların etkilerinin kısmi de olsa ölçülebilmesi adına kullanılan kişi başı milli gelir kavramı bağımlı değişken olarak tanımlanmış, bu bağımlı değişken ile yıllara göre ortaöğretim okullaşma oranları, ihracat miktarları, kişi başı elektrik tüketim miktarları, 1000 hasta başına düşen doktor sayılarının oluşturduğu serilerin uzun dönemde ilişkili oldukları ortaya konmuştur. Ortaöğretim okullaşma oranı, ihracat miktarı, doktor sayısı serilerinin 1980-2018 yılları arasında kişi başı milli gelir serisinin nedeni olduğu ortaya çıkmıştır.

Yapılan çalışmaya paralel olarak Enerji tüketiminin Türkiye’de ekonomik büyümeye yol açıp açmayacağını araştıran Aydın en küçük kareler yöntemi ile yaptığı analizde ekonomik büyüme ile enerji tüketimi ile arasında pozitif yönde bir bağ olduğunu tespit etmiştir. Yılmaz, Özer ve Gümüşsoy tarafından Türkiye’de beşeri sermayenin 1978-2014 dönemi için büyümeye olan etkisi ARDL yaklaşımı ile tahmin edilmiş ve beşeri sermayenin büyüme ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Corraera,

ABD’de 1909-1949 yılları arasında yaptığı araştırmada eğitimin, GSMH’ya olan katkısını işgücünün eğitim d¼zeyi artışı ile ilişkilendirmiştir. Arslan, Eren ve Kaynak 1975-2012 dönemine ait yıllık verilerle Türkiye’deki sağlık alanında gör¼len gelişmelerin kalkınma üzerindeki etkisi Hatemi-J (2012) Asimetrik Nedensellik testi uygulanarak yapılan araştırma sonucunda sağlık göstergeleri ile kalkınma arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Türkiye’de sağlık sektör¼ son 30 yılda ciddi mesafe kat etmiştir. Sosyal güvenlik alanında birçok düzenleme yapılmış. En önemlisi sosyal güvenlik tek çatı altında toplanmış ve hizmet alanların hizmete ulaşmalarındaki makas en aza indirilmiştir. Bu durum istihdam edilen doktor sayısının artışını da beraberinde getirmiştir. Kalkınma insan ile gerçekleştirilen bir olgudur. İnsan faktöründen en üst düzeyde istifade edilmesi o toplumun yaşam süresi ile de bağlantılıdır. Kaliteli bir sağlık hizmeti alan bireylerin verimliliği de haliyle artacaktır.

Türkiye’de 1980 sonrası yıllar içerisinde mecburi eğitimde sağlanan artış doğrultusunda okullaşma oranlarında ciddi artış yaşanmıştır. 2012 yılında mecburi eğitimin 12 yıla çıkarılması suretiyle gelişmiş ÷lkelerin okullaşma oranlarındaki sıralamada her geçeñ yıl daha da artış yaşanacağı aşıkardır. Ancak okul öncesi eğitim halen mecburi hale getirilememiştir. Kamu otoritesinin örg¼n eğitimde harcadığı eforu bireylerin geleceklere büyük oranda etkisi bulunan okul öncesi dönemde harcaması gereklidir. Örg¼n eğitimde verilmeye çalışılan değerler eğitimi ve çoğu davranış okul öncesinde sağlıklı ve planlı bir şekilde verildiği takdirde daha verimli olacaktır. Elektrik tüketimi ise teknoloji, sanayi gibi sektörlerin geliştiğini işaret etmektedir. Teknolojisini ilerleten, sanayileşme oranlarını arttıran ÷lkelerin milli gelirleri de zaman içerisinde artacaktır. Üreten toplumlar çoğunlukla küresel ölçeğe söz sahibi olmuşlardır. Üretim ve teknolojik yeniliklere ayak uydurulması için beřer¼ sermayenin geliştirilmesi olmazsa olmazlardandır. Türkiye’de özellikle son on 15 yılda mesleki eğitimi sağlam temellere oturabilmek adına sürekli yeni arayışlar içine girilmekte ancak bu yöntemler çoğunlukla teorik olarak müfredata yansıtılmaktadır. Bu konuda büyük firmalar ile protokoller yapılmış ve ÷lkenin ihtiyaç duyduğu istihdam

alanları öncelikle mesleki eğitim ve devamında yüksek öğretim vasıtası ile planlanmaktadır. Sanayi ülkeleri incelendiğinde pratik, uygulamalı eğitim önceliklidir. Bu ülkeler öğrencilere aşırı bilgi depolamayı bir kenara bırakarak öğrencilerin problem çözme, yorum yapma, bireysel yeteneklerini keşfetmeleri üzerine eğitim sistemlerini kurgulamışlardır. Türkiye'nin son yıllarda PISA, TIMSS gibi uluslararası sınavlarda her ne kadar geçmiş yıllara göre başarısını arttırsa da diğer ülkelere nazaran yeterince başarı gösterememesinin altında yatan en güçlü etkenlerden birisi de budur. Bu konuda adımlar atılmaya çalışılmış ancak sağlıklı sonuçların alınması kısa vadede mümkün görünmemektedir. Eğitim reformları topyekûn yapılacak düzenlemelerdir. Yapılacak bir düzenleme çoğu paydaşı etkileyeceği için paydaşların da bu konularda gerekli düzeye çıkarılmaları, salt gerekliliklere haiz duruma getirilmeleri şarttır. Sadece öğrenci ve müfredat odaklı yapılacak reformlar eksik ve aksak kalmaya mahkumdur. Yeterli fiziksel ve psikolojik koşullar oluşması beklenmeden acele ile atılan çoğu adımın sonuca ulaşmadan yürürlükten kaldırıldığı aşıkardır. Hiçbir düzenleme, olamayan bir ihtiyaçtan dolayı yapılmamakta ancak çoğu zaman içerisinde hesap edilemeyen problemler sonucunda değiştirilmek veya askıya alınmak durumunda kalmaktadır. Ülkeler kendi eğitim politikalarını belirlerken “Milli” bir politika oluşturmak durumundadırlar. “Milli” demek sadece salt milliyetçilik anlamına gelmemektedir. Eğitimde millilik uygulanan sistem ve politikaların o ülkenin kültürüne, insan yapısına, coğrafi şartlarına, bütçesine, gelecek vizyonuna olan uygunluğudur.

Türkiye'nin 1980 sonrası eğitim alanında yaptığı yenilik ve atılımların kişi başı milli gelir üzerinde olumlu etki yarattığı tespit edilmiş olup kalkınmanın diğer belirleyici alt unsurlarını da olumlu etkilediği anlaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda Şeyh Edebalı'nın Osmangazi'ye hitaben “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın.” nasihati üzerinden yola çıkarak Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için ancak beşeri sermayenin eğitim kalitesinden ödün verilemeyeceği gerçeği ile insan kaynağının yaşam kalite ve standartlarının artırılmasının kalkınmayı beraberinde getireceği gerçeği ile karşılaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abazaoğlu, İ. Yıldırım, O. Yıldızhan, Y. (2016). "Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Sisteminde Öğretmen Yetiştirme". *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Y. 4, S. 6, ss. 144-160. <https://dergipark.org.tr/downloadarticle-file/405320>, (Erişim: 07.08.2019)
- Acar, Y. (2002). *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*. Ankara: Vipaş Yayıncılık.
- Acaroğlu, H. (2008). "Türkiye’de Beşeri Sermaye Kalkınma İlişkisinin Bölgesel Analizi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 5, S. 1, s. 28.
- Adem, M. (1997). "Ulusal Eğitim Politikamız Nasıl Olmalıdır?" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 52, S. 1, s. 1. doi:10.1501/SBFder_0000002002, (Erişim: 02.02.2018)
- Afşar, M. (2009). "Türkiye’de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 1, s. 85-98.
- Aghion, P., Boustan, L., Hoxby, C. ve Vandenbussche, J. (2009). "The Causal Impact of Education on Economic Growth: Evidence from U.S.", s. 73. <https://scholar.harvard.edu/aghion/publications/causal-impact-education-economic-growth-evidence-us>, (Erişim: 07.06.2018)
- Akça, H., Ela, M. (2012). "Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Örneği". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 21, S. 3, ss. 244-247.

- Akçacı, T. (2013). "Eğitim Harcamalarının İktisadi Büyüme Etkisi". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 5, s. 16.
- Alataş, N. (2012). *Ekonomik Büyüme Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Aydın. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 366577).
- Altay, A. (2015). *Mortgage Krizi'nin Avrupa Borç Krizi'ne Etkileri (Panel Veri Yöntemi İle Bir Analiz)*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kırklareli. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 396596)
- Altınsoy, S. (2011). "Yeni Devlet Üniversitelerinin Gelişimi: Sorunlar ve Politika Önerileri". *Journal of Higher Education and Science*, C. 1, S. 2, ss. 98-104. <https://eds.b.ebscohost.com/abstract?site=eds&scope=site&jrnl=21465959&AN=80159077&h=FLPUigxrUOLU2MP4IomzyWrEKOUscyuU2ACsfZrD%2b5nzoB80hVe4nJfuyPYqkPyDn1wTbFNgzikyJOpAK%2bqew%3d%3d&crl=c&resultLocal=ErrCrlNoResults&resultNs=Ehost&crlhashurl=login.aspx%3fdirect%3dtrue%26profile%3dehost%26scope%3dsite%26authtype%3dcrawler%26jrnl%3d21465959%26AN%3d80159077>
(Erişim:05.04.2019)

- Altundemir, M. E. (2012). "Kalkınma Planlarından Eğitime Bakış: Kamusal Mallar Teorisi Perspektifinden". *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C. 7, S. 1, s. 12.
- Arslan, G. ve Küçüker, E. (2016). "Okul Müdürlerinin Planlama Etkinlikleri ve Stratejik Planlamada Karşılaşılan Sorunlar". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 2, S. 2, ss. 839-856.
- Aslan, K. (2004). "Küreselleşmenin Eğitim Boyutu". *Ege Eğitim Dergisi*, C.1, S. 5, ss. 1-5.
- Assmann, I. (1967). *West German Education In Transition*. Doktora tezi. Güney California Üniversitesi, California/Los Angeles. (Tez No. 67-17667)
- Aydoğan, E. (2008). "Eğitim Sisteminde Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Adımları". *Memleket Siyaset Yönetim*, C. 3, S. 6, s. 166.
- Ayrançöl, Z. ve Tekdere, M. (2014). "Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi". *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi (EUL Journal of Social Sciences)*, C. 5, S. 2, s. 30.
- Başar, S. Künü, S. Bozma, G. (2016). "Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, ss. 189-204.
https://www.researchgate.net/profile/Gurkan_Bozma/publication/318883441_Egitim_ve_Saglik_Harcamalarinin_Ekonomik_Buyume_Uzerine_Etkisi_Turkiye_Uzerine_Bir_Uygulama/links/5aec7807458515f599828246/Egitim-ve-Saglik-Harcamalarinin-Ekonomik-

Bueyueme-Uezerine-Etkisi-Tuerkiye-Uezerine-Bir-Uygulama.pdf,
(Erişim:02.08.2019).

Bavlı, B. ve Gürol, M. (2015). *Eğitim Politikaları Bağlamında Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Bayrak, M., Kanca, O. C. (2013). "Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri". *Akademik Bakış Dergisi*, S.35, ss. 401-420. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867836.pdf> (Erişim: 22.08.2019)

Bayramoğlu, S. (2016). "Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları". *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 3, S.44, ss. 401-420. doi:10.9761/JASSS3361 (Erişim: 12.12.2018)

Breton, T. (2012). "The Role of Education in Economic Development: Theory, History, and Current Returns (Documentos de Trabajo CIEF)". Universidad EAFIT. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:col:000122:010577>, (Erişim:02.03.2019).

Büyükaslan, M. A. (1995). "Toplumsal Kalkınma ve Eğitim". *Eğitim Yönetimi*, C. 1, S. 4, ss. 535-544.

Cafoğlu, Z. (1996). "Sanayileşmiş Ülkelerde Eğitim Politika ve Uygulamaları". *Eğitim Yönetimi*, C. 2, S. 3, ss. 367-574.

Chatterji, M. (2008). "Dundee Discussion Papers in Economics", ss. 1-13. <https://econpapers.repec.org/paper/dundpaper/>, (Erişim: 17.08.2018)

- Çakmak, Ö. (2008). "Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi (The Influence of Education on Economy and Development)". *D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi*, S. 11, ss. 33-41.
- Çakmak, U. (2016). "Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990)". *S.D.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 21, S. 1, ss. 151-171.
- Çeçen, A. (1990). *Halkevleri: Atatürk'ün Kültür Kurumu*. Ankara: Gündoğan Yayıncılık. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=592929&lang=tr&site=ehost-live>, (Erişim: 21.07.2019).
- Çetin, B. (2014). *Eğitim Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yüksek Lisans Tezi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, Karaman. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez no: 375641)
- Çoban, O. (2004). "Beşeri Sermayenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği". *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 30, ss. 131-142.
- Çokgezen Yalınpala, J. (2010). *1980'den Günümüze Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Basım Yayın A.Ş.
- Dalkıran, M. ve Erdener, M. A. (2018). "Değişim Yönetimleri Bakımından İncelenen 4+4+4 Eğitim Sistemi'nin Öğretmenlerin İş Motivasyonu ile İlişkisi". *IJOESS*, C. 9, S. 34, ss. 2106-2133. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=134654153&lang=tr&site=ehost-live>, (Erişim:21.12.2018).

- Demir, E. (2016). *Bölgesel Kalkınmanın Finansmanında Kalkınma Ajanslarının Rolü Daka Örneği*. Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez no: 459852)
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root". *Journal of the American Statistical Association*, C. 74, S. 366, ss. 427-431. <https://www.jstor.org/stable/2286348>, (Erişim: 04.04.2019).
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root". *Econometrica*, C. 49, S. 4, ss. 1057-1072. <https://www.jstor.org/stable/1912517>, (Erişim: 04.04.2019).
- Dickey, D. A. ve Pantula, S. G. (2002). "Determining the Order of Differencing in Autoregressive Processes". *Journal of Business & Economic Statistics*, C. 20, S. 1, ss. 18-24. <https://www.jstor.org/stable/1392147>, (Erişim: 04.04.2019).
- Dinç, E., Uzun, C. ve Çoban, O. (2014). "Eğitimde Kademeler Arası Geçişle İlgili Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 3, ss. 209-235. doi:10.12780/UUSBD372, (Erişim: 04.02.2019).
- Dinler, Z. (2005). *Bölgesel İktisat*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Dolun, L. ve Atik, A. H. (2006). *Kalkınma Teorileri ve Modern Kalkınma Bankacılığı Uygulamaları*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.

- Duran, M. S. (1997). "Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi". *Hazine Dergisi*, S. 5, ss. 27-44.
- Düşmez, İ. ve Bulut, H. (2015). "Eğitim Yöneticileri Bakış Açısıyla 12 Yıllık Kesintili Zorunlu Eğitim Sistemi: Giresun Örneği". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, 157-176.
- Enders, W. (1995). "Applied Econometric Time Series". United States of America: John Wiley&Sons, Inc.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987). "Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing". *Econometrica*, C. 55, S. 2, ss. 251-276.
- Epçaçan, C. (2014). "İlkokul ve Ortaokul Öğretmen ve Yöneticilerinin 4+4+4 Eğitim Sistemine İlişkin Görüşleri (Siirt İli Örneği)". *Ekev Akademi Dergisi*, C. 18, S. 58, ss. 505-522. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=95024703&lang=tr&site=ehost-live> (Erişim: 01.03.2019).
- Erbay, R. (2013). "Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 4, ss. 16.
- Ercan, F. (2006). "1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları", s. 8.
- Erdoğan, H. ve Kipici, K. (2013). "Eğitim Yöneticileri Bakış Açısıyla 12 Yıllık Kesintili Zorunlu Eğitim Sistemi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, s. 24.
- Erdoğan, İ. (2003). *Çağdaş Eğitim Sistemleri*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Ergen, H. (2013). "Türkiye’de Eğitimde Planlama Yaklaşımları ve Kullanılan Eğitim Göstergeleri". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 2, ss. 151-167.
- Erginer, A. (2006). *Avrupa Birliği Eğitim Sistemleri: Türkiye Eğitim Sistemiyle Karşılaştırmalar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ergün, M., (2011). Eğitim ve Kalkınma. "Bölgesel Kalkınmada Eğitimin Rolü" 3. Sosyal Bilimler Sempozyumu, sunulmuş bildiri, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2011, ss. 5-12.
- Erkan, B. (2003). Türkiye’de 1980 Sonrası Merkez Bankası Politikaları. *ResearchGate*.
https://www.researchgate.net/publication/316667078_TURKIYE'_D_E_1980_SONRASI_MERKEZ_BANKASI_POLITIKALARI,
(Erişim: 16.03.2019).
- Ersungur, Ş. M. ve Doru, Ö. (2014). "Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1980-2010". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 28, S. 3, ss. 225-240.
- Evans, K. V. (1985). *Planning In Education A Case Study In The Education Department Of Western Australia*. Doktora tezi. Toronto Üniversitesi, Toronto.
- Evren, M. (2016). "Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma ve Ülkemizdeki Mevcut Durum". *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, C. 28, S. 335, s. 68.

- Fırat, E., Aydın, A. ve Ürün, E. (2015). Kalkınma ve Eğitim İlişkisi: İnsani Gelişme Endeksine Göre Türkiye'nin Eğitim Düzeyinin Değerlendirilmesi. *International Conference on Eurasian Economies*. ss. 876-883.
- Filizer, R. (2013). *Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm: 24 Ocak 1980 İstikrar Programı Kararları ve Etkileri*. Yüksek lisans tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, Tez No. 339270
- Gökmen, A. (2014). *Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim: Öğretmen Adaylarının Tutumları ile İlişkili Olan Faktörler (Gazi Eğitim Fakültesi Örneği)*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 419108)
- Gujarati, D. N. (2009). *Temel Ekonometri*. çev. Ü. Şenesen ve G. Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gülcan, M. G. (2016). *Avrupa Birliği ve Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Güdüz, M. (2011). "Zorunlu ve Kesintisiz Eğitimin Kısa Tarihi". *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim Bilim ve Araştırma Dergisi*, C. 7, S. 21, ss. 3-10. http://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/149-egitimbersen.org.tr-149.pdf, (Erişim: 05.07.2019).
- Güngör, G. Göksu, A. (2013). " Türkiye'de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma". *Yönetim ve Ekonomi*, C. 20, S. 1, ss.

60-72. <https://dergipark.org.tr/yonveek/issue/13698/165795>, (Erişim: 05.08.2019).

Günkör, C. (2017). "Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin İncelenmesi". *Journal International Social Sciences Education*, C. 3, S. 1, ss. 14-32.

Gürsoy, A. (2017). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. ed. M. Onur, L. Yayı ve M. şanal. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Güvendi, M. F. (2016). "Türkiye’de Eğitim Alanında Çalışan STK’ların 4+4+4 Eğitim Sistemi Bağlamında Hazırladıkları Raporlarda Din Eğitimine Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi". *Human & Society / İnsan ve Toplum*, C. 5, S. 10, ss. 167-182. doi:10.12658/human.society.5.10.R0015, (Erişim: 03.02.2019).

Gyimah, K. (2011). "Education and Economic Development in Africa". *African Development Review*, C. 23, S. 2, ss. 219-236. doi:10.1111/j.1467-8268.2011.00282.x, (Erişim: 16.11.2018).

Han, E., Kaya, A. A., (1999), *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, 3. Baskı, Eskişehir: Etam A.ř. Matbaa.

Haznedar, B. (2010). "Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi: Reformlar, Yönelimler ve Öğretmenlerimiz". *International Conference on New Trends in Education and Their Implications (11-13 Kasım 2010)*. Antalya: iconte, 2010, ss. 747-755).

Hepaktan, C. E. ve Çınar, S. (2011). "Mali Krizler ve Son Mali Krizin(2008) Reel Sektöre Etkileri". *Dımlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, ss. 14.

Itaaga, N. (1998). *Educational Planning in East Africa The Role of Imported Planning Technology*. The University of Calgary, Calgary, Alberta.

https://www.researchgate.net/publication/33933942_Educational_planning_in_East_Africa_the_role_of_imported_planning_technology,
(Erişim: 18.12.2018)

İlkin, A., (1983), *Kalkınma ve Sanayileşme Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3175.

İzci, E. ve Göktaş, Ö. (2015). "Matematik Öğretmenlerinin 5. Sınıf Matematik Dersi Öğretim Programına İlişkin Görüşleri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 41, ss. 317-328. <http://dergipark.gov.tr/dpusbe/65973>, (Erişim: 13.10.2018).

Johansen, S. ve Juselius, K. (1988). "Hypothesis Testing For Cointegration Vectors-With An Application To The Demand For Money In Denmark And Finland". *Institute of Mathematical Statistics University of Copenhagen*, S. 2, s. 66. https://www.researchgate.net/publication/5161292_Hypothesis_Testing_for_Cointegration_Vectors_with_Application_to_the_Demand_for_Money_in_Denmark_and_Finland, (Erişim: 04.04.2019).

Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). "Maximum Likelihood Estimation and Interface On Cointegration-With Applications To The Demand For Money: Inference On Cointegration". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, C. 52, S. 2, ss. 169-210. doi:10.1111/j.1468-0084.1990.mp52002003.x, (Erişim: 04.04.2019).

- Karagül, M. (2003). "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanım". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S. 5, ss. 79-90.
- Kargı, N. (2009). "Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye'nin Bölgesel Politika Analizi". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, C. 1, S. 3, ss. 20-38.
- Kasa, B. ve Ersöz, Y. (2016). "Pros and Cons: Compulsory 12 year education reform in Turkey". *South African Journal of Education*, C. 36, S. 2, ss. 1-10. doi:10.15700/saje.v36n2a1197, (Erişim: 30.05.2018).
- Kattel, R., Kregel, Jan. A., Reinert, S. E., (2009). "The Relevance of Ragnar Nurkse and Classical Development Economics", <http://technologygovernance.eu/files/main//2009070708560303.pdf>, (Erişim: 14.09.2018).
- Kaya, A. (2011). "Kesintisiz Eğitimin Okul Yönetimi, Öğretmenler ve Öğrenciler Üzerindeki Sosyo-Psikolojik Etkilerine İlişkin Bir Değerlendirme", C. 7, S. 21, ss. 11-18.
- Kazgan, G. (1984), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keskin, A. (2011). "Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü Ve Türkiye". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 25, S. 3-4, s. 127.
- Kılıç, D. (2014). "Sınıf Öğretmenlerinin 4+4+4 Eğitim Sistemi Hakkındaki Tutumlarının İncelenmesi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler*

- Enstitüsü Dergisi*, C. 18, S. 3, ss. 11-21. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=108602274&lang=tr&site=ehost-live>, (Erişim: 30.02.2019).
- Kılıç, R. (2015). "İktisadi Açıdan Eğitim". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, ss. 1-15. <http://dergipark.gov.tr/dpusbe/65158>, (Erişim: 02.03.2018)
- Kılıç, Y. (2015). "Eğitim ve Büyüme İlişkisi: Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar". *Amme İdaresi Dergisi*, C. 48, S. 2, s. 27.
- Kızılkaya, O. ve Koçak, E. (2014). "Kamu Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, S. 1, s. 16.
- Korkmaz, F. (2017). "Küreselleşmenin eğitim programlarına etkileri", *Küreselleşen Dünyada Eğitim*. der. Ö. Demirel ve S. Dinçer, Ankara: Pegem Akademi.
- Korkmaz, M. (2010). *Gerçek Kalkınmanın Gerçek Sırrı “Eğitim”* (Ar-Ge Bülteni). İzmir: İzmir Ticaret Odası. http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/gercek_kalkinmanin_gercek_sirri_m_korkmaz_25.04.2012%2010-49-36.pdf (Erişim: 05.05.2018)
- Köknaroğlu, H., Demircan, V., Yılmaz, H. ve Dernek, Z. (2014). "Besi Sığırıcılığı Üretim Faaliyetinde Üreticilerin Eğitim Düzeylerinin Besi Performansı ve Karlılığa Etkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S:1, s. 75.

- Küçükler, E., (2010). "Türkiye’de Eğitim Planlaması Neyi Hedefliyor?
International Conference on New Trends in Education and *Their Implications*, Antalya: İconte Yayını, 2010, ss. 153-157.
- Küçükler, E. (2017). " Türkiye’de Kademeler Arası Geçiş ve Öğrenci Akışının Gelişimi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 50, S. 1, ss. 43-97.
- Manisalı, E. (1975). *Gelişme Ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2042, İstanbul.
- M.E.B., 2012-a. (2012, a). 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Sorular-Cevaplar 2012-a. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı. http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12yil_soru_cevaplar.pdf. (Erişim Tarihi: 20.04.2018)
- Meinagh, S. (2011). *Beşeri Sermayenin Unsurlarından Eğitim’in Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkileri(1980-2008 Dönemine İlişkin İran Örneği)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Ekonomik Kalkınma ve Büyüme Bilim Dalı, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 298242).
- Miller, R. (2008). *Education and Economic Growth: From the 19th to the 21st Century*. www.rielmiller.com, (Erişim: 19.08.2018)
- Miser, R. (2002). "Küreselleşen Dünyada Yetişkin Eğitimi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 35, S. 1-2, ss. 56-60. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/509262>, (Erişim: 14.08.2019).

- Odabaşı, B. (2014). "Türk Eğitim Sisteminde Yeni Kanun (4+4+4) Değişikliği Üzerine Düşünceler". *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 43, S. 2, ss. 103-124. doi:10.14812/cufej.2014.015, (Erişim: 20.08.2018).
- Önder, T. (2005). *Para Politikası: Amaçları ve Türkiye Uygulaması*. Uzmanlık Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/timuronder.pdf, (Erişim: 12.07.2018)
- Örs, Ç., Erdoğan, H. ve Kipici, K. (2013). "Eğitim Yöneticileri Bakış Açısıyla 12 Yıllık Kesintili Zorunlu Eğitim Sistemi: Iğdır Örneği". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, ss. 131-154.
<https://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0&sid=cf3cb203-8ca0-490f-bd56-12a72dd2113d%40sessionmgr4010&bdata=Jmxhbmc9dHImc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=95740795&db=a9h>, (Erişim: 08.01.2019).
- Öz, E. (2014). "Eğitim ve Ekonomi İlişkisi". *Kamuda Sosyal Politika Dergisi*, s. 8. <http://www.ersanoz.com/makaleler/12-06-2014-egitim-ve-ekonomi-iliskisi.pdf>, (Erişim: 16.02.2019).
- Özer, M. ve Türkyılmaz, S. (2005). "Türkiye’de Enflasyon İle Enflasyon Belirsizliği Arasındaki İlişkinin Zaman Serisi Analizi". *İktisat İşletme ve Finans*, C.20, S.259, ss. 93-104. (Erişim: 03.06.2019) doi:10.3848/iif.2005.229.6260

- Özkan, Ö. (2016). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’de Çevre Politikalarının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 464508).
- Özkoç, O. (2019). *Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ordu. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 541740).
- Özmehmet, E. (2012). "Dünyada ve Türkiyede Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları", s. 23. https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/11/vol_3_no_12_Ecehan_OZ_Makale.pdf, (Erişim: 18.04.2019).
- Öztürk, I. (2001). "The Role of Education in Economic Development: A Theoretical Perspective". *Journal of Rural Development and Administration*, C. 33, S. 1, ss. 39-47. doi:10.2139/ssrn.1137541, (Erişim: 18.02.2019).
- Öztürk, Ş., Nas, F. ve İçöz, E. (2008). "24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 18.
- Palabıyık, S. (2009). *Geleneksel ve Yeni Kalkınma Kuramlarının Analizi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 249474)

- Peşkircioğlu, N. (2016). "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Küresel Verimlilik Hareketine Doğru". *Kalkınmada ANAHTAR Verimlilik*, s. 8.
- Psacharopoulos, G. ve Woodhall, M. (1995). *Education for development: an analysis of investment choices*. Dünya Bankası. New York: Oxford Üniversitesi Matbaası.
- Rodan Rosenstein, P. N.. (2016). *Doğu ve Güney-Doğu Asya'nın Sanayileşme Sorunları*. çev. M. Kemal AYDIN. Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, S. 3, ss. 120-133. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/230110>, (Erişim: 01.03.2019).
- Romer, P. M. (1990). " The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems". *Şikago Üniversitesi Yayınları*, C. 98, S. 5, ss. 71-102. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2937632.pdf?refreqid=excelsior%3A2236ebafa4aea925489c0a3e856cf63d>, (Erişim: 22.07.2019).
- Rostow, W.W., (1990), *Theorists of Economic Growth form David Hume to the Present*, New York: Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Sağlam, M., Özüdoğru, F. ve Çıray, F. (2011). "Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemi'ne Etkileri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 1, s. 23. <http://efdergi.yyu.edu.tr>, (Erişim: 22.02.2019).

- Sarıaslan, H. (1992). "Ekonomik Büyüme ve Eğitim". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 001-008. doi:10.1501/Egifak_0000000553, (Erişim: 15.03.2019).
- Sen, A., (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (çev. Y. Alogan), İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- Sevüktekin, M., Çınar, M. (2017). *Ekonometri Zaman Serileri*. Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Şahan, G. (2015). *Eğitimde Temel Kavramlar ve Çağdaş Yönelimler*. Der. F. Güneş, Bs. 3. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. <https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/16102014102040Pages%20from%209%20%20%20EBG%20Firdevs%20G%C3%BCne%C5%9F%20BASKI.pdf>, (Erişim: 04.03.2019).
- Şahin, S. (2013). *Eğitim Yapıları Yönetimleri Açısından Çeşitli Ülkelere Bir Bakış*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. <https://www.pegem.net/>, (Erişim: 04.03.2019).
- Şamiloğlu, F. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Finansal Kaynak Sorunu*. Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- Şimşek, U., Küçük, B., Topkaya, Y. (2012). "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri", *Journal of Turkish Studies*, C. 7, S. 4, ss. 2809-2823. (Erişim: 01.06.2019) doi:10.7827/Turkish Studies.4212
- Şişman, M. (2017). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Taban, S. ve Kar, M. (2014). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Taş, U. (2007). *Türkiye’de Kalkınma Planları Işığında Eğitimin Kalkınmadaki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 206409).
- Taş, U. ve Yenilmez, F. (2008). "Türkiye’de Eğitimin Kalkınma Üzerindeki Rolü ve Eğitim Yatırımlarının Geri Dönüş Oranı". *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* C.9, S.1, ss. 155-186. <http://dergipark.gov.tr/ogusbd/131558>, (Erişim: 14.02.2019).
- Taşdöken, Ö. (2016). *Kalkınmada eğitim Sürecinin İktisadi Analizi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 448264).
- Tellan, D. Ö. (2008). "Tüketimin Karşı Devrim: Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Toplumsal Sonuçlarına Eleştirel Bir Bakış". *Ekonomik Yaklaşım*, C. 19, S. 67, ss. 1-19. doi:10.5455/ey.10663, (Erişim: 04.11.2018).
- Todaro, M. P. (1997), *Economic Development*, 6. Baskı, London: Longman.
- Tolunay, A. ve Akyol, A. (2006). "Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar". *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, C. A, S. 2, ss. 116-127. doi:10.18182/tjf.14685, (Erişim: 16.05.2019).

- Topcubaşı, T. (2016). "Türkiye’de ve Dünyada Kültürlerarası Eğitim." *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, S. 1, ss. 34-45.
- Topçu, E. ve Kaya, B. (2014). "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Gözüyle 5. Sınıf Öğrencileri". *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 16, ss. 111-131. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=116216717&lang=tr&site=ehost-live>, (Erişim: 13.05.2019).
- Tosun, T. (2015). *Ekonomik Krizler Ve Katılım Bankacılığı: 2008 Krizi Ve Türkiye Örneği*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası Finans Ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalı, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez no: 422394)
- Tuna, Y. ve Ceritli, İ. (1997). "Kentsel Kalkınma Sürecinde Kent Ekonomisinin İşlevleri ve Sorunları". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 6, S. 4, ss. 19-44. <https://docplayer.biz.tr/39807913-Kentsel-kalkinma-surecinde-kent-ekonomisinin-islevleri-ve-sorunlari.html>, (Erişim: 26.04.2019).
- Tunç, H. (2017). "Ekonomik Kalkınma Sürecinde İktisadi Birleşmelerin Rolü: Bir Alan Araştırması". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, s. 8. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/395295>, (Erişim: 24.03.2019).

- Tunç, M. (1998). "Kalkınmada İnsan Sermayesi: İç Getiri Oranı Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması". *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 13, S. 1, ss. 83-106.
- Tuzcu, G. (2002). "Avrupa Birliğine Geçiş Sürecinde Türk Eğitiminin Planlanması". *Milli Eğitim Dergisi*, ss. 155-156. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/155-156/tuzcu.htm, (Erişim: 15.08.2018).
- Türkmen, F. (2002). *Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması*. Uzmanlık Tezi. Devlet Planlama Teşkilatı, İstanbul. <http://ekutup.dpt.gov.tr/egitim/turkmenf/ekonomik.pdf>, (Tez No. 2655).
- Tüylüoğlu, Ş. (2004). "Küreselleşme Sürecinde Kalkınma Politikaları ve Devletin Zayıflayan Rolü". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, ss. 257-280. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/194993>,(Erişim: 14.05.2019)
- Uçan, O. ve Yeşilyurt, H. (2016). "Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Büyüme İlişkisi". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 2, ss. 179-185. <http://dergipark.gov.tr/niguiibfd/211660>, (Erişim: 11.03.2019).
- Uçkaç, A. (2009). *Ekonomik Kalkınma ve Küreselleşme Sürecinde Eğitim*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 261878).

- Vare, P. ve Scott, W. (2007). "Learning for a Change: Exploring the Relationship Between Education and Sustainable Development". *Journal of Education for Sustainable Development*, C. 1, S. 2, ss. 191-198. doi:10.1177/097340820700100209, (Erişim: 11.11.2018).
- Vatansever Deviren, N. ve Yıldız, O. (2014). "Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye'deki Bölgesel Politikalarına Etkileri". *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 44, s. 35. <http://dergipark.gov.tr/abuhsbd/365891>, (Erişim: 22.10.2018).
- Yapıcı, M. (2003). "Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitim". *AKÜ Eğitim Fakültesi*, C. 5, S. 1, s. 7. <http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/3159#sthash.K3sKrl9F.dpbs>, (Erişim: 27.10.2018).
- Yavilioğlu, C. (2002) "Geri Kalmışlık Olgusu Ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım)". *Turish Studies*, C. 13, S. 4, ss. 1341-1360. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/147.pdf>, (Erişim: 17.11.2018).
- Yazar, T. Averbek, E. (2018) "1933 Üniversite Reformundan Günümüze Türkiye'de Üniversitelerin Tarihsel Gelişimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 2, s. 61. http://www.turkishstudies.net/files/turkishstudies/468124890_68YazarTaha-vd-egt-1341-1360.pdf, (Erişim: 17.07.2019).
- Yazıcı, H., Türkmen, B. ve Aydemir, Y. (2015). "Dünyada ve Türkiyede Mesleki Eğitim ve Önemi". 4th International Vocational Schools

Symposium, Yalova: Yalova Üniversitesi Yayını, 2015, ss. 1630-1639.

Yıldırım, N. (2012). *24 Ocak 1980 Kararları ve Sosyal Yaşama Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kilis. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez No. 326878).

Yıldırım, A. Çarıkçı, O. (2017) "Mesleki Eğitimin Gelecek Vizyonu; İnsan Kaynakları Planlaması Açısından Bir Bürokratik Model Denemesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 29, ss. 397-413. <https://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=57bcb918-12c4-491f-a859-e6c494f975ff%40sessionmgr4008>, (Erişim: 11.08.2019).

Yıldız, B., Ilgaz, H. ve Seferoğlu, S. S. (2010). Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1963’den 2013’e Kalkınma Planlarına Genel Bir Bakış. *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. ss. 457-464. http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/AB10_Yildiz-Ilgaz-Seferoglu_BilimVeTekPol.pdf, (Erişim: 14.07.2019).

Yılmazer, M. (2002). *İnsani Kalkınma Politikaları ve Türkiye Üzerine Bir Deneme*. (Yayımlanmış doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>, (Tez no: 122121)

Yiğidim, A. ve Köse, N. (1997). "İhracat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)". *Ekonomik Yaklaşım*, C. 8, S. 26, ss. 71-85. <https://econpapers.repec.org/article>

/eydeyjrn/v_3a8_3ay_3a1997_3ai_3a26_3ap_3a71-85.htm, (Erişim: 06.09.2018).

Yumuşak, İ. G. ve Yıldırım, D. Ç. (2009). "Sağlık Harcamaları İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Ekonometrik İnceleme". *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, C. 4, S. 1, ss. 57-70.

https://www.researchgate.net/publication/313839773_Sağlik_Harcamaları_Iktisadi_Büyüme_Iliskisi_Uzerine_Ekonometrik_Bir_Inceleme, (Erişim: 20.05.2019).

Yurdakal, İ. H. (2018). "Türkiye Ve İngiltere Temel Eğitim İlkokuma-Yazma Uygulamalarının Karşılaştırılması". *ZfWT Dergisi*, C. 10, S. 2, ss. 137-164. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=131649016&lang=tr&site=ehost-live>, (Erişim: 05.04.2019).

Yurdusev, ř. (1988). "Dünyada Eğitim Sistemi Yakın Geçmişi Gelecekteki Yönelimleri", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, C. 12, S. 69, s. 12. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/5973>, (Erişim: 11.02.2019).

Zengin, E., Başkurt, M. ve Es, M. (2014). "Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S. 2, ss. 95-124. <http://dergipark.gov.tr/mjss/485029>, (Erişim: 13.10.2018)